Title विद्धशालभञ्जिका-विवरणम्

Author नारायणः

Extent ४४ पत्र Age

Subject नाटक

विद्वन्सालभंजि
काविवरणम्

५२२९

(विद्धशालभञ्जिका)

✓ ७४ पत्राणि

काव्य विंदुसाला टीका
१३२०

विद्धशालभंजिकाटीका पुस्तकं
म्पाठकोपनाम कराम चन्द्रशर्मणः

वि.टी.
१
1

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीमहालक्ष्म्यै नमः ॥ रंगनाथदीक्षिते भ्यो नमः ॥ पितृवचनमवश्यमेव पाल्यं जगति जनानिति शासि
तुं वनांतं ॥ गतमतिकरुणाक्रान्तमाद्यं विनं मनसि महो मम सं निविशतां ॥ १ ॥ श्रीरंगनाथदीक्षिततातं नारायणो नंदेनो
मिसदा दामोदरमादरतः स्मृहस्त्वैव ॥ २ ॥ संप्रदायमवि ज्ञानं तामया शब्दशासनविचारमीहगा ॥ शाब्दतंत्रधुर
पुत्रकेलि गागाराजशेखरमादरमादरतो विविच्यते ॥ श्रौतत्त्वसंगवशातः क्वचित्क्वचित्तं स्पृशते पिरसनाऽप
वर्त्यते ॥ तन्त्रगत्त्वबितमर्थकोविदा सनं मादृशजनशो धनाक्षना ॥ ४ ॥ बालरामायणोत्त्वस्य महाराष्ट्रत्त्ववर्णी
नात्र ॥ महाराष्ट्रः कविः सोयं दोशीप्राप स्वदेशजां ॥ अ युक्तवानतोस्मात्कं सुबोधा बहुधास्ति सा ॥ ५ ॥ आशीःक्षित
स्य ग्रंथस्य निर्विघ्नपरिसमाप्त्यपेक्षितं मंगलं शिष्यान् शि त्रोर्थमादौ निबध्नन् देवदेवजेतत्त्वोपवर्णनेनांतगस्थ
सकविघ्नोपशामकत्वं सूचयन्नुपात्तविशेषणोश्चास्यं थस्य शृंगाररसप्रधानत्वं च द्योतयन् रुश्यार्थानीपमानो

राम.
१

दकुंभस्येवस्य श्रधारपाठेयिया अपिनांघ्यामंगालत्वमनिशंदधततनादीमवतारयतिकुलयङरिति ॥ स्वपमनंगोगाद्धितोपिकुसुमरुपत्वैःपुष्पम
यैर्वतोनंनुशराद्धिमयैः ॥ सर्वैवावरंरागंभवतीतिथ्यायातद्ब्रह्मणोमोदसिद्धीयतांतत्कैंकौडिस्यायत्यअहिशास्मतातिरीकृमोहध्यादातस्यकौ
डियायतन्क्रातिरिक्रादानस्यकोडिन्यातिरिक्तवाह्मरापेक्षतत्क्रादानस्येत्यादिशतीतेःसर्वसहदपसिद्धत्वात ॥ रावमथचापिदृष्टपंदेवदेवानांवि
जिगीषादिधात्वर्थोपेतानांप्रसिद्धदैत्याकलौरिपिजेश्वराणामपिदेवस्याजःराजामहारकोदेवइत्यमरःमहेद्रस्यजेतात्रपकतौकर्तृत्वेचफलोपधानत्रप
विवक्षितंशरीरिमोर्यश्यादिनापकस्यसंकल्पामात्रोदितसिद्धोदृहस्पतिशिष्यस्यवेदवेदार्थविचारपारगस्येत्यादिनानाविशिष्टस्यापिमहेद्रस्यसाल्लाल
तब्रह्मणोमहादेवावतारस्यालिवरपात्वेनतस्माद्धिनोवावहुकालिकतपस्यादिक्लितस्यगौतमस्यधर्मपत्न्यामहल्यापातब्रह्मचर्यापाचयमनिष्ठ
त्यांपलोभनादिनाप्यवशापांतद्भूहपविछकरणोनाकार्यकरणात ॥ अथवादेवदेवस्यमहादेवस्यत्र्यंवकत्रिपुरदैत्यदलनेनप्रसिद्धाउमावस्यतृताअ
जयतिसर्वोत्कर्षेणावर्तते ॥ जयस्यविशेयतयासाध्यत्वेवजेतृत्वस्योद्देश्यविशेषणात्वेमिद्धत्वाउमाधवस्यजेताअतोजयतिसर्वोत्कर्षेणावर्तते ॥ ज

विरी॰ स्याविषेयतसाध्यात्वेन देवदेजोतरत्वस्योद्देश्यविषयात्वेन सिद्धतया सिद्धसाध्यसमभिव्याहारब्युत्पत्त्याहेतुमद्भावलाभात सर्वत्वस्यानेकाशेषपात्वेन स्वा॰
१ पिसर्वमध्यपातातत्वाच विकोत्कर्षीश्रयत्वेनस्यपारावारथायेनतद्दवधिकापकर्षाश्रयत्वेस्वपश्चर्यमब उत्कर्षोहमेतस्माद्यत्कृष्ट इतिज्ञानवि
2 शेषस्यविद्यमानत्वेनमानसनमस्कारोजयत्यर्थेनाक्षिप्यतोकीदृशोनेगः ॥ अबलानां पुमांरश्मियेत्यमात्र शासनाशकाम शारसहनं बलरहितानां पूर्णानां चके
लिःक्रीडासुरतनखक्षतकचग्रहादिरूपातस्याःदीक्षातद्विकारसिद्धयर्थेति पूर्वतिकर्त्तेतारूपातस्याःश्लक्षणगुरुजनवेदादिवचनव्यतिक्रमनस्यप्यकर
णामेवात्र श्लक्ष्णत्वेनदाने मुक्ताहृर्यथेष्टविनियोगार्हतारूपस्वत्वापादके मनोवृत्तिविशेषेकुलागुहःवामामार्गोपदेशकर्त्ताःरंडादिकिवदाधमदारामज्ञं
ममंपिज्जाएरवज्जएश्र·मिकवामोज्ज चमाखडवसेगाकौलोधम्मोमादिगोकस्सरम्मोइत्यादिना अनेनैवकाविनानिदिष्टस्वरूपस्यकुलमार्गस्यपवर्त्त
कावार्पइत्यर्थः ॥ अथवा आसंसारं सुरतशिक्षोपदेशकर्त्ता रोहिणीवल्लभः पिपश्चंडस्तस्यपरमसुहृत्तः सप्तविंशतिकलत्रवत्वेपिदृशायेनस्त्री रा राम॰
तनोरथ्योकस्यां रोहिण्यामासक्तिरूपस्यापस्यापशसः श्प्रमार्जनस्यातगावशगतेनेदमनुष्ठोपतइतिकामिजनप्रवादेनकररागात्तसौहार्दपरमस्त्वं ॥ सुरत १

लीलानाटिकेव तस्याः सूत्रधारः सूचनात्सूत्रमुच्यत इति निरुक्त्या अल्पविनासेच्छया शारंभे पितानां तद्विलासमसमर्पकं चेष्टादिकं तद्धारयतीति तादृशः ॥ सुरतली
लैव वा नाटिका शृंगकस्यापि पात्रस्य नानाभूमिकापरिग्रहे स्थानेकत्वप्रदर्शनवत्त्वं वैपरीत्यादिनिःकामशास्त्रप्रदर्शितैर्भेदैः सुरतलीलायाः अपानेकत्वज्ञा
नात् इत्यस्य त्वे सति रसाभिव्यंजकत्वेन नाटिकातुल्यत्वात्तत्त्वात्तस्याः सूत्रधारो नांदीपाठकः मदनेन हि नांदीमात्रपाठे अप्येतेनोति कर्त्तव्यतापाः सकलस्या
धापिका यानायकनायिकात्यामेव संपादनात् ॥ १ ॥ देवद्विजतृपादीनामाशीर्वचपूर्विका । नंदंत्यस्यां सुरा यस्मात्तस्मान्नांदीति कीर्त्यते ॥ तस्याः स्वरूपः श्रेयो
द्वादशाभिः पदैरथ समैर्यद्वाष्टभिर्निर्मितेत्यभिधानात् श्लोकपादं केचित्सुप्तिङंतं परे ऽवांतरवाक्यं च पदमाहुर्विशारदा इति विवरणात् ॥ श्लोकपादपदाभिप्रा
येणास्य सर्वश्लोकेन पदचतुष्टयस्य सत्त्वेन द्वादशपदनांदीमभिधेयश्लोकरूपमवतारयति ॥ इत्येतीति ॥ विरूपाक्षस्य विरूपे विषमे त्रिनेत्राणि यस्य स तादृशः अ
थवा विगतानि रूपं श्रद्धादीनि इडिपारीव यस्य स तादृशः अशब्दमस्पर्शमरूपमव्ययमिति श्रुत्यात्तस्य नीरूपत्वप्रतिपादनात् पश्यत्त्वचक्षुः स शृणोत्यकर्णः
इत्यादि श्रुत्या चतस्येंद्रियराहित्यबोधनात् ॥ महादेवत्वस्य तादृशादस्य मस्मीभूतं मनसिजं मदनं दृष्टवा चेष्टाः जीवयंतं कुर्वंतीति अतएव विरूपाक्षस्य ज्ञापिनीः

वि॰टी॰ र्वदाजयशीलाः विरूपाक्षस्येति का का स्त्रियायेनो मयनं संबध्नते वामलोचनाः सुंदरलोचनाः स्कंधे गुरुपुरस्कारे राधावर्णीयामि मनसिजस्य स्ववशमवस्थापयेन रधा
२ रैरादाहः स्कतः किं तस्य दृदस्य स्पृष्टथ त्वा मात्र म पिनुरिारिड्ये त्वा मिति विरूपाक्षपदेन ध्वन्यते अथवा यदृशाद स्थं मनोज्ञं वा मलोचनाः स्त्रियो न नुपुण
3 षाः दृशे वन नुकरणां न रेखा जीवपंति अतत्न दत्तमाः पराजितत्वेन विरूपत्वं तल्लोचनानां च सर्वदाजयशालित्वेन वामत्वमित्यादि सुधीभिरतुसंधेयं
महादेवस्यापि नीरित्यतिध्यानतस्था ॥ यत्किंचित्वास्त्ति पदं मा विष्यंति ॥ २ ॥ समाधाय स्वयसमा भूत्वा मामाजि का चाम माहित मनसो विधाया ॥ गोनास्
येति ॥ अत्र व्यवहितमपि मन्नुरीति पदं गोनामापेत्यादिषु सर्वत्रानुषज्यते ॥ तथा च मनुः गोनामाये गोनो मव नासा पस्य पश्चगणरादिज्ञातो यः सर्व
विशेषः ॥ यद्यप्यमरे गोनमइत्येव पठं ततथापि क्षीरस्वामिना अमुमेव श्लोकमुदाहृत्य गोनाप इत्यपीसमाहितं तथा वतदर्थं तडीतिनिरामार्थामि
ति सर्वत्र व्याख्येयं नियोजितं आदंगा स्सनात्ति यमा नाद्दृशं रजोपस्याः सामर्पायणार्नस्पातिति क्रिभुजंगमामाय्य औषधिर्यस्पा स्सा ॥ वीर्यमहः राम॰
वीर्यरसा विषपीडानिवर्त्तनसामर्थ्यां नमहतः गौरवयुक्ता मा गिरपातौ विध्रती गोत्रजरत्या गोत्रजरत्या गोत्रहृद्वपानिर्दिष्टानि मं मान्कुरारा २

यस्यास्मा॰ ॥ अग्निहोत्रं जुहोतीत्यत्र स्रूपवतीत्यत्रेवाचार्थत्व मानुरोधेन प्रथमतो मितामयहेतुनिरासकारजंः स्पृष्टीनां चलायेनब्रीता ॥ अशी
र्यत्र मनमक्रियावशशिनः संकीर्तनं वक्तुर्नोनिर्देशो गुरुसंस्तुतिर्मधुलिहां मोदाय पुष्पांजलिः ॥ अष्टौ द्वादशभिः पदैरथ समैर्यद्वाष्टभिर्निर्मि
ता मङ्गलेन समुसंविना वक्तथिता नांदीति सर्वांगामेइत्यादिनां नांदिलक्षणानि पश्चाव त्यादिमेदेन स्थानानात्वं सूत्रधारः पदेन त्रमध्यमं स्वरमाश्रि
तः ॥ नांदीपदैर्द्वादशभिरष्टाभिर्वाप्यलंकृतां इत्यादिना तदंगावाहुल्यं वनाद्यशेरवादिग्रंथेषु सुविस्तरमिति ग्रंथगौरवभयान्न नास्माभिः पवरपि
तो क्वचित्तु स्तके कुलगुरुहीव्यादिः प्रथमश्लोकांत एव नांद्यंते सूत्रधार इति पाठः त्वाद्दशेत्यादिश्लोकद्वयं पारितमस्तित्रनां द्याः स्वर्वांकेलक्षणापा
श्रिते सूत्रधारसमाकृतिः स्थापकनामा नटः प्रविश्य वदतातिशेषः ॥ अत्र पत्रकिवित्रतौ पादौ स्यातां श्लेषमारितौ ॥ वेष्णवंत तु निर्दिष्टथानके
विष्णुदेवतमित्युक्तं वैष्णवस्थानकेन प्रथमप्रविष्टसूत्रधारे विनिर्गते सति प्रतिश्यतद्वत्परः काव्यमास्थापयेत्त्रपइत्यादिना निर्दिष्टः काव्यार्थस्था
स्थापनात्स्थापकनामा नटः सवादिव्यमर्त्यसतद्रूपोमिश्रमथ्यतरस्तयोः ॥ सूचयेद्वस्तुबीजं वा मुखं वा पात्रमथापि वा रंगप्रसाद्य मधुरैः श्लो

वी॰टी॰
४
५

कैः काव्यार्थसूचकैः ॥ मातुंकं विदुपादयामारतीत्र तीमाश्रयेइ इत्यभिधाय भारतीमंस्त्र प्रणोवाग्व्यापारोनराश्रयः भेदैः शरोचनायुक्तै र्वर्थीप्रहसन

त्वेरित्यभिहितंतेनायमत्रात्पर्यार्थः श्लोकपादयदाभिप्रायेरोप्रथमश्लोकस्यातुष्पदानांदी॰ सुप्तिङंतपदाभिप्रायेरासएवद्वादशपदा वा नांदीतस्याः श्र

तंस्थापकनामानटःप्रविश्यदशेत्यादिश्लोकद्वयंसमधुरश्लोकत्वेनोपन्यस्यनेपथ्याभिमुखमवलोक्य च कापुनरयंश्रीपुष्पाजदेवस्योत्यात्रक्रिमः श्र

वा क्व कृत्वे न का एुनरीत्यादिनावर्णानीयेतिह्यनापरपर्याप्यं वस्तु सूचयति ॥ तत्रश्रोत्रत्वेह्यवनेपथ्यं कुंदलदापद्मत्यादिवतुष्पादीभितिविशेषः

पठितः ॥ तत्रापीदमवसेयं ॥ इतिह्यनंहिवस्त्वितुव्यातोतघसूच्यमेवमवेत्किंचितदृश्यमव्यमथापाइतिहिविषमुपन्यस्यत्रथोपत्नोपकैःसू

च्यंपंचभिःप्रतिपादयेत ॥ विष्कंभचूलिकाकास्योकावतारप्रवेशकैः इत्यादिप्रतिपादितं तत्र प्रकातेनेपथ्यइत्यादिनांपत्रपत्रत्सान्नूयते साचूलि

का अंतर्जवनिकास्थपत्रैःसूचनार्थस्य सूचनेति तत्र द्वाभात ॥ यथायंथमुवरावनेयथ्यइत्यादिनाचूलिकपावस्नूपत्रेपसूचनं ॥ ब्रनवर्ति ष्य राम॰

मामानांकथांशानानिदर्शकः ॥ संक्षेपार्थस्तु विष्कंभीमपात्रप्रथोजितइत्युक्तलक्षणाविष्कंभकेनहरदासेनमध्यमथ्योक्ताविकपावाजविहूषकपो ४

प्रवेशसूचनं ॥ द्वितीयांकतृतीयांकयोः क्रमाद्देवानुदात्तौ क्रम्यानीचपात्रप्रयोजितः ॥ प्रवेशकद्वयस्यांतः शेषार्थस्योपसूचकः इत्युक्तलक्षणप्रवेशकेनैवार्थसू
चनं ॥ चतुर्थांके तु चूलिकया प्रभातसूचनं विधाय प्रवेशकेनैवार्थस्य सूचनं ॥ भारती संस्कृतप्रायो वाग्व्यापारो नराश्रय इत्युक्तत्वसंस्कृतप्राय इत्यभिधाने
न शाक्वत्तप्रसंगोऽप्यनुगुण एव तत्र च प्रस्तावनापर्यंतवाग्व्यापारस्य भारतीत्वेन भारत्यां च प्ररोचनावीथीप्रहसनामुखानामंगत्वाभिधानेन ऽमुखोकपां
तत्र प्रशंसातः प्ररोचनेत्युक्तलक्षणा प्ररोचनाप्रपत्वेन किं ब्रवीष्येवमित्यादि विनापात्रं ब्रवीति यत्राश्रुत्वेवानुक्तमप्यंतत्तस्यादाकाशभाषितमित्युक्तत्व
लागाकाशभाषितेन किमब्रवीसित्यादिपातुं श्रेत्रस्सामतमिति च श्लोकद्वयमुपक्षिप्तं ॥ सूत्रधारो नटीं ब्रूते मार्षं वाथ विदूषकं । स्वकार्यप्रस्तुताक्षेपि चि
त्रोक्त्या यत्तदामुखं ॥ प्रस्तावना वेत्युक्तलक्षणा प्रस्तावना वा प्रमामुखमपि भारत्यंमेव ॥ तदेवं दिशा तदहमपीत्यादिश्लोकं संपाद्यामीत्यंतमामुखं नाम तार
त्वंगमुपक्षिप्तं ॥ तथा तत्रस्तुःक योद्धातःप्रवृत्तकं ॥ प्रयोगातिशयश्चापि वीथ्यंगानि त्रयोदशोद्घात्यकावलगितप्रपंचत्रिगतछलवाक्केल्यधिबलगंड
मवस्पंदितनालिके ॥ असत्प्रलापव्याहारमृदवानि त्रयोदशेति दशकयोद्घातादीनि त्रीणि उद्घात्यकादीनि चत्वारि ॥ दश वीथ्यंगानि तेषु

वी·टी
५
5

त्पराणानिर्देशेन स्थलग्रहेसु प्रपंचयित्वा क्वचित्कानि विदेवलत्वेनिर्दिशन्निति तेन सर्वेषां नियमः कुंदलदाण इति कुंदलतायां दलतायां विमुक्तमकरंद [illegible]
यात्रापि चंचरीकः। प्रणयप्रकृष्टप्रेममयमंजनकातरभावभीतः॥ तत्कटाक्षांतरदीप्रगङ्गां निजप्रियामिव वाल्पप्रसूनदृष्टिः॥ रद्धाति नयति धुनोति परिरंभते चु
वति दृष्टताष्टि॥ चंचरीको भ्रमरः स्फूतयतां रक्षति·का काचु पघातके स्पोनुत्पद्यमापीडां करोति॥ भ्रमरो मधुलिङ्गो द्वेचरीकः शिलीमुख इति हेमः॥ नु
यति स्वात्मानं प्रापयति·धुनोति·ईषत्कंपयति नत्वां दोलयति॥ परिरंभते सर्वांगीणां स्पर्शवती करोति चुवति आस्वादयति॥ अथ रादौ कामुक
इव कामिनी॥ कीदृशः विमुक्तः परित्यक्तो ऽस्वीकृतः रागवत् मकरंदः पुष्परसः रसो गंधश्च यया·मकरंदः पुष्परस इत्यमरः॥ रसो गोधरसो हर्षो रसः स्वा
देपकीर्तित इती विश्वः॥ नीरसनिर्गंधकुसुमायाश्च अपीत्यर्थः॥ तादृशा अपि कुंदलतायाः प्रणयेन सौहार्देन प्रकृष्टमतिरूढिगतं यत्प्रेम अनुरागाति
शयस्तस्य योभरः समूहस्तस्य यद्भंजनं भंगस्तस्य द्विजनं भंगात्तत्र कातरः शंकाकुलो यो भावो मिश्रायस्तस्माद्भीतः॥ कीदृशीं वा रागीपानि प्रकृतानिलानि दृ
ष्टिविषयस्यास्मानो॥ कामिव॥ तत्कटाक्षांतरदीप्रविशङ्ग्यां निजप्रियामिव तद्देवं चंचरीकस्य कुंदसमकारसहकारसंबंधप्रदर्शनेनः कतु

रम·
५

केचिदुपादायेत्यादिनिर्दिष्टो भावस्याप्यनंतसंबंधोपि दर्शितः ॥ प्रस्तुताद्वेपि तं वाच्यतद्यथा कुंदलतायाः इत्यादिना परिमुक्तयोवनामदनलक्ष्मीः एवंना
पि कोव्यतो व्यतोवबरीकपादेनव मदनवती विहायतत्ययैव निर्दिष्टवपु विवाहोपि कुवलयमालायामुल्यत्रानुरागोपि मृगांकावल्यामतो तासकोराङ्गाविद्याव
रमल्लङ्घ्यते ॥ तरुणातरदीमित्यनेनवकुवलयमालोच्यते ॥ निजशिष्यामित्यनेनचमृगांकावलीनिर्दिश्यतो प्रगात्येयादिना निर्वहणसंधौ मदनवत्यामप्यनु
रागस्य दर्शनेन च धीरललितत्वनिर्वाहे १ पंचस्तूचनमिति कथं चिमुन्नेयं ॥ यायावरोग्ना द्विविधो गृहस्थो यायावरः शालीन श्चेति तयोर्या यायावरः स वरो या
जनाध्यापन प्रतिग्रह रिक्यवर्जनात ॥ षट्कर्मणि विहितः शेष्यं चतुष्पद गृहग्रामधनधान्ययुक्तो लोकानुवर्ती शालीन इत्यादिना देवलोक्तो विशे
षशाली गृहस्थविशेषत्वेन ॥ दौहिकिनामास्ते ब्रकेकुलोथयेन केविना ॥ विद्यानंत्येऽत्कीर्णापाशालभंजिकायुक्तलिकात्वमी शालभंजिकाभव
लोक्य इत्र पिमाङ्गेव इत्यादिना प्रथमेंके विद्धसंवाप्तिससालभंजि अन्तरासेपरिणादा इत्यादिना द्वितीयांके शेषनिर्दिष्टयुक्तलिकातपेवप्रवर्ततिनिगीते
नत्राम्री वामो नाटिका च सा विद्धशालभंजिका नाम नाटिका तस्याः वस्तुवर्णनीयइदंतित्वं तत्तद्रुपक्षिप्यते यथा कथं वितर्क्यते नेनसप्नोने

श्री·टि·
६
6

स्त्रातुष्पदीहपः पववोतीपतइत्यर्थः ॥ नाटिकालक्ष्मणंतु नाटिकाल्क प्रहसनास्यास्तस्त्रीशापमवनरंकि कापरस्यातोधीरललितस्त्रचस्यात्राणकोष्ठप ॥ अं
गारेणीतुमुखात्रनापिकारूपवंशहु ॥ अंतःपुरादिसंबंधादासन्नाश्रुतिदर्शनैः ॥ अनुरागोनवावस्थोनेतुस्तस्यांयथोत्तरं ॥ नेतातत्रप्रवर्त्ततदेवीत्रासेन
शंकितः ॥ देवीपुनर्भवेज्येष्ठाप्रगल्भानृपवंशजा ॥ पदेपदेमानवतीतद्वशःसंगमस्तयोः ॥ वृत्तिःस्यात्कैशिकीस्वल्पविमर्शाःसंधयःपुनः ॥ धीरल
तलक्षणंतु ॥ निश्चिंतोधीरललितःकलासक्तःसुखीमृदुरिति ॥ प्रथमंयत्कृताश्रितासंगात्कथैवमंकल्पः निद्राछेदस्तनुताविषयनिवृत्तिस्त्रपाना
शः ॥ उन्मादोमूर्छापोष्टतिरित्येतादृशावस्थाइत्येतासुश्रुतिप्रपदशमावस्थोपाहित्येनवावस्थोनुरागोवर्णनीयइत्यर्थः ॥ कैशिकीमात्वसारमत्ति
त्रिविधास्वर्थ्यहत्तिषुमध्येकैशिकीवृत्तिरित्ततश्चलक्षणंतु ॥ यास्यलक्षणेनयथ्याविशेषचित्रादीसकुलाशोज्वरत्यगीता ॥ कामोपभोगश्चतुरोपचारासा
कैशिकीचारुविलासयुक्ता एवंलक्षणावतीनाटिकाप्रतीकरूपत्वात् ॥ अंगप्रतीकोऽवयवइत्यमरः तेषांलक्षणंविभूतिधारणादिना ॥ अंतेवासिनःशि रामः
ष्यस्यछात्रान्तेवासिनौशिष्याविरयमरः ॥ भूमिकां ॥ मूर्त्यंतरपरिग्रहं ॥ भूमिकावनायांस्याम्मूर्त्यंतरपरिग्रहेइतिविश्वः ॥ आकाशइति ॥ ६

किं ब्रवीष्येवमित्यादि विनाप्यानंद्ब्रवीतीयत॥ आत्वेवानुक्रमप्येतन्नत्स्मादाकाशमातमिति लब्धगात सर्वे किमात्के पादिः सुधात्कं दिनीरि
त्यंतः प्रवंच आकाशमाभाषितं जनेत्यर्थः॥ अकालजलदस्यैतन्नामकस्य। परागुः पौत्रपुत्रस्यैतन्नैव आकाश एवा किमपरामिति तस्यामुष्यपरायका
रगवयसनंतस्यातिषेः अपरैः अर्थ्यैः गणितैः गुणैः किं तस्य कयस्य रघुकुलतिलकोमहेन्द्रपालस्तन्नामको महेन्द्रकुलपर्वतविशेषपालयतिसतादृशो
वामकलानां कलानां चतुष्षष्टिकलानां निलयः यस्य शिष्यः अपरं अर्थ्यत किं एतदपेक्षया अर्थ्यत् किं वास्य विपदं न विष्यतीति भावः॥ आकर्णयवे
तिवकारस्तन्नैव श्रृंगाराद्इति सर्वात्केन समुद्धयार्थः॥ गोष्ठ्यां सभायां गरिष्ठस्य श्रेष्ठस्य॥ अपरिषद्गोष्ठी सभामिति संसदित्यमरः। पातुमिति॥ श्रोत्रपो
रमस्य हर्षस्य अयनं स्थानं रसो गांधेर मोहपौरमः स्वादे प्रकीर्तित इति विश्वः॥ यज्जराव्याधिशमनं औषधं तद्रसायनमिति वैद्यकाभिहितमौषधवि
शेषेवा॥ तत॥ पातुं सादरं श्रोतुमित्यर्थः॥ सतां मा हित्या मिज्ञानां संमताः। अभिजेताः। व्युत्पत्तिः अश्मिद्ध यदयदार्थज्ञानजन्यसंस्कारविशेषः सा
ष्टं गारादयः अंगात्वेनांगित्वेन वस्थले नवस्थले यूनिवद्धाः तत्स्रोतसः प्रवाहस्य अवधिः मर्यादा॥ लब्धुं प्राप्तुं सुधां अमृतं आस्कंदयंति अवधारयं

वी·टी· तीतछीला:।पत्नावनेति।।नेपथ्यइत्यारभ्यइतिनिष्क्रांतइत्यतग्रंथस्यप्रस्तावनेतिसमाख्यानरिविद्वक्ष्वकोवापिपारिपार्श्वकस्ववा॥स्तत्रधारेणास
७ हितास्संप्रत्रकुर्वंते।।आमुखंनामतस्यैवसातुप्रस्तावनामता॥इतितद्ब्रह्मणात।।श्रियइति।।शुद्धाबुद्धिःकिलेतिनिष्ठ्ये·कामधेनुः।इतिरूपकंम
लिनंमावप्रधाननिर्देशेननिर्देशेनमालिथ्यं·कर्मप्रमाष्टिंहूरीकातिःनाटेइइति॥नाटनीमकोदेशस्तस्येडः।चंडवर्मेतिसंज्ञातेन।तत्रामकेनराज्ञा
निःपुत्रेणापुत्ररहितेनमता·पुत्रीकत्याएकपुत्रःमुख्यःपुत्रःनतुशेमास्यदत्वेनवत॥कालितालोकमध्येप्रकाशिता।।तस्यमंत्रिणाःभागुरायणास्य
कर्मणापृष्ठीवारोप्रणापृष्ठीवारोप्रणाविमिःतथाप्तवौन्हुःप्रकारेणकाथितमपि·अपिरनुक्तममुखपे·स्वर्थंवृद्धंकथितंचेत्यर्थः॥तेनमंत्रिणा
श्रमौनत्वेक्यामहाराजसंदर्शनार्थंइहराननगरेअद्यदिवसे·पुत्रेअवकल्पतेसंभवतितत्पुत्रावकल्पेतादृशंवत्तछलंवत्तस्मात्तपतल्पक्लो
पपंचमीतत्क्लृत्वेत्यर्थःआनायितातहृतद्वारतिशेषः॥यावदस्मदीयंवार्षिकंकनकादिकंनदीयतेतावइवत्पुत्रोस्मत्समेवायोतिष्ठतुप्रस्थापितेव राम·
करेमोक्ष्मामितिः प्रस्थापनीयइतिछलंपुत्रावकल्प्यं·अवव्यवहारस्यमहाराष्ट्रभाषायंकुलुजइव्येवव्यपदेशः ञतराणवामेस्थलेरओछ्वामप्द ७

सत्यादिनाशशांकवर्मत्वेन व्यवह्रियमाणाया शशांकावल्या निर्देशः॥ संविविग्रहया नामन्तर्द्धीभावसंश्रयरूपं पत्रवाहुणापंत देवसाधुसमीचीनं व
न्तुः ततरनिरूपविनिरूपविनिः कपटं यथास्यादेवं दर्शयतेति मंत्रिविशेषणं आकाशे इति॥ आर्यचाराय गोत्यारम्भकार्यसिद्धावाविर्भविष्यतीत्यंतमा
काशभाषितं तत्र ज्ञेत्यर्थः॥ अंतेउरिणती॥ अंतःपुरिकासहस्रपरिवारस्य महाराजस्य कितणाविनाविद्यत इति॥ अंतःपुरे विहरंतितान्ता अंतःपुरिकाः नापि
काः नेपथ्ये इति॥ यहूसेत्यारम्भ शशावला सिडितेनेत्यंतं चूलिकयार्थसूचनं अंतर्जवनिकामंस्थैः चूलिकार्थस्य सूचनेतितत्र ज्ञनागात॥ एसूषमुव
पतिवुद्धस्य सुषमातं देवस्या॥ सांशतं खलु। मानोयासांन खंडितः शशिकरोत्करेण विस्मारिणा संकारान वपंच मस्यापि चिरंयामुस्थिताः कुंठिताः॥
शरदृषानिललोलनेन जलनामुस्कामानयहं चूडावुंवितवक्षमाग्रवरणावर्नतेताः साशतोमोमो वंदिहंदारकाः मंत्रिविनिर्मितमहाराजवासरद्दृष्यर्यंत
निवासि अंतःपुनलोकोपुष्पारमणाति कोपिवकालो विवुद्धस्य विद्याधरमल्लदेवास्यतत्किमिति शमातमोगावलिनगायतेतिति॥ महल्लेति अं
तःपुरदेशी॥ शमातमोगावली शतःकालेवंदिपाद्याराजविरुदावली रूपाराडास्क्रितिः॥ सारकैरिति॥ नद्रवेवाक्रिमध्ये चतारकंतारकापिवे

वी॰टी॰
८
8

तिशाख्वतः उद्यमं गतमधुनोमाद्विकस्पष्टत्वं पटलं तस्य च्छविर्यस्य मतया ॥ शाचीककुप् दिक्कु वालोया विडालो मार्जारः ओतुर्विडालो मार्जार इत्यम
रः तस्य लोचनं हपांने द्वदीप्तीनां पात्रं स्थानं जाता ॥ अयं प्रातस्तस्य प्रातः कामवः तूर्यारागं वादित्राणां नादः शब्दः गगामाका शंस्थागयति आच्छादयति
व्यामोतीति यावत् ॥ पतीक्ष्विति विषये मन्नमोत तथा वपती विषये पिराणी रुपंक्रीध्यं मिते विदारयतिनादशः ॥ अस्वव्याहविमहतं पांसुज व्याप्तदंक्लिशयना
रेरगादृदयोः स्त्रियांपुलिः पांमुर्णा न हृद्योरनइत्यामरः तच्च शप्पाद्दहारं ष्विति कोषः उद्धितानां कतोत्क्रानां नरवक्षुरिणां राजगजानां च्छवलापादवंषनात
च्छन्देन सांमल्लोति पुष्टः ॥ मिदानइत्यादानि प्रथमैकवनांतानि तूर्यनादविशेषाणानि ॥ सुषिरं विलं तस्य स्तेनैः तद्युक्तैः तंत्रैः संचारोयत्र तादृशं ॥ तथाविध
सुषिरस्तंभसंचारां विद्युकमकइति ॥ लद्वारांतु ॥ स्तंभवत्तिष्ठमानानां केषांशानां निदर्शकः ॥ संक्रेपार्थस्य विष्णुः सोमयापात्रं पयोजितः इति कंदर्पधनुरिति
क्षिपोतोद्वितीया ॥ पतत्यस्मात्कारणात् वेषसोवद्धानाः मार्गकमः स्तृप्तिकामः पुनरुक्तं चक्रविविमुरवः पराङ्मुखः इतिसत्यं वदप्ताहि पुनरुक्तं चक्रनिर्मीतिन्यस
सत्यत्वेन तद्धक्रादीनामेव रणादिस्थानानि विधिकृत्वात् शशिकथामुद्रितामुद्रामवाप्तां शस्त्रेत्यादि सर्वे त्रमात्वे पमिति नाथ्यपार्थः ॥ विरूढ्स्वस्थनिवर्द्धनामव

राम॰
८

शा॥ विदू॥ ही ति विस्मये॥ मोः अपूर्वरचनामातिकः पटेन विक्षिः प्रियवयस्यस्यातथैवेति विदूषकवचनमनाकर्ण्य तदङ्कमित्यादौ एव पटतीत्यर्थः॥ विदू॥ अहो स्पृह
यविक्षेपः॥ नत्किंचुरवच्छेततर॥ भवतु आनुर्व विच्छेः निर्वर्णनेन श्रेकदिष्ट इत्यर्थः॥ नखलु आपीडितं सहकाराहतग्रन्थिरपि समर्द्दर्वं मुञ्चति॥ परिरामो त्यादि इति
मिव हाडिमफलं स्फुरनमूर्षिष्ठवर्तन्ते मेहारयं कौतूहलेन तद्यथा हन्तमा च इत्तमाः कार्यार्हस्येन संभावस्यतु माशिप्रयाद्दयस्य॥ विदू॥ अवहितोस्मि॥ जानइ ति॥ प्रत्य
येऽहमुवे॥ त्वन्नविधौ॥ मन्वनिर्मितो चुलकेन सहतयाता नाऽत्से काहं महः तेऽनः मम पुरस्तात् अशृतइति अहं जाने अवबुद्ध्यामि॥ प्रत्यूष इति पाता कालीनस्वप्नस्य
सत्यत्वयापनाय॥ अथवा यत्तचुलको त्से कं महः प्रत्यूषे मम पुरस्तात॥ अश्रुततत्त्वमविचौ इत्यहं जाने॥ तादृशवासगृहमध्येऽस्य स्वप्नवेशो यतो न संभावित इति
भावः॥ तस्य महसौतेः या कापि विशिष्टा शकुनिवो वनन्तहुरा॥ अवलाइक्षामयेति शेषः॥ मामयं अथं मदनं मोसस्त्रातिमतादृशं तं कृतवतीर विततवती आ कै रि
नी त्स्वे क्षत लक्ष्मरो रोहनीया॥ करसो वातैः सकृत्वा मदनं मन्मथं नवकाकेकृत्तवमीत्यर्थः॥ अंगकैरीत्यनेकर अल्पेऽनुकंपाया वा विदू॥ सुष्टु खलु तं महिलाप
रो त्या सा त्वया नर्मदाजलोत्तीर्णा दृष्टा कुवलयमाला नाम॥ यावन्न हतं किमप्यनुसंदधामि तावत्तरबोपरि गण्डस्योपरि पिण्डकाः संवृत्ताः॥ हुमित्यव्ययं अध्यर्थं स्व
ये कथनीयमित्यर्थे हा रोषमिति॥ मद्विरदशामदयुक्तदशापामातिका नाम मम नेत्रयत्नानां मौक्तिकान्तावली पंक्तिभिः सद्यो दृतं वेडोदयश्रीः अयं प्रत्यावाहाः कुवलय

वीरी॰
८
९

दिति विश्लेषावक्षोपंचमी अथवाल्यक्रोपेपंचमीतथाचकुचतटादाक्षिप्यममकंठदेशेसोत्कंटपथास्यादेवं कनमोमम थायेतिमंत्रेणाप्रतिशीघ्रं मालां गृहि
त्वा: यस्पहारस्पमध्यरत्नंमध्यनायक:कौकुंजीतिभारकोमिः षमामिदीप्तिभि:कुकुमोहिशा:कर्मीःमता:च्छुरयतिमिश्रिता:कोतिव्याप्नोतीयाप्नो तिपृथ्वी: ॥ के
रलस्त्रीरतांकेरलदेशीयानांस्त्रीरतांवीहासितमितस्मुचिमि:स्मुक्तामिरितिपंक्तिनिरित्यस्यविशेषणं ॥ भुजेपविजेचश्रृंगाराव्याटयोरयीतिविघ्नः ॥ विदूः ॥ स्मु
कुशारज्जुहारस्यमेमहाज्ञासत्तास्यमणीतेनमत्पु:खशोभवतु ॥ अहोहताशदाम्याः पुत्रस्वशइंद्रजीलिकाजानासिमद्यामतीनामपिविभ्रमंकर्तुं ॥ ततत्वं
कथयेति ॥ हेवालेत्वंकथयकनंकथयकनरंश्यकइहकिंकिंनिमिन्नमागतासीतिशेषः अथयानामनेकार्थत्वात्किमर्थचचाताचानर्थः ॥ कात्वंइतिकःअप
सत्रसरतांदुकूलस्पपरिधानवासमोवलेपल्लवेयावद्धारयातिअथानंतरंममांचलधारतोद्योगानंतरमित्यमित्यर्थः अमौकामिनीतिकेतारवासगृहा
तसमितिशीघ्रंक्षापिमदज्ञातप्रदेशेआगमनकीदृशो मांसलैःअपिशगल्भैःदृशीपातैःकटाक्षैःनवकुवलयमाला:नवनीलेदीवरश्रेणीःसारयंतीशमारं
पंतीमालामित्येकवचनांतोपिक्षचित्पाठः ॥ विदू ॥ अथस्मकपर्यंकागतपादेव्याकिंपतिपत्रांविद्या ॥ अहोतेनामरत्वाकित्वमापुरतोभूत्वानानुनीता ॥ कियच्छि राम॰
रंवाचंद्रेसमारितकोअविकसितनीलोत्पजानीलोत्तिकंदोदृशाद्दोनीलोत्पवेहृद:शाक्ष्मते ॥ विदू ॥ मत्पकंत्वयाक्षांतंनटेहेस्पंडितेउपविष्टः पतिमुंडितइति ॥ ८

ह्रुतमंडनेनदृष्टेसतितादृशसौदर्य्याभावात्त्वपतिःकेयाविमुंडितइत्याभाराकंत्वयासमर्थ्यंह्रतंपत्त्वंमन्दृष्टनापिकापरवशननसात्त्वमास्वाद्यानापिदे
वीनानुमितेतिभावः ॥ ह्रपातव्येति ॥ रुषितैःसंजाततपिपासैःपुरुषैःअमृतस्यभुवनानिर्गमेपस्याःतादृशपपिअतिशीतलापीत्यर्थः ॥ ज्योत्स्नावंडिकात्कपातव्यामव
तुःमृणालाच्छ्रातुम्पोविसस्यह्रत्तंतुम्फसिवयस्यवत्सस्यावनाकुत्रमवतु ॥ वकुलस्यपुष्पाणिवकुलानितेषांदाम्नांमालानांपरिमलःपारीपत्रातयामातुंयोमानुपोषःक्व
भवतु ॥ स्वप्नःतात्वप्नदृष्टांकुवलयदृशेमानातत्वात्त्वदृपांसत्यांकथंकत्थयतु ॥ यथापूर्वंकुननसंभवतितयाइदमांपनसंभवतीतिभावःचतुर्थीचरणांव्याख्यायवासा
कनपादेनयंव्याख्येयं ॥ विहू ॥ मत्येनिशारंभपिनदैनजितहारणाविप्रलब्धोसि ॥ विहू ॥ एषमत्वेत्वप्रलयेमोदकेग्रामेरूपनिमंत्रयामि ॥ तदेहितात्वादेवीप्रसादया
वरंतत्काजोपतात्रिविरिमपुनःदिवसांतरितामयूरी ॥ विहू ॥ एतापएतामस्यामंतमहत्स्वसंकुलमास्थानीमंडपमार्गमुत्सित्वाअनेननपत्रद्वारामकरंनेध्यानमा
विरामाख्यावः ॥ खल्वक्षिप्रेतिअद्ध्येपोर्ध्वद्वारोविडिकीतिदेशी ॥ गर्भेतिसुमनसःपुष्पाणितेषीहधांन्वलतानांगर्भग्रथितेषुसंतिनत्वद्याधिकलिकादिरूपत्वेनबुद्धिःप्र
कटानीति ॥ नरव्रापिव्यारव्येयं ॥ मनोजभग्नदेसपास्विपदनव्याप्तिःधनुःचिरोत्सितंसमतपदिअभ्यासेनवशंप्रवेततहिंद्विजेदिनःजगातिकमी [illegible] जिस्मु
जपशीलेजेष्यतीत्यर्थः ॥ विहू ॥ वेदवचनस्वपमाणाशंसुमावडपवनदृष्टपमानाक्रोकविस्तारःसुरभिसमयस्यवसंतसमयस्यचारंभःइतिकिमेततर

बी॰टी॰ नवातस्यारस्य गीसेकमुकुमारामुत्रैलिवनचसुंचरासु अविकविस्तारासुरभिसमपारं मः ॥ सामप्येमिति ॥ संघतिच संतेकिचित्सौटिमागतेन विचकित्वस्यमल्लीमेदष्यासु
१० ष्पविचकिलंयुमाश्रविचकिलोमल्लीमेदमुनकेपिचेतिविश्वः षाण्मासिकैः षट्माषाः परिमाणं पेषांतै रामिस्र्लैमौक्तिकैः साम्यंसेवते अशोकः कंबोलितः
वाह्लीकदेशोद्भवास्त्रीणांदंतक्षदवदोष्ठवदरुणानतैः पत्रैः पाणोः वितः व्याप्तः ॥ चदीनोमिधुपथनापतियो वाह्लीकानामतेदेशानतत्रदिवसंवेतइत्यादिनानिर्दिष्ट
10 त्वद्रूपावाह्लीकाः दे शादिशोयावातद्देशजस्त्रीणांमधरोष्ठ अत्यरुणाः केमलाश्चेति शमितिद्विः ॥ दशानक्षतानारैरानरैरितिपाटेदंतक्षतंवदयंतारुणोरितिव्याख्येयं ॥
दंतक्षतानिवाधरोष्ठएवभवंतिनवक्षतादिषस्तनजघनेष्वितिकामशास्त्रशमिद्धमेव ॥ किंविदिदंकिमुकंभ्रूमांमाभ्रमरेणा आलंविता अविरहितानाकोटियमागोयस्यातन्न
दशंमद्धिवंतापते आमयश्चादामद्रुपेपिवंतदयवदि ॥ पलाशद्दतस्यशपामत्वेनपुरः ॥ स्थितत्रमरोद्धितिपक्षंतंत्वेनोपतिइतिभावः ॥ पारवितरोः मांजिष्ठैः मंजिष्ठासरा
गैः स्तवकैः पुष्पगुच्छैः काचित ॥ अथैव ॥ कूर्वरवनाविलनरोववलिपिः खनाविशेषः ॥ तदिदमिति ॥ तत्र ॥ अनिर्देश्यगुणानिशयापास्त्रस्पाः स्वभेदर्शनंइदंतदव्य
वहितोन्नरममयाएवचसैतागमनंइदंद्रुपंलीढंमधुमाक्तिकंयेनतादशस्यममतस्पदुग्वेन अनुपानं ॥ मरणाकरत्वेनातिविषमतिभावः ॥ अस्यार्थस्यमाक्तिकास्वादन राम॰
तत्त्वप्रदर्शनयोः तत्रदुग्धपानवसेनागमनयोश्चयदुपानोपमयेयमावोद्रूपकंपाताद्वृजकत्वंउक्तंयं ॥ विद्धा ॥ कलमकाः शाल्योदनः कूष्मांडामिचार्तद्धत्यादुरेषुतसिदुवा १०

रयुषेपुतत्का लक्ष्मुतमंजिष्टेयु अशोकपल्लावेषु निर्जितमंजिष्टाष्टूसरितमनोहरेषु माधवीकुसुमेषु दविशारमहत्त्वं पुदक्षः शरः उपरितत्तोमगस्तत्सदृशेषु श
रोहृष्यग्रमगेस्यात्रिति कोशानवमल्लिकामुकुलेषु ईषदावन्निदुग्यषमुग्धेषु विचकिलपुष्पेषु निःशेषकुसुममंपदं वर्जयित्वा भ्रममारागासंसृष्यते मेदृश्छि
सिदुवादुमुरमो निर्गुडीड्रागिकेतयमरः॥ निर्ज्जितानि मंजिष्टयाडेजित निवस्वादीनीपस्त्रानितां शानि यत्नानि मनोहमतिर्वन्नाथवा मंजिष्टाष्टू शरितम
नोहरयोः कर्मधारयानंतरं निर्जितपदेन समं बहुव्रीहिः॥ वासती माधवीलतेत्यमरः पुमाविवकिलोमल्लीमदेदमनकेपिवेतिविश्वः विहार गोलतानन्तके
नोवाकवालीमल्लयानि वातुरंगेस्य पापद्धिरतपामथ्यथ वाघस्य संकेतमादननानिःशेषकुसुमानांपीक्षषवर्णाहृदयस्वपमदोद्यानोंनततएततनिर्वेणीपु
इताग्तुशिवयस्पः।वाघ्यालीधावनेक्षुमिः॥ वाहम्पोहावाहुस्यालीश्रेणीलंवामूमितिपोगेनदृह्याबाधावननमूपिर्द्रुष्ट वापुमानाक्रीडडधानंराजः सि
धारांगवनं॥ स्पादेतदेवशमदवनमंतः पुरोचितमित्यमरः॥ शमदवनस्पपृथ्वीकैः पंचमीरुपकं॥ विदू॥ एवमेततत॥ लंकातोरणमालिकातस्नेनोमानैपृथ्वी
सिहलीमंद्यानांड्राविडिनांमहालाव्येकनर्णायकः॥ कारांगाधीविकुरांगांतांडवकारायानां लीलागुरुभ्रमचोमाहहीलुटितमनाष्ठ्रेयानि [illegible] ति॥
नोकापः तोरगानांवाहिद्वारांगांनोवहिर्द्वारगांयामालिकाः श्रेत्यामालाः पुष्पस्त्रजः तामहमालपतिकंपतिस्पताहशाः॥ सिहल्यः सिहल्यः सि

वि॰टी॰ ११

हल्लद्दीपनियः न तत्संख्यातां मानस्य अौषधं मान निर्वर्त्तकमौषधामित्यर्थः॥ त्वीरामामीर्ष्याकृतः कोपो मानोन्यासंगीति निविषये इति कोषः॥ाड॥
विडी नाम महाव्यामस्य एकोनतीपकोटनकारपीता: कामाटीनांये विकुगा॥ श्रत्यकान्ते पं तोडवकरः लाटीनां लाहृद्देशी पानां विजामानांगु
रुरुपदेश॥ माहद्दिनो महाराष्ट्रस्त्रीणां लुंटितानि मानदरिद्रीकृतानि मनांसि येन स ताहशः चैत्रानिलो वसंतानिलो शत्यति मदमावातीतिमावः॥
इहमीत्यादिः संस्कृतयोस्समाजातिः॥ तरलमिति सिंदुवारविशेषणं॥ विहृ॥ त्वमपि अस्माहशजनयोग्यतासमागोपन्नोसि इदं हि मह
मंत्रिकारितं स्फटिकशिलामंदिरं केलिकेवासमपेक्षितं गच्छ व॥ विह॥ कुत्र पुनः कोवा केकारसुंदरः शब्दः श्रूयते॥ उपशाकार ग्रामि ... विमन
र्थे व्ययीभावः॥ पक्कानिलव विफलापाकः तद्देवशगायोपस्यमातत्नुल्यत्यर्थः लवतिरिति पोहुरफलवनानतिकाविस्तृता॥ विहृ॥ मोवस्य कु
त्रम॥ वलंतिः पतेति॥ कलति वल्लतीकामथेत॥ लीद्यार्थे क्रीडार्थे पादो लातस्याविलासैरतः वंवल्गः॥ यद्वाहारवल्लेत्यः अलंकृतयोयामुतालं
लाख्येति स्थवदं॥ शीतकिरणत्वनिरामेन सुरवेडत्वस्पर्शोत्काः सिंजिताहृयत्वमहचारित्वेन हेतुत्रयो यस्यास्ताः विहृ॥ मत्येत्वया ज्ञानं यतोहि राम॰ ११

न्नादंडिकाशिविराणि इतो हंसंपतो विदू ॥ कयं स्वाछित्रदर्शनिकामिमिवासमा निःसमं विलातिवंडः लुक्वादंसणि आखपंडाइ इति महाराष्ट्रभाषायां स्व
प्रष्टष्टस्पजनस्य यन्मुखपद्मं तत्संवादिनी ॥ तदनुकारिणी लावण्यलक्ष्मीः अस्या स्वर्यं चंद्रमसइति शेषः ॥ विदू ॥ किंदृशी सा ॥ विदू ॥ करिकिंच्च मइंतबे
दग्धपिसात्न्येवा ॥ विरतहि दोलाशद्वेनज्ञायतेऽनितांसा ॥ तदेहि अग्रतो गछावः ॥ विदूो इदं तत्केलिकैलासंत स्वितत्स्य विश्पतां ॥ छंदंडोवहुत्तरोयाडि
डीरः फेनः डिंडिरो व्धिकफः फेन इत्यमरः तस्य पिंडवत्पांडुरणा महस्रा तेजसा महाकैलासे वास्तवशिवायास मेवैतत्वा विदू ॥ इत स्नावङ्गलित स्फटिकगर्यम
वनदिनि विन्त्रसंस्थे छुकमें मुनिवेशपतां दृष्टिः एषतावत देवोदेवां समं पाशकानिनिवेशी पाशकं अत्ससाक्षा क्रीडातदनिनिवेशवात्र· आलिखितौः एव
पितांहलकांडवाहिनी नागवल्ली· एषाचामरग्राहिणी श्रमजनिका· एषनागरकंयकः रच्याणाकरंडओ इति पाठे रत्नकरंडको नाम वामनः ॥ एषपुनर्मदुरा
मकरंदएप्याकरोनामयाजिशातुमंदुरेत्यामरः ॥ टप्पौदेवद्व्रौ कराणीयस्य मत्था विदूनाहं लिखितुं शातः श्रास्त्राणि जानाति यादृशोहं सामाचरति
त्वेपत्यन्नोदेवइति ॥ विदू ॥ किमिव ॥ दृंतिरीटिः ॥ हृदुगाणिविशेषः ॥ विदू ॥ कोदुर्जमवचनानां कर्णा दद्दाति ॥ एषापुनः शोभा समुद्द्योनो पऋसैतीवदे

कीत्यप्सर्वांकापिप्रालिखिताापचन्नारीति॥सुतनोरितिसर्वत्रचक्षुरादिषुसंबध्यतेतथाचसुतनोःचक्षुःकोरभेचकंनीलंअंबुजंउत्पलंविजयतेपा..तंकरोति
शशीचंद्रःसुतनोर्वक्रस्यमित्रंअस्तिमन्मथधनुःकर्तरसुतनोःश्मश्रुस्वसनालिसोदरं सुतानोर्वपुःसर्वमांगंकर्तलावण्यपरंपंलावण्यमेवपापंविरूपमिवपुरः
श्मशीतंयच्चताद्दशमस्तिसुतनोः।दव्हदे॰श्रहेकापिरेवा अथवाहमध्यमागेरेखासामुद्रिकशास्त्रेशुभफलत्वेनस्त्रीचिन्हपुदिष्टाअस्तिगात्रेचेतिवकाराततागेस
र्वशरीरेकापिरेखारचनाविशेषः अथवाचक्षुःपेचकंअंबुजंनीलोत्पलामित्रमितिरूपकेततविजयतेसर्वोत्कर्षेणाऽवर्त्तते॥शशीसुतनुवक्रमित्रंइत्यादावपि
पिरूपकंस्पष्टमेव॥विजयतेइत्यग्रेपिसर्वत्रसंबध्यतेततत्स्मातस्यामदनोपरिखेदग्धंविदग्धंतोअभ्यसतिवारंवारमनुसंधनेतदाणनोकामिनीवर्णयीतामखेदः॥वि
हू॥कापुनरेषादेवीपरिवारे॥भवतुकौतूहलेनदेवी॥ज्ञातमिदं॥श्लोकः॥कागदिदानापर्य्यंतदंधकत्वेनस्याःपितामनुष्यःतत्त्वेनआगतंनिजमातुलजातकं निज
मातुलापत्यंस्वगाग्रूपमोतावारंविरचितचित्रमहिलावेषधारयीततो..वदष्ट्वाअज्ञातपरमार्थेश्चित्रकरैःसैवचित्रेआलिखितेतिनर्कयाति॥तत्रविस्फरापिध्येन
प्रकरपिध्येविस्मयतुताचतश्रियवयस्यः॥प्रकाशामितिसर्वत्राव्यामित्यर्थः॥ऊनंचदशाद्रूपकोनाघधर्मसपैद्योतसुतनर्वस्कविधेयतो॥सर्वेषांनिपतसेवआयम

श्राव्यमेवत्वात्तत्सर्वश्राव्यं प्रकाशं स्यादश्राव्यं स्वगतं मतं ॥ द्विधान्यन्नाट्यधर्माख्यं जनांतमपवारितं ॥ अथ्यत · निथ्यस · नियत[illegible]व्यं ॥ त्रिपताकाकारेणान्यान
पवार्यांतरा कथं ॥ अन्योन्यामंत्रणं यत्स्यात्तज्जनांते जनांतिकं ॥ यस्य जनस्यांतं स्यात्तरे स्फुदसर्वा गुलिवक्रानामिकं त्रिपताकालक्षणं करं कृत्वान्येन सह यन्मंत्रं तत्
जनांतिकमिति ॥ रहस्यं कथ्यतेऽन्यस्य परावृत्यापवारितमि ॥ लदपंचाग्रेडह व्यंभोवदीपपिध्ये कुमारिकावलुपएवाएतयानेपपथ्यालक्ष्यते ॥ विदू ॥ एवमेवैत
त ॥ यतो गरिष्ठजनगोष्ठी वापि रक्षितिकिलक्ष्यपते ॥ यादृशास्त्रिकारस्त्वादृशी विकर्महपरेवायादृशः कविस्तादृशी काव्यबंधच्छायेति ॥ विदू ॥ इति पि देवी मदन
वती · अशेषपरिवारा आलिखिता ॥ विदू ॥ इहापि मान्येव ॥ विदू ॥ इयमियं नेति ॥ येनोत्पलादीनि मितानि शृंगाशावदृशो स्याः स्तनं निमृयेनसम्यग्वेधाः निर्मातायत्स्य
स्मात्तदकारणात अयं स्रष्टिक्रमः तत्पलादिशृंगाशाग्वदृगं तत्स्वपरेकतया एकजातीयत्वे न वकास्ति शो विदू ॥ इयमपि सैव ॥ केवोः शरवस्याविडंबनकारोनुकर्ता ॥ इय
मिंदुवदनाचंद्रमुखी सैव यामदनाधुषमिति रूपकं ॥ नवशेति ॥ अपरांतद्भिन्नः कश्चित्तममत्वमानुभवस्य मब्रह्मचारिसतीर्थोंनस्यां[illegible] ॥ एवमनसः संक[illegible]
कत्तंसं कथ्यमात्रेणाकर्णोत्तुवत्तिकादिनाकृतो रेखाक्रमः कस्य वकात्कः तत्स्मात्कारणात्कुवलयस्य नीलोत्पलस्य स्ंछायां कांति विमुष्णाविता दृशा[illegible]वदकु
षाडपलक्षिता असौ बालाः कवित अस्मादविज्ञानतप्रदेशे अत्रिमादृश्य परिग्रहातत्तह विकर्मं लिखितापापस्यां दृशोदीर्घे समावेशिते दृशावुद्धिस्पदे[illegible]समावे

वी॰टी॰
१२
13

शरो विषायते ता विद्ध ॥ इतोपि चित्रगात्मासास्मेवास्ग्णांकशतिविषमालामिविषलब्धोस्मिन् अयं पुनःसत्यन्तः श्रीरामावंडनाविद्यारयामिवंगापाहरी गोकावंडपांडुरैरिर
श्रीनैर्दहेश्वयकरान्त्रैर्विस्फोरयतिदिग्गुणानि ॥ पातिसंवारगोनविगुरयतिकंकेलिपल्लवारवरणावादेनविरचयतिपंकासमाकुलानित्रिमरकुलानि ॥मा[illegible]ति॥ अस्याइ
तिशयोकममसिसंवद्यते यत्र अस्याः रगाद्दशोवदनंमुखं मात्रया अंशेनमात्रापरिछेदे ॥ अन्येवणीमाणास्येत्यमरः पत्रर्नंनंतत्रपंडितेविदग्धेनुवीयचादशमस्विनतुसर्वात्म
नानर्नैनेमुवौपंडितेदृशोकिंचित्पशाङ्गेनतुसर्वात्मना कराक्षविक्षेपसमर्थंउरोवक्षःस्थलेस्तोकं अल्पं उद्गोदोपयोस्ताद्दशोनिचेशितौस्तनौयत्रतादृशंनतुस्तनवयोरन
ल्पउद्भेदः वाख्योदरीद्वातिकृशंमवतिपरंतुनाद्यापिमुष्टिमेयं जघनेकटिपुरोभागः कीवेतु जघनंपुरइत्यमरः ॥ घनंनिविडंनतुकटिपश्चाद्भागेनंवरुपोरपोरयोर्गाधद्विस्तीर्ण
नततस्मात्कारणात्तस्मैकसुहृदासमारएवएकोमुख्यःसुहृतयस्मतादृशेनयौवनेन अस्याएस्याद्दशोमृगीदृशः पयोगपतिपत्यंकारं स्त्रीवेसत्यापनंसत्यंकारः॥ सत्यंकृ
तिःस्त्रियामित्यमरः सत्यंकारोति क्रीतं वित्तं वा तत्सत्यंकारं बहुमूल्यवस्तुनाः क्रयविक्रयवेलायांकिंचिद्द्रव्यंक्रयविक्रयोःसत्यौक्रियतेतत्महाराष्ट्रभाषयाविसारइतिप्रसिद्धं तत्स
त्यंकारंकन्यापाकांत्यांवाचुर्यागाकोदुश्माभागनवोअर्पितमिवेतुन्त्वेशायौवनेनक्लिशोशपाकांतमस्याः सत्यंगंकातिरूपंवातुर्यंरूपंवासत्यंकारंदत्वा अथवाप्रभुवोनर्तनःदृशो: राम॰
शाङ्गेस्तनपोरनल्पउद्भेदः मध्यसमुष्टिमेयतंश्रोण्याश्वरथागवद्विस्तीर्णत्वादिकं यावद्दातयमास्तितन्मध्येषोडशांशरूपंसत्यंकारंदत्वासौयत्वेनक्रीतमास्ति अशो १२

पतोदातव्यंदत्वाशेशवाविकारंहृराक्तत्यात्वीयोविकारःकर्तव्यः ॥ तत्रापिस्मरैकसुहृदेत्यनेनमत्सुहृदःस्मरस्यतत्राविकारोजातोऽस्त्येवतथाचमत्यंकारमात्रेरागयादिशेशवाषसारग
पुरस्सरंममाविकरोविलंवस्तदामुख्यसुहृदःस्मरस्यावश्यंमेदाशेशवमपसार्यमयाऽऽगतस्याश्रंगानिक्रमशश्चआक्रांतव्यानिवेतिध्वनिरित्यादिकंसुधीभिरनुसंधेयं ॥ विद्वाऽभ्रमितभ्रूलते
नोदंगुलिकारकमलेनानेनगएषाकिंपुनःकर्तव्यंतीतिशति ॥ विद्व ॥ एवमेवैतत्तदा ॥ पतःपुरतोऽस्याश्रदृलिखिताऽस्तावलीतिशति ॥ विधनेमोऽभ्रेरवमित्यादिःश्लोकः । एतत्कंवररागइति
क्रमेणावन्नुर्थीकेसंस्रंगाणिविष्यतितत्रैवास्यार्थोनुसंधेयः ॥ शिखरिणीनामकंछंदःतस्यपादख्यातुर्थेशः ॥ शिखरिणीलक्षणांतुपदेशान्त्योक्रस्वोःकजितकमदोषहकपारस्त
तोवर्णाःएंचश्चक्षतिमुकुमारांगिरविताष ॥ रयोयांत्याःसुजनतुंगघनाभोगमसृमगोरसैरीगोर्यस्यामवतिविरातिःमाशिखरिणी ॥ वेदर्भीरीतिरिति ॥ असमस्तपदासमस्तगुणागुंफिता
वैदर्भीरीतिःविदर्भदेशीयैःकविभिर्निवीतत्वात् ॥ उक्तंच ॥ अस्पृष्टदोषमात्राभिःसमस्तगुणगुंफिता ॥ विपंचीस्वरसौभाग्यावैदर्भीरीतिरिष्यतइतिएतथक्ष्यदत्वंमुख
वत्वंवामाधुर्यं ॥ निःप्रमादःअनवधानताश्रयाः ॥ प्रसादः ॥ श्रुतिमात्रेणशब्दानांयनार्थप्रत्ययोभवेत् ॥ साधारणःसमग्राणांसप्रसादोगुणःस्मृतः ॥ विद्व ॥ तत्र [illegible] वि
तकोलममिसार्यतांसु[illegible]दरीपीवतांनयनांजलिसंपुटैःध्रणीमवंद्वाःपर्वतोकरणीकुहरणीसुयापितसागरः ॥ हृत्याप्यतांरमसोनंमितहस्तोमदनक्षीपकः
स्वयमथैषांहत्स्नकारयितामदनोरमसेनहर्षणीत्नंमितोनिनयाघर्यपथापर्थंश्रतिपोऽन्नितोहस्तोयंनतादशोऽष्टत्यंकारणीयइतितात्पर्यःरमसोवेगाहर्षयोरि

वि॰टि॰ त्रिकोणाग्रसुनुनुरितिइयं अपद्मपरीदृश्यमाना मुनेः स्वयं नापिकाइतस्तत्र स्थविरेप्रदेशभेदेन हि विजेः अन्नाभिप्रायदेशइयंगुर्वोर्यभ्रो विता वयवसंनिवेशे मुनुतर्माहात्म्यव
२४ ती शालभेजिका पुत्तलिका एवं प्रकारैः स्तुतनोर्नापिकापाः चपु॰ कर्तर्इह॰ चास्ववशा रिरेसमातातप संवेष्टिनी रुजं पीडा विमर्दपसौ वत्तुह्वीप्रकारवानुइर्येन स्थितां हइवास
१५ हेवा स्थितं ॥ छित्वा मितिका कुः विदूषकं शनि प्रश्नार्थ्यः त्वं दृष्ट्वा ॥ विदू ॥ भो श्री मताप सर ॥ ध्रुतोनतं स्वतमेतरे मध्ये यस्यापह शंखव ठुगतवतदवे नयरी कुपितदे
वाङ्गलतामं गुकुटिलेनदंडकाष्ठेन गाढं ताडपिष्येतत प्रेक्षसे पुरुषकां ॥ मालती कुसुमे माल वी पुष्पैः ॥ कुलं तु बाणि कुड्मलं कुपितैः कीराः स्वत्रेना तुतु बानल इप
मरः ॥ दुकूलमित्यपि पाटः ॥ विदू ॥ तत्किं नु खखेतत ॥ विदू ॥ त्वमितरतरम पकोता माप्यत्रे सम जं माइये देवाम वना भिमुखी पद पोरिपाटी दृश्य ॥ ते विलोगान
विलि दे शानामधिपते स्वामिन ॥ क्व वित्र कलिंगाधिपतेऽइम पिपाटः ॥ धन्न इति ॥ द्विपोह स्त्री प्रअलना पादलंप वंड्र मतिइ ष्टानि नतुधा पोति ता दृशः सत्र
सस्त्री यंकराता लंडूपरीष्वत्रे धारयति ॥ षड्ष्पा वालरहंसांत स्य स्ववो गुल्मं तस्यास्यातितधाश्रित थंह षमन सिक्तात्यम ध्ये शीर्ष वंड्रस्य पिष्ठस्यमध्ये शिरः निपष्ठीति राम॰
स्या पपपी ॥ षष्ठं वालरहंसां ध्यात्वइति कोषः ॥ अथ कं हे लंवगुल्मा विद्यमरः ॥ रसो हषीरसः स्वादे प्रकान्तितइति नानार्थः ॥ पिरवंदुस्कं पिष्ठ वर्हेनपुंसके इत्यमरः २५

मध्ये शिखंड सितिपार्श्वमध्ये वर्ह्यावेत्यव्ययीभावः ॥ स्तूकोवराहः शृगालस्य विभस्य कोटिरग्रभागस्तत्र चरमसस्य ओत्सुक्यं तस्मात्दंष्ट्रांकुरं स्यंकु
तुण्ड्यां दंष्ट्रादंष्ट्रा स्य एव वांकुरं मिथ्याशृगाला स्वादनजयास्मालोमे पिलेटि आस्वादयंति ॥ महिषः निजछायायाःपंकर्दमं वांछति नतु कर्दमइव तत्राप्येकी प्र
कर्तुशक्नोति ॥ धूमिव शनाकि पद्दूरे पिगंतुमशक्याह छायासरः कर्दमानासलामेन निजछायाकर्दमे मेववांछति वकाणोगजादिभिः समुद्यपार्थं
। मध्याह्न इति सर्वं च संवंध्यते ॥ उद्देश्यविधेयनाव व्यामयेनागजादीनां कर्णितालादिधारणानियमनादिना श्रस्यास मयस्य मध्याह्नत्वं विधेयं नतू
देश्यमिति व्याख्येयं । विशंतीनामिति ॥ श्रमदवनवाप्याःयदंमः कर्दस्नानेकर्तुं विशंतीनां धूगदशां जघनपरिवेशोः जघनपरिवेशैः जघनवि
स्तारैः तरमुवं आप्नंततरणीरेतासांस्त्रीणांनामीकुहरपरिणाहस्याधनिमार्गरसंतद्वच निमार्गोरसंतद्वरंतोपेकुहंकाराः कुहुंशब्दाः शब्दाकाः
रइत्यनुशासनाशैः स्फारं विहुतरं निनादं शब्दं रचयतीनमति वनमुग्धकामसुखेन संभवतियथाव स्थितंभवतीत्यर्थः ॥ विद्रू ॥ मोः देव्याः भवनगत्वा
मध्याह्न संध्यानिर्वर्त्यतामिति वातस्याः पक्षत्रिजमंश्ववर्तितां निक्रांतौः राजविदूषकाविति शेषः ॥ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥:॥ ॥ ॥ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ छ ॥ ॥:॥
इतिश्रीदेवकनारायणविरचिते विद्दशालभंजिकाविवरणे प्रथमोंकः ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥ छ ॥ ॥:॥ ॥ सुभम् रवीनेइत्यत्रचयथामुरवस

मुखमस्यदर्शनःखइति दर्शनमित्येतस्मिन्नर्थे रवःशतयमः॥ एकावेटीइत्तरां द्वितीयां वेरी॰अवलेवमप्रांते विपार्यप्रात्यम्वदतीति शेषः॥इतिकवेर्पंवं
हलेत्यात्यचेटीवचनं॥हंजेहंडेहालाह्वानेनीचां चेटी सख्वीशतीति कोशः सरीवततरंतीकेदव्ययशविशराजान्तरेवलस्यमोपह्नइदानीसंमुखाग
त्येमपिमं अनालप्यशङ्नामि॥वलितामि॰॥ शङ्कन्तिल्लश्चाहेस्यादुदं तैवशवर्त्तने॥द्वितीया॥सरिवकुरंगकेमा कुप्यस्वःगोरी मे कुप
तुयदिमयादशसित्रप्रयूहृदयत्वेन॥ गोरिमकुप्यत्वितिगोरिदुर्गाममानिष्ठकुरोत्वतिशपथोक्तिः॥एवमयोप्यमुखेन तरंगीकाकुरंगीकेति वेधाम
मतिर्दिष्टे॥कुरं॥अपिकीदृशं तेप्रयहृदयत्वोतरं॰पादशेनतवापिपुरतोमंचयंत्वाऽत्केपतेहृदयं॥कुरं॥हृयनिर्दिशेज्जने आशंकेति कोन्हृहलंम
स्पष्टपति॥त्तरं॥ यद्यातद्भावतुनशक्यादपिघ्नेनहि स्वेहो युक्तमनुहहते॥कुरं॥ आएवमेआसंधो॰म्याह्वामःविचारइत्यपि केचित॥कथमिव
महकारवक्षांकलत्केदोकोकिलाकुरितशाणा॥शत्मयःशत्तिविस्वमेया आशमरयोरपीतिविश्वः॥तरं॥अस्मेवंतथापि स्पवंवमप्रस्त्वरीका
मिद्यालस्राणमितिकुरं॥माएवंभण॰मंत्रास्त्रणमित्यादिकं प्रामणोत्यर्थः॥कथमिवजीवतःस्मेकलास्यातयोः सुवर्णाप्राप्यते॥तद्धिरामिसु
वर्णवर्त्ततेमश्वरवंडकेमुत्ताप्रमिव॥मकेचपाप्यमायरोऽत्तरकांडे॥ अथावतीष्टोश्रवराःकेकलामंगिगेस्थितं॥हेरत्पंसंशयछामिवरा

पीतस्त्वं वाप्यहं समहिराणे शिरो नित्यं भविष्यति वचनात्पा इति भावः । स्फुटं कंजामः स्यादित्यमा ॥ तरं ॥ ततः श्रावोतु श्रियमावी श्रस्त्यश्च कुंतलेशः चंद्रमहासेनो नाम
राजा तस्य निजराज्यपरिभ्रष्टस्योद्यानं तस्य सुता कुवलयमाला नाम ममावर्मरामण्ता तो नीरागी देवेन दृष्ठा हृदयं चास्य प्रविष्टा । तां वशीकृतवती देवी नीजमातुल
चंद्रवर्मसुतस्य श्राकवर्मणः । स्फुटं तेन त्रिभिश्चं च विवाहोपकरणानि सज्जीकर्तुं प्रेषितास्मि ॥ तर्हि तत्र गमनमामपि नत्वं प्रोक्षितासि ॥ कुं ॥ अहो देव्या विवक्षणा
त्वं ॥ एवं किल लक्ष्मीर्मे पत्नी लंभः श्रुतिस्फुटं ता भवती ॥ चंद्रवर्ममातुलस्य स्नेहादर्शिजा भवति ॥ तरं ॥ त्वं पुनः कुत्र प्रस्थितासि ॥ कुं ॥ अद्य देव्या अलीक विवाह
न विडंबयितुमार्य आर्यवाभ्रवस्य विवाहसामग्रीमुत्पादयितुं अहं प्रेषिता ॥ तदहमप्यावां यथासमीहितसिद्धये गच्छावः ॥ ॥ इति निष्क्रांते ॥ इति कवे
र्विवरं ॥ तरंगिका कुरंगिके इति शेषः ॥ प्रवेशक इति वेदाद्ध्य प्रवेशानंतरमेतावात्संदर्भः प्रवेशानंतरमेतावात्संदर्भः प्रवेशकपदेनोच्यते द्विधा विभागः सर्व
स्यापीह वस्तुनः ॥ दृश्यमेव भवेत्किंचित्तद्दृश्यं श्रव्यमथापरं ॥ इति सर्वमभिधाय ॥ अर्थोपक्षेपकैः सूच्यं पंचभिः प्रतिपादयेत् । विष्कंभचूलिकांकास्यांका
वतारप्रवेशकैः ॥ एवं पंचभिरविनेयपात्रस्य प्रवेशस्त्वपदिप विहितानां विष्कंभकादीनां लक्षणानि श्रादिमेदाः प्रसेहसप्रदर्शनप्रकारो विस्तरे नाप्रतिप
पादिता इति नेह तत्प्रयंते ॥ संक्षेपतस्तु अयमपात्रेणापात्राभ्यां वा प्रशस्तं भाषितं भोस्सूच्यते इति प्रचस्तु वन्त प्रवेशक इति संक्षेपशहपकोत्तद्देवानुदात्तयानी

चयान्रूपयोज्ञितगायवेशोऽकहृयस्यांतःशेषार्थस्योयम्रुवकइति॥ अत्रतद्धदेवतयनेन निष्कंमकल्पनागोकंमूतमविषादर्यज्ञापकत्वमतिदिश्यते॥ अंकहृदयस्यांत
रत्यनेन अश्वमांकप्रतिषेधइति॥ तस्मिन्निति॥ पंचशरे पंचकर्णीकारमशोकेचम्रूतंचनवमल्लिकारंकोत्पलंचपयंचवाणाःस्पमायकाइत्युक्तः शारायस्पतादृशोस्मरेकं
दर्यमभवतापेस्वार्थवत्तामगेगाममहादेवेनमस्मीकृतेसतीविधिर्वुद्धाअन्नयसायकंसंख्यावीमसापकंकामांतरमथ्येकामनिर्ममेर्मितवानित्पहंजानामिवियोजना
कामांतरं॥ अयंकामं॥ ततइतिमत्रमम्पर्थेतनसिःतस्पांअष्टतरसवाप्यमित्यर्थः॥ मदनएवशिशिवीवह्निस्तस्तंवंचिपीडायाव्यतिकरंसंबंधंकरावितनतुनियमेनमुं
त्पंत्यौकुसुमपत्रिषु पुष्पस्रपवतोवुःपत्रीरोपइषुर्द्धयोरित्यमरः॥ पेलवेषु कोमलेषु पामर्भदात्रमेढ्रितियावत्॥ हारएकांडसरल्याः एशस्ताहाराहारएकांडाः स्त्रिष्ठा
हाराइतियावततद्भतसरल्याःमतल्लिकापवर्हिकामवाई काएकाउमुद्धातल्लजो॥ प्रशस्तवाचकान्यमूनीत्यमरः॥ एकांडास्तंवशस्तयोरितिहेमः॥ दुकूलंस्तना
वेत्रस्पातौमचैतिमेदिनिः॥ दशावर्त्यामवस्थायांवस्त्रांतेमूस्त्रिपुंस्त्रियोरितिरयसः॥ फुल्लैरतिमुक्तकैर्लतामिस्रवश्यादितस्पन्दतिनिशोस्पंदनोनेमीरथदुरतिमुक्तकइत्य
मरः॥ तन्ताड्योतिषतीदूर्वाशारवावल्लीपियंगुषु॥ स्पृक्कामाधव्योःकस्तूर्यामितिहैमः॥ संज्ञयाऽस्तोदिवेश्या॥ संज्ञानामानिगायश्रांहस्तीद्यरथंसूचने॥ वि
हू॥ मोदीक्षितोहंमोनेतीश्यामि॥ विहू॥ देवीसांप्रतमेवमांपरीतामपिश्यति॥ विहू॥ नखलु॥ श॥ विहू॥ ओल्लादस्म ओङ्कंवशकत्वेनागतास्पश्गांक

वर्षगाः पुरोहितदुहिता वसुमाणा विदू॥ शशशृंगो नाम ॥ जननी पुनश्छगाटस्मिका भविष्यच्छिरापाः। अस्माद्दुहिता श्रेवरमाला नाम॥ माला शब्दोऽग्रथिते षुमाल्यो
पुष्टरः। तथा चांवरमाला विपुष्यत्स्रक्॥ वेणाकष्टंगचदेवद्भा रायणाज्ञायामोनमममंकोन्मूल्य हं कुत्तम्यनुषारपुंजस्थ्येव समां निहितो वर्त्तते॥ तद्विजापयामि
देवीमं दिष्टं जयतु रमहामहादेवी विज्ञापयति वारायणो द्वितीयविवाहे विवाहितुंडढोढुं आद्यः तद्गुणाविर्वरयिरनिर्भवितव्यं एतस्येव एकपायो द्विन्याहतं
कदेलाश्हंतत्र विशतु देवो देवी सपरिजनातत्र वर्त्तते ॥ देवी॥ हलामेरवलेकि यतां जामातुर्मुखावलोकनं॥ मेरवा। आर्यवारायणास्थ्यायत्स्व। अवतोसुइतिपादे
अपनयत्स्वर्कोशुकं कुरुष्वतामेलकं॥ तातारतामद्रिकनीनिकानां मेलकं संबंधः परस्परावलेकनमित्यर्थः॥ देवी॥ मेरवलेचरितं दापयश्रामर्थ्यः। येनश्वश्च्वलितै
हु तव हेला ज्ञांजलयो मुच्यंते ॥ विदू॥ द्वितीयवाम्रतोऽक्रंवं सप्तर्षिमंडलं च पेत्रः। हहहक्रोवोद्दहसप्तर्षिमंडलसंक्षेनोस्मि॥ विदू॥ अपि मुग्धे हहहक्रुवादसप्तर्षि
मंडलासंक्षनास्मीति मरा॥ चेटः॥ आर्यवारायणा देवी दासो वंधुलः स्वच्छंदं त्वया परिणीपे अथ वांधविकेनेयः स्याद्बंधुलश्चासती सुतः॥ कौलटेयः कौलटेरो
इत्यमरं॥ वंधुलस्वरूपंतु मच्छकटिके प्रोक्तं॥ तद्यथा ॥ परगृहललिताः परान्नपुष्टाः परपुरुषैर्जनिताः परांगनासु॥ परधननिरता गुणेष्ववाच्या गजकलभा इव
वंधुला ललामः इत्यादि॥ न श्रूयते ध्येषा वस्यापत्युरवः पुरुषं परीणापतिस्त्री वर्तितं पं। श्रेवरमालां पुनरंवरमालेप ॥ विदू॥ आः दास्याः दुहिताः पुराणा कुदनिश्च

वी॰टी॰ १७ 17

मराशीलेटटटटराकारागिटटेसाइतिकर्णकदुशक्षानुकारः तथावटेटेटेटाएतादृशशब्दविशेषकारिणी भ्रमरटटेटेटाकरालेइतिवहुपुत्तकेषुपारः तत्रभ्रमरव
तटटेंविहस्ततत्वद्गुर्गौलकोपस्मास्मानादृशिटेराशब्देनकालेनयानकेदुष्टसंघटितेविषमकर्त्तरिछालितोस्मित्वया ॥ ततः ॥ रक्षस्वात्मानं ॥ नरेंद्रेण ॥ विषवै
द्येनतरंडोवान्निकेराज्ञिविषवैद्योपिकथ्यतइतिकोषः ॥ आवर्जयितुं अनुनेतुं ॥ देवाकुरंगीकेदेवताद्वितीयस्यादेवतयाद्वितीयोनुपरिजनेत ॥ तस्याएकाकिनइत्य
र्थः देवस्यपार्श्वपरिवर्त्तिनीनव ॥ कुरंगिका ॥ अयंयाथार्थवारायगोनवमल्लिकागुल्मांतरेवद्धीचमुखमात्रनिलीनस्तिष्ठति ॥ कुरं ॥ भो अवरमालावदेवमदेवोल्पा
हरतिआकारसतीत्यर्थः ॥ विटः ॥ आः दुष्टदासिमविष्णकुरं नित्वमपिमांडपहसमितघुष्पादशजनहृदयकुटिलेनदंडकाष्टेनजरितितपाड्यिष्ये ॥ विहू ॥ प्रियव
यस्यविनोदार्थमहामंत्रिकारितारत्नवतीनामवत्तुष्टिकामिपुनः कथामिमदेवतेवैषातांषतीयामुद्दिश्यंत्यर्थः ॥ वंडइतिच्येनपुराणाशजापतिनांवंडोजडः शी
तलः कदल्यारंभायाः कांडस्कंधः संज्ञाशब्दत्वादत्वानाभकदलकांडमितिकचित्पाठः ॥ कदलीकदलश्चकदल्यामितिवाऽऽ ॥ अक्रियतकदलिकांडंशी
तंगुणतद्धर्थः सुशीमः शिशिरोजरः ॥ तुषारः शीतलः शीतोहिमःसप्ताप्यलिंगकाइत्यमरः ॥ अकांडे अस्थाने असमये शीतं अक्रियत ॥ इंदीवराणिनीलो राम॰
त्पलानि ॥ विस्रद्धितोदिनरात्रिभेदमनेकरूपोविधमोविलासोयेषांतथाविधानिपिमुद्रितविभ्रमाणीतिपाठेत्वरसतएवायमर्थोववसेयः ॥ अक्रि १७

यं समः सुतनोः शोभनाहदिग्धडत्वाभावेनः ॥ हेमंते कुचयोरुष्मवत्वात् ग्रीष्मे चातिशीतलत्वात्· अकांडशीततत्वाभावेन अहोरात्रेऽपि नस्तनयोरेकरूपवि
लासवत्वात् विस्मृतितविभ्रमत्वाभावेन तनुर्यस्याः सा सुतनुः तस्या विश्यातानि मीताकं थं केन प्रकारेणागत त्रिर्मीतत्वं तस्य न दृष्टत इति भावः ॥ मद्भावं
डस्य मुखोपमानत्वे कदलिकांडस्य विशायस्पर्द्धानमपश्रुरं वेस्मुवेनयोमिस्त्वमसारभावं ॥ जाड्यं वनां वेत्कदधीवल्लीयस्तदापदिस्यात् दिदसूकवाहरि
त्यादिनानुरूपमानत्वामाशंक्यानिषेधितमपि पूर्वकविभिः पमानांतराभावात् तत्स्वीकृतमेव इंदीवराणांवनयतोपमानत्वं स्पष्टमेवतत्वचं
डस्पडलमपत्वात् धारंवारं संछिन्नयमानमित्याढ्राडत्वेन·एन स्नुखमस्यवसर्वदाप्रसादवत्वात् ॥ सर्वदापि नवसास्वतीविलासवत्वा
घशडत्वाभावेन नोपमानोपमेयभावः कदलिकांडस्य वस्त्रकांडेऽसमयेशोत्यानये स्ताणामपि शीतत्वेन· औष्म्यापेक्षायामापि रुक्षत्वा
भावेन च भवौ स्त्रीष्मकाले शैत्यापेक्षायामेव शीतत्वे न हेमंते वौष्म्यापेक्षायामेवौष्मत्वेन च नोपमानोपमेयभावः ॥ इंदीवराणांवाहोरात्रेऽपि
नैकरूपत्वेन बहुकालानवस्थायित्वेन च ॥ नस्यनानां च शतिन्नाणाबद्धमानविलासवत्त्वेन विरस्थायित्वेन च नोपमानोपमेयभाव इत्यलि प्रेत्य
कार्यकारणयोरभेदेनातत्रुपदेनतद्वपदाऽयंतेतथा च शोभनात् उः नत्वं वयनायस्याः तस्याः कथं विधमेति वाच्ये पं ॥ किमिति प्रश्नेऽकं

वी॰टी॰ १८ 18

वितर्कस्मिन्नपि देशे काले वा अशीताऽथाह विदीर्घस्य सऽस्माशिमिः स्तूपैः चंद्रिकां ज्योत्स्नां किरन्तो किशस्तोऽत्पादयति ॥ अभिनवा
अक्षर्वाः ये आकल्याणां भूषणानां विकल्प्याः स्वनाविशेषास्तेषु गातेश्वरतो मानसं पस्या स्तारशीति हृति ॥ ऊनालेतिऽन्नालंकतिवे
गेनवारंवारमिति पावत अलकानां हर्तीकुतलानां मेऽनाति ॥ संनिवेशविशेषेण व स्थापनानि केवरी केशपाशः तस्य पाशत्वं पि
विशेषाः तेषु शिक्षारसः पुनः पुनः मोचबंधनशीतिः दंतानां परिकर्म पसाधनं श्रीव्याः वसनं ग्रथ्येर्वहनं भ्रुवोर्लस्य योगो यस्यास ऋूल
स्यायोगाएतादृश आग्रह आग्रहः तिर्यद्विवर्तानि चतुरथा वचसां वचनानां छेको कायोविदग्धो कायपतासां संक्रांतपस्से तानिः ॥ त्वीरां
रोगावेकौमास्त्राप्यति अपुपुछति मतिकलं कलां कलां शतीतिशतिकलं अष्टादशानि मेषानुकाशा विशनुताः कलाः इति निर्दिष्टा
लोवयवमतिन्या एष वस्त्वोंकः वोपि अतिर्वीवाः केलिक्रमः क्रीडाप्रकारः ॥ विदू ॥ एतु पुरतो भूत्वा देवीसकाशं मह्यं ब्रवः ॥ प्रशंस
स्नावता ॥ गनामितिशेषः ॥ विदू ॥ किं त्वं गतिर्भुरमनुद्वहर वर्द्धस्त्रो बलीवर्द इव स्थाने श्यक्ता सिद्धां मोमव सिद्धिं त्विधोपवसीति तम १९

गातिर्दुष्टं स्वषःश कोप्यपक्षवहइ इति हे स गनतगुडूचीदंडइवमवाङ्घ्र नैवशोहनुअहेपुनर्देवीसकाशंगाद्यति ॥ विहगामाउप्फालसंफालोइंप
तनोत्यतनानिकतुलग्रा ॥ अमंदंडः पवमागोभूपाणांरात्नववितपादस्वूपणानोकरणानंशाद्धितंतनेवाहः ॥ मनोहरः चारिरांग
पादस्यविन्यासस्त्रारितित्यनिधीयतेइत्युक्तरूपाणांपादविन्यासविशेषाणां क्रमःपारंपर्यंयस्मिन्नृत्तनत्राप्रसारितानापंत्नमाण्याणतिश
यमानापांमेवलायांमावलायांरसनायस्खलितातात्स्यात्पुञ्जलस्यहास्यछ्या अग्रे यस्मिन्नृत्तनंतल्लानांककरणाताहस्तवलयानांबावल्या
नप्याविशेषणावाचालेजाते ॥ एताहशंमुञ्जमःइदंकिमपिकंडुकनीडंमनोहरतिवशीकयोति ॥ एवमेवैतानर ॥ चंचलवराणाचारिवक्रिमवेल्लित
लांवलं ॥ वल्लनशीलवेणीवल्लीवालनधुतपिंचकिलमल्लिकं ॥ ताडनेघाणायणारराडुसनावलिकिंकिणीकंककरोद्धयो ॥ चंडमुख्यामदनरं
गणोकेदुकेकेलितोइव ॥ चंचतावाराणापोश्रारीतित्येविन्यासोपरास्मिन्नृत्ततत्र ॥ इत्येपादस्यविन्यासस्त्रारितित्यनिधीयते ॥ वक्रिमाणावेल्लितःकें
पमावःवेल्लितइति वाचोलस्पृक्तपीमकस्पाकनापत्रमत ॥ वेल्लिताकेपनशीलाप्यावेणीनतीतस्याःहल्ला यथाबालनतैवधुतानिकं पिताविदि
वाकेलपुष्पाणिमल्लीकाएष्पाणिचयत्रतत हाणाघणोतिरणांतःशक्तितेपौर्वापर्यमदोषावतसनाकिंकिणीश्रावलिःश्रोणीकंककरा

नांहस्तवलयानोऽद्ययाःसमूहाख्यस्ततत ॥ मदनस्यकंदर्पस्यरंगपांगणांवनंखनशालांगतोऽइतिरूपकं अथवा मदनरंगणामदनविलासव
तीश्रेणाना मृणालिकावल्लीवच्च अंतरं चंद्रमुख्याः चंद्रवदनायाः कंदुककेलिसंचलितोऽवमुक्तांतंपेप्रेहइ राजतेइतियोजना ॥ तोऽद्वोस्त्वीरगांतर
लवेदुद्धांतष्टतेवेतिमेदिनिः ॥ अस्याइति ॥ स्वेदांबुनोबिंदुभिः कणिकाभिः च्युतः परिस्फुटस्तिलकः पत्रवल्लीयस्याभावस्तस्याभावस्त
नापाव कृतापकुरावकेदोर्मुखंवपंडस्मकांतिः शोभायस्याः वारंवारंरगाः पुनर्द्वयेन प्रहताने पकपीणाकंदुककीडासंपदापानुरोधेनहननं अ
घातः अर्थात्कंदुकस्य ॥ प्रहारतोसिपारस्तस्यापाणिपाना केलिः गकघादिगमनरूपाक्रीडातयावावालितापाःमुखरितापाःमुखरितायाः
तस्यकंदुकस्यायेपातोत्थानेअधोगमनोऽअधोगमनोर्ध्वगमनेतेप्रवलाल अनुरागि स्तस्यक्रमेणानिमित्ताअधऊर्ध्वश्रहितानमितेत्यपि
पाटांगहेककहे शिंयामातस्याः अनुनाकंदुकीडितेनकर्चीतांदकेकेऽद्भुत तष्टत्येछन्नालाः सर्वेगात्याःयान्नाट्याः करांघ्रतात्रसांकालित्याततवि
न्यासातिशयासोतोः प्रतिपदंपदंप्रतिइति प्रतिपदे प्रतिच्च वसायंपदंवावमितत्राणास्थानलसमाधिवक्षुतिविष्णुकोश ॥ वयं
नोविनिताप्रलोविताव शीकृताइतियावतस्माःप्रणमः ॥ वेल्लावल्लेनेति ॥ नतःकूः हेलपात्रेनायासेनहेलाऽवसंतविलासयो

रीतिविष्णुः॥ आहिताग्निरविताः अमरकाणोऽवलोवन्नानोधमाद्यवत्रमीः अमर्त्याणां अमरः॥ तेषां मेरुर्व्योमसदृहाः पाः॥ मेरुर्लोककाराणां अमराणामितिपाठात् अमरोऽनुबुधमे
शंगोगिरिकेहशाणींकुंतलेइतिविष्णुः॥ सहूहमंडलेननोइतिकोशः॥ ताभिःसंगीतशास्त्रेश्वसिद्धानिःकारणौःमंगीनौकारणात्विनतत्र्वुवश्रुकर्तत्वेषुचरचने॥ धे
रणतत्तिर्त्वसंख्यापांवेलोचलादीनां रयाताकारणात्वं॥ तथाचवेलोचलायमित्रश्वयंके मेन्तप्रूःकेत्रीमंडलीमोःकारणोःखयतीवेतिनात्पर्यंश्च थ्यावाचे
लोचलेनवत्तशंतेनवलाःयेहारलानाश्वकांडाःशशास्त्राहारलताइतिपाठान्तरनामिः॥ मतच्छिकामवर्विकाडाकांडमुद्वतद्गेजौःश्रशत्रवावकाश्चहूनित्यमेरः॥ श्च
थवो अश्वकांडेस्वनगुल्माविस्तमिधानात्॥ वलहाणायववतानाऽश्वकांडानिलतानुस्मार्तेःद्यनीश्वतैहारीरीतिवाश्चलीतपलातशित्र॥ विशेषादितिपाठतन्त्व
लयीकृतेनवलयवत्संपादितेनश्चेसपेवगुणोगुणरूववांषेगीःतेनवकारस्वयाणोचेलोचलादीनांसमुद्रयाथेः॥ यद्वावल्गूलयीकृतेनेतिपाठःवलत्र॥ अ
मतयद्वलयीतद्दाकृतेनश्चेणीगुणोनकलनिवलतीकामवेरू॥ एतोविनिरापिहेतुभिः [illegible] अत्रयंकमविरंवहुकालेनवयतीतुमेत्ताऽथवाचेलोचलेनेतिवलेत्य
रेवाह्वेतिपातथावहारत्नताश्वकांडैःवेणीगुणोन·हेलाहितो॥ पाःअमाकाणो·वलाटकेशानीअममंडल्यत्नामिःकुत्रयमितिन्यारवेषाः॥ अलका छराणींकुंतला
तेलतोटधमरकाडत्यमरः॥ पद्यहृत्वाहितअमाकाडत्यमाः॥ यद्वाहृत्वाहितअमरकेधममंहलीमिरितीर्वशूतलवनोतनीपाधमराणांसमृहोधमरके·त्रम

गीटी
२०
20

तां भ्रमः भ्रमाकस्यभ्रमरकत्त्वमः तद्वत्तमंडल्याः मंडलांकाराग्गतिविशेषः शेषष्ठ्वेवइ ॥ तानिह पल्लवितानत्वम्रूः चेलांचलेनेत्यादिकरणानयेरा अन्वयं च यतीवेत्यादिय था
येगतंमवतितथा व्याख्येयं ॥ स्मरस्यमदनस्यशाविः तगौरः तन्निकाशंतनुयेनिमसंकाशनीकाशप्रतीकाशोपमादयः ॥ केशीपाशं केशाः पाशइवेत्युपमा अ
थवाकेशाः कवांतेसंघार्थः केशांतेशोभनार्थकइतिविश्वकोशदर्शनात शशोभनकेशमित्यर्थः विह ॥ भोविनतोकंदुकरवेलनातत ॥ कंदुकेति ॥ ताभ्रमाननं
वेहंता ॥ अनंकनापिकया कस्यपुवस्यपाशीः शोभातपाडितः अतस्यतेर्द्देइव विभ्रीणांवयवइवजर्जरीयइदुस्त्रद्वन्मलिनंमालिन्यमाजकंदुकेकरे
केलीहस्तेष्वथाकोवुकमिश्रमात्वं यथास्यादेवंरणोहृद शोपानी केतोविषयीकृतोस्मिकंदुकंकरेकृततेत्यनेनैतत्केदुकोपमोस्तनोममविद्योतेतोत्यंकरे
वाकुविविध्वनि ॥ अथमहांग्रहः ॥ अथमहस्त्रेनक्षशानितप्याविधानिधंगार्द्धमीरग्रहष्टानिवातानिकेतकदलानिचतत्स्पर्दीवतीनांतत्सामर्यमानामिति
दशामित्यस्यविशेषणं दीर्घापाववपांगातत्रपत्त्ररंगरणंतरंगवत्समरणंतस्पेकसुहृदांसुरव्यसखीर्मितांश्रामित्यपिदशामेववविशेषणं ॥ विह ॥ भोएहि अनु
सरावेः सुंदरी ॥ द्रियतां श्मदुदीर्णिप्रेम छलाः युदी अदुः पीयतां हृष्टिपो स्वपगंडूषः दीयतांमदनस्यहस्त्रालंब ॥ बवर्नतांपंचमसंकारविकारः भवतु
विरहव्याकुलः परिचारिकावर्गः स्वर्कतुमकालजंविविधग्रहचिताव्याप्ततयाकंदर्पितजीवितस्वाराणामस्मा ॥ विहू ॥ अदेवदेवकुलेदेवोमध्ये राम
२०

सकमिडियं॥ कुंडलं कुंडयोगाद्देहेजमपदे ऽव्ययेइतिकोशः॥ अनंतरं रोलंबोपतीनद्दश्यपतेस्मा॥ हरीशक्रंद्रपुरी॥ विहाय॥ एतान्निपुणांनिद्रयपावः॥ साकुचापिलांभो
नरितातिष्ठति॥ इतो ऽस्मिन्प्रदेशे श्रोतां मध्ये वस्त्रिप्रदेशोतरालेः श्रांतां तु पीवानेभेदे रंधावकाशयोः॥ तरलितो मोहारः स्तनमध्यमुक्ताफलैः क्षुरितं व्याप्तं॥ इतो ऽस्मि
देशे वत्तलनतलयत्रंतस्यतालस्यपत्रे पर्णातलत्नालेतलं रवेद्रमुष्टौ व्याघातवारतो॥ वनेवपर्देतात्रीतु व्यवहृपाधनयो ऽत्वलमितिविश्वः॥ पत्रं पलाशं छदनं दलं
पर्णं छदापुमानित्यमरः॥ ततलयपत्रकंठे श्रवणापाशतः च्युत्वा निपतितमात्रे॥ विहाय॥ मुष्टयवलुमुसंनिवेशितियतालस्तनं व्यजनं व्यजनं तालहतं कमित्यमरः
कथं श्रुतानि॥ अपि शिरवयस्यददिकाबाह्वीकः कोलानिकस्माथ्यतागीयद्यत्वेनेतिकस्मादेरीकोसितात्यटेततः॥ विहाय॥ पौगंडादवव्यंगाड
ववि कुलीनस्य पौगंड इत्यमरः॥ पवमवर्षाद्द्विषमादशवार्षिकाइतिवा॥ किंपद्धिरंसवत्तानुकंस्यास्यामः॥ तदेहिमन्नवारणापामुपविशामः॥ वालाग्रमन्नवारणांसे
वमत्रवारणीकपोतपालिकेति कैचि॥ गजदंतैः कृताशालाविशेषामत्रवारणीत्यर्थः॥ वातायनानामधे ऽप्रवेशनार्थं दाहमिः पापाणीवानिर्मितस्थलमित्य
परे॥ पत्नाजीति॥ वदनं मुखं बद्धस्मात्कारणात्ततालीदलपाकपांडु॰ पक्वानि तालपाकस्तद्वत्पांडु पद्येनेत्रपोर्दुर्दिनं पथ्यामृवं वषसत्रत्वामापः पद्धासाः षेरवो
लितानिकेनिपंकजस्पदलानिपथ्यास्पादेवं वसपतिः॰ ततस्मात्॰ कारणात्ततेविनेकोपि युवा चन्नैतेयदिन्नवन्नैतदन्यानुषंगः ताहिगौरीकुद्यतुंइतिश

वी॰टी॰ २१ 21

थः॥ एतत्समात्रकारागातसद्दमिलितापामुखेव्यंष्ठलिक्रीडायस्पतात्दशोपः सर्वलोकः तत्रापि निकुञ्चः अपलापः ततत्वांष्ठीके॰ विहृ॥ वमतक्षोपकिंचिदागांकंपमालिनीये॰ त्य
थः मो शिरसावंयंकुरु अमातुषी वाली सूयता॥ विदू मोवावत्स मो॥ नेपथ्ये सखेः किमत्रालीकं मोवयः॥ विदू॥ हीही मो॥ इतिविस्मये॰ त्वततवत्सुपंडिता अलीकवि
कथ्यैः फलवृक्षावि अविस्मृतपलाइव मर्कटामूलमेतः पल्लवग्राहि सोमवंति॰ सर्वो पुनः पनसवनपालकोइव मूलशनुसारतः पलेशपुत्तुवंति॥ ततपृष्ठरागु अहमेवव्याख्या
स्ये॥ दरुच्छु एतत्सामाग्नगनवचनं तमेवग्रग्यासेनावलुहृगालोछनस् ज्ञोत्वा शशिकांतपुत्तलिवदनिर्भराश्रसाति॥ तहि दे॥ मेघमुवादी दशवचनोपन्यास
रुपंतकर्कोतकींये॰ अनाकरे॰ स्वानिमित्तैपदेशा॥ पत्रशगरत्वं अयनेमितिशेषः॥ पुनर्नेपथ्ये॥ कथंतत्कालस्फुरितशुक्तिसंपुटो मुक्तो मौक्तिकछायां॥ शकुंतु॰ विर
मेतुतित्विति वातवदथोतांजनानयनानां वाष्पकराः॥ शकोपि॰ शसा सइतिवा कथ्यंतुषे॥ तुषारदास मिकोचनं छायं॥ तनुकदल्याः परिपांडुरत्वं डिंभरतिरा
त्रि॥ डिमोवालोपाहरिराग नियनस्मरशरनयने॥ कथंतुत्वयातरल्यंतेतरलीक्रियंत इत्यर्थः॥ केलिपंके हहाप्रसवलनेन॥ निश्वासाः कष्टहारयष्टिसंस्थान परिमार्ग
:॥ शशिथिलनीविककेवुकं कथंतु फरतिहृदेहदोर्वल्ये याता पुनर्दिनहरिणां कविवपरिपंदुरे कथंतु नवति॥ इहतत्वविद्यावस्य दूरदर्शनेनतस्फटमिमानपेः॥ नक्षिता राम॰
वंद्रशेफालिकापाविकसंतिकुसुमानि॥ विदू॥ स्वशहृष्टादोलांदोलिनि विहसंचारितथाल्पयंजिकात्वेन स्वस्तितांतरेनिमाप अवस्थापनस्थले विद्यावा २१

सोऽसंवारितान्धयाच्छालवंजिकापुत्तलिकातत्त्वेन परिगतान्तां के दुकूलवेल्लिनीकृतकायबंधरचना ॥ सैवैषा त्वमाऽलक्ष्मितातत्तवविवृतं आक्षिपति ॥ नेपथ्ये ॥ सखिवृ
णां कावलितं तमयामांशतं निसृष्टार्थयादूत्या भवितव्यं ॥ याकामिनोरन्यतरत्रानुरागं ज्ञात्वा स्ववुद्धैव परस्परसंघट्टनं विदधाति सा निसृष्टार्था दूतीति कामशास्त्रे ॥ उक्तं
च स्त्रीपुंसयोरागमप्रादेशानात्स्वयं कार्यं प्रतिपादयंती निसृष्टार्थिका सापरदानयोगे दूतीनि पोऽयावहुधा सुधीमिति तिमरातः ॥ स्त्रियाः पुंसोऽथवा ज्ञात्वा मनीषां स्व
मनीषया ॥ संपादयति या कार्यं निसृष्टार्थेति तां विदुः ॥ इत्यर्थयत्रा ॥ पुनर्नेपथ्ये ॥ विनीतो मयाप्रतवाचस्या निवेदनार्थं महाराजपुरतः परनीयो द्वेष्यो कोपिय सख्या
तां ॥ प्राकृते द्विवचनाभावात् रागविता इत्यादि वहुवचनं द्विवचनार्थे चेदमिति ॥ यदसौवाततुः चंदनकर्दमेन लिप्तवं तवेदं निर्मोहिप्रोक्षति । तद्वैकामोपदनः पुष्पाति
शाय समता दृशाः किलेति श्रुवणोइति श्रवणमात्रेणा सुमनसो पुष्पाणां वर्गा सदृइंत ज्ञातीयमात्रं लुनीते छिनत्ति ॥ दष्टाधरेति कोपातिशयव्यापनाय पद्यवंधं दे
वत्वेन वदनाहं मन्मथमदनं श्राथवमनोतिजड न्मस्थानं मद्यातिपीडयतीसमन्मथ स्तत्स्वमनो मथनकारित्वेन कृता पापाधनपानि दार्हव्यअग्रहस्तां गुलीः हस्तांगुलीना
मग्राति ॥ अग्रहस्तांगुल्यग्रानां मंत्रापतनिद स्तितत हे मुग्धा शोपमनेस्त्वर्य ॥ मममे स्वर्यमाद्यात्पृशीमवैराग्यपोनिषु ॥ पृथ्वी वीपन्नस्य येष्ठ श्रीधर्मरविमुक्तिप्रयुक्तयासा
वातलतां वातनागिरंवं वातूलो वाततले माहता सहे इति विश्वः ॥ लंबिता शपिता ॥ ताप इति ॥ तापः संतापः श्रमः श्वेदक्तिपवतिसता दृशाः ॥ श्ववयऽवय स्तदातेवोष्मः

वि॰टी॰
२२
22

शालालोचितः श्यामाः कं पितादीपवर्त्तितिकः येऽस्मेताहृशाः अतिदूरश्रवता इति भावः पुनः सर्वशरीरं पांडिमिश्रिपादुश्मावेशमं मममित्यनेन वपुषोऽन्यावं पांडिमो बहुलत्वं च
व्यज्यते ॥ अथ तत्सर्वो न्का ह्याच तत्किं केन प्रकारेण कथयामि इत्यन्नाह एवं छंद्रे नेननि ह्रदं चंद्रस्य महत्वं जोपयामास तस्याः स्थितिरवस्थानं अत्रिनेत्रावित्वनि मार्गवातताय
नेवर्त्ततेऽस्याइतिवर्त्ततइति चतापादिकमपि अत्र पृक मनसि संवेद्यते ॥ सर्वथाप्याप्यवा अयत्कि कथयामीति त्वालोपेकथनप्रकारस्यान्यस्यान्यस्याभावात ॥ कि
मेति का कुः प्रश्नार्थी वा नत श्वत्व मार्गवातापनेः हत्तच्छच निचारितचंद्रातपापास्तस्याः स्थितिर्वर्त्ततइति सर्वकथनप्रकाराणां संक्षेपइत्यादि व्याख्येयं ॥ विदू ॥
अहं पुनमर्जाने अनुत्तविशेषस्मारच्छलितु स्मि सुवर्णावनुक्तिका संक्रांताः केपि ब्रह्मणा त्वमाजत्यांति ॥ कृतप्रियापावसंख्यामं निहितावर्त्ततेत द्वतरावः ॥ निर्यदिति ॥ नि
र्यतपोवो मरस्यादिवसस्य जीवपिंडस्तहत्कं नरां कारुण्यास्यदंतं तत्तुल्यमिति पावतत तथा कचो ह्मैः किंचिदु ह्मैः करैः किरणैः मांजिष्टं मांजिष्टायात्र यं मांजिष्टो राग
इति पावतत तंविश्वत अथवा क रैरीत्युपलक्षणोक्तरीणामं जिष्ठाराक्तं मांजिष्टं इति रूपकः निर्यद्वासजीवपिंडकरुणामिति पाठस्तथा चतांविश्वदिति पोजनीय ॥
एतादृशविविधं श्रवतेलोत अस्तावलंपश्चिमाद्रिर्भवति किंच अयदपिचार्पितइति शेषः ॥ स्तोकोऽप्योपरतमः स्तोकोऽप्यायतमः स्तोमतम स्यकलनया संवंधेन रामः
स्यामायपमानं जातकार्तमनागाचनतश्चमेन श्यामा पाथुराणस्यापि चिरस्य स्वनातस्याः रूपमिव रूपं यस्यातद्वयं तेन तुल्यमिति वा ज्ञायते भवति ॥ सैरंध्रीति ॥ १२

सैरंध्रीतिताः प्रवेशमथाभिः शिल्पकारीभिः करैः कृत्वा कष्टानां कंकणानां करवलयानां मरकततोरणमंडोक्ष्वनिःशब्दो यस्मिन् । सैरंध्रीप्रवेशमथ्या स्ववशा शिल्प
कारिकेत्यमरः ॥ सैरंध्रोऽहिप्रवेशमनिस्थिता । स्ववशा एवं नापिकानां प्रसाधनादितं हृहकर्मीचां तिनतु दास्यइवतदधीना । सत्य ॥ तथाच ताभिः करैः प्रसा
धनार्थं कष्टानां नापिकाकंकणानां ध्वनिरसमयेश्मरातीतिभावः ॥ यद्वा कष्टमिति भावेन्न थाच सैरंध्रीणां पानिकरकर्षणानि अथात प्रसाधनार्थं नापिकाना
तैः कृत्वा सैरंध्रीणां नापिकानां च पानिकरवलयानि तेषां ध्वनिर्यत्र समयेइति व्याख्येयं ॥ संवर्तताभिः कामिनां कामिनीनां च समविषयातायातं कुर्वतीभिर्हृताभिस्मं
देशहरणेन कामिनीनां च समविषयातायांतं कुर्वतीभिर्हृताभिस्मंदेशहरणेन कामिसंघरनकारिणीभिः स्तू त्रितः संतोपेणावानुर्यविशेषणावहं स्थितः संक्रिवेग
हृयो नाम नहैधीमावं अयद्धपमहिलाघहणानां विविधैः कृत्यैर्व्यार्थोपदेशोपत्रैः अथवा हृत्रितमितिभावेतथा च दूतीनां यत्स्तू त्रितं स्तूवनं तत्र सं क्षिविमहादिविषयो
विविधविषायकवेदवचनमि... अलंघनीयं पत्रेत्यनेन हस्तीनां प्रद्वेपवनताव्यज्यते ऽह्लसनमुल्लासः शोभातिशयो वृद्धिर्वा तेन सहवर्तमाना या लोलाः कामिजन वे
ष्ठितानि तांधारयतितद्दश ॥ ...लोलास्यः सोल्लासा अमशरस्मरं केतुर्लीलाधराः कामिन्यः कामिनस्त्रपत्रेति पाउल्लासलीलाभिः स्फुरणोः सहवर्तमानाः अ
धाअोशपत्रैः अश्वरोपिपतंगमश्चेति स्पंदनप्रकारो शकुनिकामिधानाद धरकं पन स्पस्मादि शिपसंगमादिपुरस्सरं तु वनादिस्तू चकोवेनाधरकं पत्र प

वी·टी·
२३
23

श्चेति वा ॥ वारस्त्रीगणनातिकानां जनोः समूहैर्लोकैर्वा मज्यमानाअस्तीर्यमाणानि शयनानि ॥ यत्र ॥ वारेषु स्वस्वादिनेषु स्त्रीजनैः मज्यमानशयन इति वा-
वारस्त्रीमिलितैर्नाग्नीलोकार्थमज्यम ॥ न शयन इति वारस्त्रीजनानां मज्येऽप्यामहितेषु नु स्त्रीष्वेमानशयने मानोऽहंकारः शयनं च पत्र· तेषां मानस्य केवलं
द्रव्यग्रहणार्थत्वे नातिद्वत्तिकान्याश्यानस्य मन्त्वेऽपि शयनस्य स्वनमिति भावः ॥ सप्रद्धः कामिनो रतिसमरविधानायमत्राहवाल पुष्पापुष्पो मदनो यत्र ः श्री
खंडस्य चंदनद्रुमस्य पोद्भवः घर्षणोनमाविनोद्भवः घर्षणोनमाविनोद्भवभागः तेन धातानि लिमानि सौधानामुपावचलितानाशहाणांतलिमातीकुट्टिमा
नि यत्र· यद्वा सौधानि च तलिमानि शस्या स्वप्नेत्यर्थः ॥ तलिमं तस्य च वेद्योः ॥ वितानेकुट्टिमेवापीति हैमः ॥ एतादृशः खलु ओरस्यो वर्त्तते ॥ ॥ ॥ छ ॥
॥ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ः ॥ ॥ ॥ छ ॥ इति श्रीदेकारंगनाथदीक्षितसूनोर्नारायणस्य कृतौ विद्धशालभंजिकाविवरणे द्वितीयोंकः ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥ ः ॥
वेटी ॥ कोपि वकालो वर्त्तते प्रियसख्या विचक्षणायाः दशशपाडत्वं टामरेणाच शशिकरकरं थ्यमानमिदं कार्दंतमुसलं स्फुरन भूमिष्ठे वर्त्तते महदपंत
लं कुरु खलु तां शेत्रिष्ये कथमेषा प्रियसखी किमपि मंत्रयंती आगच्छति ॥ वेटी ॥ अहो महामंत्रिणाः घमुकार्येनिरतिशयामातिः प्रथमा ॥ कथं महापा
गवेन्यायगनकार्यमिद्धि विचिंतितो पवनतापिप्रियसखीततप्रश्नात भूवानान्यस्याः पिपासये ॥ द्वितीया ॥ प्रियसख्याः सुलतायाइव करस्य

राम
२३

शं॰ सखि सुलक्षणोज्ञाताासि तत्तं सुंदनयनानि ॥ मूल ॥ हला विवक्षणो ऽयं तावत् आत्रे पिमलि लमिन्को शाखा गुणगं ग्रथिता दे पिम्ने हे कथमुद्विग्ना शिवा वं जीवीव अदर्शी
नातिप्रसितं दक्षा तेकु पिछे विव ॥ प्रियसखि सुलक्षणो सो माकुपपहा मं निमा गुणपमा नियोगोवापाद्मतिन पुनरहं ॥ मूलं ॥ कोपुण्यतोऽन्यः षाडु पपनिपुणः ॥ दिव
अस्मादशजनयोप्यं महिलाषाहुपेव व्वेतत ॥ मूल ॥ महिलाषाहुपेन पादि महिलाजनस्पादर्शनं तत अस्मादशपोन्निमिरपिनदृश्यते ॥ विच ॥ अथ तेका
दृशं महिलाषाद्भुपं ॥ मूल ॥ त्वं मगाता वद्भुपुनाहं मनोण्य ॥ शत्थमं सहकारसंजर्पडदिघंतेपश्चात तत्तहु विनीकलकंदीकंट मुडं थिथिलाकरोति ॥ विच ॥ तत अ
गुअहमंकदोमणवसामागुणयतोनमवहुमानं पाति ॥ मध्याविचक्षणोत्वयाऽस्माकं राजहस्पेसाहाप्पकनैव्यामिति ॥ मूल ॥ अहो नेमतितिविमवोये नमहामंत्र्यपि
एतत्समावति ॥ कावर्णमाव कुलावृत्ती सुरसिगक्षोहरेति ॥ मूल ॥ ततस्तत्तः ॥ विवाततविनपोपमतपातथेतिप्रतिपन्नं॰ कपितेवमेतेतयथा एवयोशगकचमा
साश्रणकावलीति ॥ मूल ॥ ततस्ता परिताण महाराज श्री विद्याधरमल्लदेवेन महीतलचक्रवर्त्तिनाभावितव्यं तत्त्वायातस्पकदा वितरकेतपवनालिकिंगार्हसं
वारवासमूह साह शोपितवाएनदेवस्पत्व न्नाचरसोयवति ॥ कर्पातरस्थानातितेठरदासः कथं प्रियाति ॥ एतस्मिन्महाराजकापरिहस्पोत्वतस्या अपि शिवसखी
तत्रराजकापांसाहाप्यामिव अत्यर्थंसेन रविक्कुसोपानपंक्तिमेत्तरेगावलेप्या: समागते ह ॥ मणात मोठरदासक छित कार्यानुसारेणमा॰ सखि धुंमेचरितं

वी·टी·
२४
25

तापथ्यासीविष्टगाकावलिद्रुमवासशूलेमकारध्वजोवतरतितंवदष्टाकंचाञ्चलकुलेऽनङ्गाकुसुमदाम्नात्वयांश्रवमितव्याः ॥ यतेताहशः कोतोयवति।तया
पितथाप्युपगतं । क्रोतेवन्युनार्ग्दैदोलायांदर्शितां।केलिकोलस्नपवनेसुस्थितस्फुरिकाभितिषुआत्मनस्त्रिवंलेपविता॥ स्नेपानसंचारेणाननलेत्वाड्
गापिता।पारिता॥ मूलं। अथतोविविधैर्विलासैःपेन्तोमहाराजेनकिंपतेपत्रांविवं॥ पाकेलिकीरागावारुकम्प्रेच्छालितोगत्यालीशति
पद्यते।तत्स्वरूपमाहगतमाधर्षितद्राविडश्यामलीदत्तपंक्तिविषदासुमुक्षशशियामिनीषुअसमंजसेविशलपतिपोफलितद्रुतिपूणेसालिद्
तत्वादि·छेत्तिंतंइतिघटेदेशीयथातम॥ संस्कृतमिति।कार्यंतश्चोनमादीनांकार्योपाबाध्यतिक्रमङ्ग्ल्पविधानात्तशाह्नत्तंविहायसंस्कृ
ता।श्यामामिति॥ योसंवेगद्यःपरिवारिकादयःश्यामांगाविलक्षणापारस्पोत्सवीअत्रश्यामलीकरणस्यत्वेतएवश्यामापाणान्यामनुप
पन्नत्वेननीत्यर्थानुपपत्तेर्लक्षणाबीजत्वात्तहङ्गस्यप्रयोजनाविशेषात्तामान्यावावकस्यश्यामापदस्याविशेषत्वन्यासत्कत्वस्यलक्षणायैवमिवाशंका।
अत्रविशेषपरित्वनमर्थेदोषमुपाहेपतसूनमादेशाहदोषतर्याश्यामामितिहेमित्यपिधापस्योत्सवीमितिकायश्रकाशहन्तः॥ साद्रे राम·
नीसूतेःमषीकूर्चकैःसुधालेपार्थंनिर्मितोपकरणानुलेपैःसाधनविशेषैःश्यामलिमानंश्यामत्वेआनयतं॥ अथानंततंत्रकंविघोगांपंत्रवै २४

दिक्षु शातरं खाणांसमुद्दाथं वा शपुष्पपरित्वा प्रेक्षोत्पलानां कैरवाराणां स्मितं विकासं अतस्तं भूरीकरुत ॥ शिलापट्टके कांचाकुरा
मात्रेणावेङ्कपाशः हूतीपतेपरमाणुशयमारवपतः पेनहेतुनातडकरूपामिपुरवीर्नांमदा विः तडकस्य वारवमानिरंकितत्वाखिद्धिताः द
शरिशोरुकुहूछिगोवरतां नेतुं अहं च मे समर्थो भवामि ॥ इत्येतस्मादीनामतिरमणीयत्वेन विरहितो मम संतापदायकत्वात् दुर्दर्शनपा
मपी कूर्च कांदिति स्यात् घां विरूपत्वाप कौसवोऽप्येदिशो गावनापातन मुरवपुडासनाथा दुहं समर्थो भविष्यामीति भावः ॥ सौ
धोदिस्त्री मयहे तौ पंचमी । दुद्धिजते दुःखातिशयं प्राप्नोति विज्ञेपत्के लिसदः कीडामंडपः तस्य द्वारात् तस्यातिविपतितद्वारं दुष्प्रापि
नशक्नोति कुतस्तत्र प्रवेश संभावना पीति भावः ॥ वेदं तस्या लं कारादि परिधानरवनां । विधेमा गजनाकिमिव परिहायमन्यते ।
संकल्पेन मनोरथेनइपनासंनीसनिदधतिपा तस्यापल्लवस्याकृतिः शरीरसंस्थानविशेषः तेस्पारस्मितत्संवंस्त्री हर्षः तदर्शनाद
नं वा रस्मो गधेरमोहर्षः सेन्हादेश्की नितइतिनानार्थः ॥ तस्याघृतं अधीनो निघ्न आपन्नइत्यमरः तादृशेन विवेनइपविती केव
तेव्यापारांतरागहित्येन श्रद्धिनी किसलयपाणां विस्वाः शस्त्रारोगनदेवश प्यातं त्यों तस्यमलेप्रदेशविशेषेवशूपेना । स्वरपाश

वी॰टी॰
२५
25

रपोक्तलमितिविष्णुं ॥ अथास्तेऽपविशातिता नमुजत्रापिनिद्रापिता केवलं वस्तकं वला घामिश्रितं पदं ड्रिनीकि सलपदूपं शप्पा नलं
नचेतिवाप्तां पघतेपुनं स्त्वकथपकीदृशेतं अर्हलाकंदूलां ॥ मुला ॥ कृत्पुपादशंराकदाद्रेनकोत्तिमश्रसादमारिछा॰पथ्यानत्वप
मित्रयहस्यादेवीकंतंव्येति ॥ विव ॥ किमितता ॥ मुलातद्यथा ॥ अलीकविमाहविलद्यश्चापतोदेवीधाश्चपीमविश्वतारपितुमिछति
नहदिनावमानसमयेतहयानी ॥ लुप्तकारेकेसरतहमाहह्यशमदवनमध्यगाश्रिनीत्वपामेखलासानुनासिकंभणितंतत्वा ॥ पथा
अपिमेखलेऽङ्हवेशाखद्वतिमाप्रदोषरावत्वपामन्त्रेव्यमितिभणितं ॥ नावसा ॥ विध ॥ ततनत्ततः ॥ मुला ॥ ततत्वपाश्वसवशवेपितांप्या
कथमततोमिमुखभूत्वाह्रूत्तनिविडांललिसंपुटपाममीवभगवतिश्रशरीरीत्तीहितोवातिमानुकंपपंत्याथामतां
त्वपाशातंजीवितमापेमेजानीहि ॥ विव ॥ तततत्तः ॥ मुलातत्तः ॥ मुत्वा ॥ तत्रथैवसानुनासिकमित्यर्थः ॥ काथितंपदंगांध
वेदद्यविवत्रत्वांगुहतमसत्कारेतानिविनेघपादयोः पतंतीजद्यांतरमध्यद्वारेतासंवरेतितदाजीवीतलमपातिता ॥ विवा ॥ अहोतेविव राम॰
दलात्वंपतोमुत्रपोयेवंस्मरंति ॥ पारा ॥ मांद्राक्षतास्यपविचत्वमिति ॥ अहोस्यकिमपिकापटनारककविलंद्रासरगाविवा ॥ २५

तत्रस्तनः। सुलाततस्त्वब्रात्वामेषत्नाया। अस्मकजलकालेनयने पुनरुत्तमुख्योऽह्रं न्याममममपुत्तए गमकपाञ्जसमीपवर्त्तिनादेव्यातथेवविज्ञसं
देवाप्तापिदेवामस्युमपहृतावारायमावरितवनिर्वाह्यतामपिता। यथासुंदारिमाविषतागवपतोगांधर्ववेदविवक्षाना: स्वाधीनएवब्रा
समत्तत्त्किमिताश्रकराकरंविततविधारावर्त्तसइतिसंस्थापितादेवी। देव्यावाहुल्मषाप्तरीमेत्रियरीपेतिमपीत्वापट्टज्ञासत्कारं
सश्रीकत्तेश्वेधितास्मिविवातदेह्रियथानिर्दहमनुतिष्ठाव॥ किङ्कुंतोसुलक्षणाविवक्षगोहेच्चापिवेद्योगेतेइत्यर्थः। प्रवेशकइति
वेदीक्षमस्मध्यमपात्रत्वेनतत्स्वयोज्यस्यास्यसंदर्भस्यसंता॥ प्रवेशकइत्यर्थः। विद्मामासमाधानममाकेकुरुमेवीपुत्रतोमेरवलाजीवपि
तव्या। श्रीतिद्दृष्टदासितिपतिस्पतिदुःकुद्धस्वागपगाक्षीक्षयाः॥ तदेवं कैमसमादीतेत्याधेवाविद्मामापुनस्त्वास्मरसंतापदाणीमीडाकि
नीवल्लुमापंचमः॥ कोकिलकूजितानुकारीस्वरविशेषः। पिवःकूजतिपंचमतितल्लक्षणाततस्याकाकली। ध्वनिविशेषः। काकली
तुकलेसूक्ष्मेइत्यमरः। तदेतकेस्वाम[illegible]मानीलपोमापमालि॥ विहृ। भोवकंमपाकक्षितं। अयमिवकेच्चेकरागपादवेनाम्यदेवानां
मित्यर्थः। त्वमेवसर्वेतः। मा[illegible]नोवि॥ हसमगवज्ञायातद्विमुक्तानि। किंपुनर्त्वपाणामि। अलसेनवविद्या[illegible]तिते[illegible]

वीथी
२६
26

देवीतेपुणिकर्ण्णेरिषणी। त्वयैतत्स्थः प्राकृते लिगावचनमत्रं तमिति वा तत्ती पार्श्ववर्त्ती ॥ देव्योत्तो देव्या परलक्ष्मासुरतीलां इपरिवा मणा दंनि
धायएवमचेमण्ठचेनपद्दमन्नोपूर्णरितांद्यारापः मुक्तातत्तम्माःशापानेतमणलाड्ग्पाकेयाते आग्नापोकावप्याविपयंपविमागंनीत्वाढि
धाकृतंयन्नमनोदेव्येवष्टवंधुकेतम्मद्दनातपाकृत्वाशृंगाकावप्याग्निमउत्तसंस्वविसोछ्त्रतुल्यवत्तद्दिधाकृत्तमितिनात्यपास्थिाः।
विदूः ततत्तदहदोलादोलितयितमिमवतेविष्णंगमाध्यापाताप्पाणाध्यानविरमति। नमालति ॥ नवद्दूतनंशृंगाकावल्लीविषयमिति
यावच्छ्रेमकार्ह अंततायांविद्युन्मदहते॰ तत्तविशेषणमसमर्थयति॰ मालतीदाम॰ मालतीपुष्पमाला॰ विमर्द्दयोग्यंन ॥ देवीकर्पूरतित
केनापिपश्चकार्येणरावेद्यरंवेदुनाहः श्रापोपस्मात्सोदशीन ॥ द्दृप्तः केसरास्वकंचकुलपुष्पमालाज्ञानादिमोच्यामोवनाहीन ।।।।
विदूः किएतेनदाहित्तपवदीपन्यवगोपन्यासेनपुराणपंश्चपेल्लिच्छ्पूरीकत्योनेवपश्चवं ॥ समुल्लसतिनवतत्तपंग्रथिपणि
कोकुरकवलनपुष्पोगंधहरिणोदमनकवेरासिकापांश्चमिरमति ॥ विदूः किमपरंकीपपाविलपाततमल्पसेमासमाषिमंगं — णा:
तेकुरू।देवीपुरतोमेकेलाजीवपितव्या ॥ देवीहलासुलक्ष्मातोऽपिसनिहितोतः पुष्पहारप्रणीवेशमीवकापनमितिहीरस्वामीडपति — २६

प्रदेशाइत्यपि केचित्॥ आर्यपुत्र यावत्परिणयनसमयः ॥ सखी ॥ किमन्यथा देवी विज्ञाप्यते॥ विदू॰ एतत्खलु श्रीवंतद्रुपविशन्तु प्रिय
वयस्यः॥ देवी॥ उपविशतु आर्यपुत्रः॥ ॥ आर्य कात्यायन दृष्टिमेधा नेपथ्ये कामिन्या जीवयमेव लोकं॥ विदू॰ एष स हलो सिन्धुरेवा॥ आर्य वार
यत्नावतंसमनस्वामहताद्गासारांशरतां शत्तिपाद्यतेनेपथ्ये॥ कुञ्चरशमाद्गुरुदासीयतेवयंकाव पुरुषाः स्वेवलामिलिमं लेमात्वं वद्धामेव
लोनेतुमागताः॥ विदू॥ यदहं पिपीलिकावल्लभो गांधर्वदेविहाहविवरणो॥ हे के दिशा वायितकुः [illegible] केला पुरुषाः कावा कालस्
विलासेविलामोचपरिचायचलामं॥ विदू॰ भो वैष्णवश्रवेला सिमीसमरथा विविहदं आत्मनः प्रियवयस्यो॥ भोः वैदूतरमेद्वासमातवेन
रवलाविनाश्रवेलाकालपुरुषाः प्रनष्टा॥ मेरवा॥ अपूर्वसेवा सर्वविस्मये॥ जीवितास्मि॥ विदू॰ आः दास्याः दुहितः श्रीली
कविवाहविडंबितोऽहं कुहोनिपतितस्येवानपतावाह्मणतामतालसापतमेनावदाशंसेदायसमनएक कस्मिन्भवतु मेद्रा
सत्ति॥ देवी॥ आर्यपुत्रपुष्टुमेतत्समदृशमेम नवपरिदयामीवाद्यिवसरवीमेरवलेवं विडम्बते मत्तोहू॥ प्रवर्त्यासुकृमेतत्समदृशमेतत
यत्नमनाजाशिपवपस्यलताथाविडंब्यते॥ देवी॥ आर्यस्य प्रवितुः [illegible] वंधानितवपास्महेतुयायकेऽपहासः॥ कृतो॥ विदू॰ संवंधिनीति मपापिव

वी·टी
२७
27

कोकिलानामोदयोवादेवीशको ऽतितिङनंदातं ॥ ५१ ॥ जयतु एषा महाराजस्य वसन्तस्य नीकेतकीकुसुमवासितस्य रवादिरसा रस्या प्रचोगधौ
ह्रमाः विहङ्गमसां शृंतनिर्मधुके मेत्रिप्रवपस्यस्याविहू ह्रदन्तु शक्तिमस्यामोक्तिकानिमिलिप्यतीतातदितङतङ्घानाभिमुखरवेणतु शिवयथ
स्याः विहङ्गमम करेस्याः पीतपारीमेहरपानि वेपितपादयुङ्गः संवयतीवह्लपतिपटलानियामितामिव · कोकिलकुलकलितजनमेव ·
चेलमार्जितकज्जलपुंजसदृशनितामिव · मंजिदेतमिश्रितेपरिमार्जिते वादेशी । दुंदुनीलचूर्णसंपूर्णामिव · शितिकंठकंठसघ
नामिव · भागपपतनु विनिर्गतामिव · मृगांककलंकेनिकाशितामिव · कुवलयमदनपाकाल्पितामिवः कालिदानवशवलनामि
वतिमिरप्रकर्षालंत्र विज्ञानसमविपमं · अनिर्यातशपामधवलं · अपरिक्षितलघुदीर्घं · अनविगतहूसंनिष्ठितं पुवनमजीगमाकि
रोतियतनु लग्नाङ्कति ॥ मुहिनाग्रहीनुपोप अविषयनमितियावशतमः अपकारं करई · कंकुपीदि शः कमी भूताः तनुलग्नाइव
तनौ शरीरेलग्नाः सर्वदेहं व्याकुरुते स्थायाः शरीरव्याः वजयंमडलं कर्मकेमवरमावारम् प्राणमनस्य पात्रमिवकुरुते · विपदि राम
श्राकाशमपरि कर्प आलिकरदेहो लनाटएपिमातां कुरुते ॥ श्रमातोहृपसप्रति त्रमेपात्रचङ्गतिदग्रुजा वकारः समर्कोतेपरितोमयावं २७

त्रिनोस्यवसमुच्चयार्थः। जलाशमलिकं इत्यमरः। ३ तं समुत्तिसंश्रतिइदानीं गतोह्ननानां शमनयत्नानां श्रीकः कामुकः तस्यापि सारे श्रीमिसरयोः
तिवस्यमाणप्रकारेण वेष्टलीलावर्ज्जते यश्च श्रीतीक्ष्णःन विद्यते लीपीप्सितित्र्यलीको लयरहितः इत्यमिसारेविशेषणं। कीदृशीति त्रिस्याधकास्यपो
मरस्मश्छलस्यसरवीसत्वेती तस्मान्नधर्मिणीत्यर्थः इतीतिकिं केकिनामपूर्णाणांपिच्छैर्वर्हैः कृतसौवतंसः। दोः प्रकांडदोर्वोः स्नौतातावेवप्रको
ष्ठकिंभः स्यान्मूलाश्रीरवावषिस्तरीत्यमरः दोषो प्रकांडइद्वंद्वेत्युपमावा॥ प्रशस्तोहस्तोदोःप्रकांडाप्रतति्विकामवर्त्तिकाप्रकांडमुद्धृतेऽग्जी
प्रशस्तवोवकाग्र्यसूचीत्यमरः॥ तदोःप्रकांडामरकतीनां हरिन्मणीनां वलसानिकं कणानित्रैः श्यामले श्यामवर्णे सुंदरेवा साद्रैः डीनीतै
नीलमणीविहारैः॥ वकस्यमुखस्यपत्राणांविशेषकाणांप्रपंचोरचनाविशेषः शृंगारदेनकस्तूरिकपारचितः श्यानासिंदूरमदः कस्तूरिवेत्य
मरः। हारोपुष्करावालीत्यमरः॥ तमालपत्रतिलकपत्रकाणिविशेषकाइत्यमरः मीलेरबद्धैःशेखरस्यमूर्द्धमालायाःश्रीःशोभात्र्यसितानिनीलानि
वसनानिपरिधानस्यसंव्यानादीनि यासांताः असितवसनाः तासांभोवस्तदुक्ताः त्वतत्वोमुक्तावयवनयोरितिपुंवद्भावः॥ वकारायुक्तं समझायादीनांपंचा
नांसमुच्चयार्थः॥ केकिपिच्छाहीनांश्यामवेननतेरुत्तंसादिरवनेवनेतमस समानरूपत्वेनकृष्णपक्ष्वाभिसारिकानंके रविमोन्नयनमिति

वी·टी·
२८

ताद्दशं वेषवल्लमिति मावयनेयथो ॥ श्रावर्जितदुग्धमुग्धकरतरलितजलनिधिसलिलसंचयः त्रिभुवनभवनभवनवलयविधुरागसुधारसध
वलनकूर्चकः । चंद्रो मदनचलितवनमहोषधिसदृशज्योत्स्नः ॥ नयनानंगकेलिभवनांगनवेदनयं कपर्णकः ॥ चंद्रो जयति सर्वोत्कर्षेण वर्तते ।
कीदृशः श्रावर्जितं संततप्रेम्णयनीकृतं यत् दुग्धं तद्वन्मुग्धाः सुंदराः ये कराः तैः तरलितः ऽद्वेलीकृतः जलनिधेः समुद्रस्य सलिलसंचयो जलस
मूहो येन । तथा त्रिभुवनमेव भवनं तस्य वलयं गृहमंडलं तस्य विधुरतां धवलीकरणं तदर्थं सुधारस इव कूर्चो द्रव सुधारसः पीयूषरसः धवलनया ऽ
परस्याः अर्थस्योपास्थितो शकाव्यं यो पमानोपमेयभाववर्तीति ॥ श्रीवृषहस्य लेखेनदा अमितो दुग्धिर्होत्तमोर्वि शोलवं शंवतीत्यादि
वहुशोविष्कोऽर्थुतस्यादितातस्यधवलनवलनेतत्कूर्चकं धवलीकरणोत्तस्य कूर्चकः उपकरणविशेषः कूर्चको हि कूर्णीलेपनार्थं लोके
मुंजादिभिः क्रियते ॥ मदनएवचवल्लीतस्याः पल्लवनं वर्द्धनं पल्लवसंपादनं वा तस्य महौषधिसदृशी ज्योत्स्ना यस्य ॥ पत्नो ज्योत्स्ना द्रूपमहौष
ध्या मदनरूपवल्ल्याः पल्लवनेऽकुरोद्गमोपवर्तीति तात्पर्यार्थः ॥ अनंगस्य मदनस्य यत्केलिभवनं क्रीडागृहं तस्य यद् गतं तस्य
दनपंकमिमितो वर्णीकमालपालयतेतद्रूपः ॥ चंदनपंकस्य वर्णोऽइव वर्णो यस्येति वा ॥ मदनकेतिगृहरूपपद्मूमंडः ॥ भागीनेलेप रामः ॥
२८

नेकामिवं दलपंकालवनरू पद्मतिनात्पर्यार्थः ॥ अपिवाज्ञनातरश्चंद्रोदूरस्तिमलिनीभवतिनलिनीविसदंतेकिंकुसंतेतारराज्ञि
श्रीहारादिशि॥थोगारूरम्यांगाविरूश्रीविनादगम्यविविनादमेदुः॥वोक्रांताः शशिकरक्रांताविद्यदिताः ॥ तमाछेआनेरप
तिसततथावंद्रोदूरस्तिप्रकाशमानोभवतिनालिनीसूर्योदयविकासिकमलशालिनीकमलिनीकमलिनीभवतिस्नानमवाप्तिजनि
त्रियोगात्रिवरम्याहाररूपाम्लानाः दिशिदिशिशतिदिशो विकसंते विकसंतेत्विकसिताभवंति· शशिकरोत्क्रांताः पीडिताः वि
रहरूपेणशिखिनाअग्निनादग्धानिअंगानियेषांतेतथाः दग्धविविनादुःखेवमदुःखेनाक्रांतादुःखेनाक्रांतादुःखव्याप्ताइमे
रथांगाश्चक्रवाकाविश्लिष्टिताःवियोगिनाविपोगशान्ता ॥ अथवादग्धविविनाविद्यदितादुमेरथांगाइत्यादुर्दिशपाविरहसीदि
नारथांगाइतिविशेषपंपोजनीयं ॥ पद्मर्वसितापेसुधाशोःकराःपूर्वर्यपवत्सूवपोपवान्नासीतान्येवसूवासि· तनवःपवसूवप
श्वसूत्रगातिवेति· वातेषांसुहृदस्समानपर्यागाः पेत्र्यथोअनुमंत्रणाकेतकानांकेतकीपुष्पाणांअग्रछदादलाग्रासीते
षांछायायाः कांतेःसाम्येविप्रलिताइशः ॥ जातादुतिअत्रअथोइतिज्ञाणामितिवर्णरितंसर्वद्यतेतंदुत्तरंयेछेकोगांम्

पी·टी· १९ रागललतिकानांलावरतंपसौदर्पमन्नतितादृशाः जाताः ।। अथोपेक्षकाणांभाणांतुविडंविनोजनताः अथोपेक्ष्य णांतारापेहारग स्नि
योजाताः।तेऋणामुधाशोः कराःस्फाटिकोपोदंद्रोयष्टिस्त्रिदुवेरआह्यतिविशेषंजपंतितेनादृशाजाताः ।। क्रमशोवर्द्धमानप्रो
२९ टिमाजोजाड्यस्यर्थः ।। मघइति।अथशशीऽत्रुष्टतितं पृशपेतिगजानंशतिकपूरवांरनामकस्यमागधस्योक्तिः।कीदृशः।व्यो
मोगमस्यागरांकर्पिमघ्नस्तत्कालंवंदनपंकेनलिप्तिलमिव·विक्षिलमिव ।। स्यापिछ्रितनुविजिलमितमितमरः।विकइतिम
हागुभाषायां ।। कल्पवत्सावपशेएवतस्पद्रुगजस्मकोनापदंतास्निमुत्सनानीवतपापेछ्रयाः।वेदानितेकपमीपतेतादृशी
आकृतिर्यस्यसः। अथानांमोक्तिकानांपेलताइवपालंवीःशालंविकाःस्वाणीनिर्मितकेरमूषाःतहृत्तलवैद्यौः।कोरैः।किरस्ये
रुपलक्षिताः ।। प्रवेपकेकेरभूषालंवमानेललंतिकाःस्वर्णाशालकिकेत्यमरः।प्रालेवः।स्यात्पोधरं· नुसहारमेदेवेतिहेमः
मुग्धामोक्षत्येतसुदरीणांस्मारलेरवस्यमदनसंवंधिनः।संधिविधिपद्मस्वकाएवतस्पवावनकेनापांकेलिशरोपः·कीडादिषु।। राम·।।
विहू ।। णपकलकेटीनामदेव्यागणसामानिगणोवाद्यवादनकत्र्योःनगाणिराणीइत्येवमध्यदेशभाषपाशसिद्धाःतस्यव १९

वनात्तपूर्णिमावदोरपेकर्पूरवंदनामधेपोमागधोत्मिनंदपतिशृगांकोघोतलवैःस्यात्पयोधरेः॥ वपुसोढ्मीततसमाप्यिवर्द्धते
नुइकंडूरूमपिवर्तोत्पिघ्यो॥ शशिमधीपात्रास्पदितोज्योत्स्नावेदिकारसोमधीकरोतिमहयाह्नमालानमःफलकेतिमिरकल्पा लि
ते। वालकादि वालाकातः वालकेइतिकाष्ठमदादिविमितेमणीपात्रेदेवी॰ठवकेलाइतिह्नरागोमहारजुभाण्डकाउत्तिमध्यदेशभा
षा॥ वालकादिकठलादिनाशपामीकृत्तेकाष्ठफलकेरवटिकारमहस्तठपामध्याश्वेताह्वरमार्जीलेस्थितिहमावसरेलिखंति
तदस्यसंदर्भस्यथाह्नपकाटिनावर्णानकृतमितितास्यपार्थः॥ विहालिकिम्मवलकठपस्थानंकुर्वंशवुक्रदतिस्मातिा अथवा
तस्कोक्रिविवर्तोप्येो॥ अककतामकुंडलदशीरिशावह्मंडनच्चवदतमममकुकुमेधरातिमंडलीस्वणामा। अशोवतामपोहनंमकरलां
छनस्पाप्तुज्यते। दाशीकिपतासूतिरितिाहूंडोस्थारागुहूडामण्गेवेडु॰भगवतःदुग्धसमुद्रतःक्षीरसमुद्रात्॥ सूतिःउत्पत्तिः।सोदर्यो
एके।दाशरूतौ।श्रीकोस्तुभोश्रीश्चकोस्तुभश्चतौ कुमुदाकरेषुकुमुदाकरेषुकुमुदानामाकरेषुसमुदायेषुसोहार्द्दं॰किरणैः
पोषुवस्याशृतस्यधारा:श्रेणीःकिरतिताहृश: शरदशावदनांवुनेमुरवकमलैःसहतेवस्पाहीएवंसतिलंवर्णितविवर्ज्जा ।।

वि॰टी॰ वह्निशिखोः मुखं तिता नो विषः । दीप्रपः कथं केन प्रकारेण सा सा ही रसमुद्रा दिनां पश्या कथं विरग्नदीपानामतिशयितत्वे त्वेनाति
३० संतापकारि वह्निकाः कथं मप्रिमिवसीति भावः ॥ एवं रीत्या एवं वह्निकाष्ठाके चाल्पावस्थापात्रं रेतानेतेद्रुसमिद्धाशनार्थसपादित
30 दारुशिलादिनिमित्तोपकरणविशेषणाद्यविताभिरतानि हतानि याभि हेतेनह्वानां केतकीपुष्पाणां रदरदलानि मध्यविस्त्रिणतानि
नितेषां स्त्रोतसः रसप्रकाहस्पाश्रिपंशोभां विस्रविभ्रतीधारयंतीसतीपोह्नि कदाश्रीमुक्ताहारतांगुफनविषेग्रथनविधयोगपा
सदृशीछविष्ठवि॰कांतिपाः सान्ताहशीश्रधूम ॥ साशशिनि वंदुश्रमुग्धविमवपोठसातिकणशीघ्रिर्लोः कलशः ५ तत्सैक्या
५ तेषवनयोष्पानथाश्रंजलिपुटैः ग्राह्याः ग्रहणायोग्याः सूरणालोकुरैः पानव्या॰ पातुंयोग्यावर्ते ॥ वक्ताभावर्त्रं मइतिक्रियापाः
श्रत्येकमपिसंवंधार्थं ॥ वह्निकायां ५ स्मेवचेत्पादिनात्रपातांविशेषणानामसुग्धपार्थावासाम्यथेने॰श्रंजलिपुटं विधीयेति
पावना ॥ श्रपीतिः श्रपीतिकोमलोमंत्रपोवकोराः ९ पं हेत्संसमग्रं कणु ३ नाम्पार्ष्णेकत्वाक्रमेणापोवोपर्णाकवलने मद्व राम
रोचेवंत्यः ९ सरंत्यः शोभापन्नानावाववोमुखाग्रमाणायेषां नेतादृशः संतः विरहेता विधुरितातां सर्वेन्मनो शून्यीमूत्ता नोत्रा ३

राहेतोः षष्ठाहेतुप्रयोगेत्रापि न हेतुनानात्वात्पृथक्त्रिविधपावकः चण्डिकाज्योतिकाय ॥ पानीयं कर्मप्रवित्ते श्राद्धामतः येन चण्डिकापानेन गृहीत
त्वस्याः श्मशानकोमलितं त्रयाइत्ति पावते ॥ तेजसा रविर्भवति वज्रमानसा भिथ्यावत्र्मानिवद्ध तिर्यग्वेदितत्वर्थः । विधा । मोक्षणं कावल्येव वंदन
गीतेवधान स्वलुप्य केचद्युस्यापनानां कोतिविस्तारः ॥ श्मशानकावलो । नदेवेति । द्वितीयाङ्केश हेयद्युकं नेप थ्ये दुदामपनत्राव्रत्स्यपक्ष्यवंदुर्ब
न्नकंद मनेत्या दितापो भव्यहतिपव रव्यादिव श्लोक इयं पठतीत्यर्थः ॥ क्वचितुत्केचंदनके हेममेत्यादि [illegible] विहाश्रहं पुनर्जीने नि
शिताः हृतमदत्तस्य हस्त्रमत्यः ॥ कंटइति नक्रंरावेइयंतत्वीवकास्ति शोभते । कौदृशां करे मात्रिकोनो सालिकान्त्र्यालामालाः विघ्नतीषारयेती
विश्वतीतिसर्वोतेपवित्रं सर्वत्रसंवद्धते स्वजपोस्याशंतमागेकर्पूरस्पदकां पूंजः पयगाविघ्नती श्राके स्वार्थकत्रवसः संक्षिप्तत्वेन स्वत्वार्थे
वाः संक्षिप्तत्वेन संख्यार्थेवा ॥ सां इष्टन वंदन विघ्नतीपाणोहस्तेव लपितः वलपावाराः शृणुनीलताः विघ्नतीतनुनीसमवीनस्पवीननाशापाशी
मरेशप्रसिद्धस्पदेशस्याभवे विनात्र्यशुकेपस्वे ॥ कुवव्योग्राममध्यपदेश श्राडोहतः श्रासाहणं कुर्वतः शीतं । शोभ्र्यस्त्रमसः गतितानिपति
ताश्रयिदेवनेवहात्मदेवताश्रयिषीदेवतेवेत्यर्थः । विद ॥ भोसमत्यकमेववंद्राविदेवतेवेषाणलितानमोलां छनं छनकलेनपूगलां छन

वी॰ टी॰
३१ स्मानया अविपरीतत्वं ज्ञानमलिनविवस्त्रानमत्तएव लीनल्लिवेत्यर्थः ॥ मंडलमस्यानिर्धिणतोहृशपतोनवदेनदलितानिस्तूपीकृतानि पाहि
31 द्वांत्थिः तद्धत्तगौरोगोरः पीनेभ्यो सितेऽइति कोषः ॥ दादलितेत्यपिके विपाटः पस्मिन्नर्णवदुमावेवललितिहृद्यस्यतिनृ स्नस्तु वशोनसाद्वं रितत्वं
पं आवल्यीअप्रोद्दुवीहृतं कत्वा शृणात्वाः आकानिकल्पितानीवेत्पुरसे क्का विहृ । यास्यदासनुविततमिवमुवर्स्त्री अस्यालावण्यंकेमाक्रे
तगौरत्वेनपरिवाणितं पाटुभावेन ॥ शृणा ॥ ६ ॥ कोहूरपनपनाम्पाद्दृष्टः त्वदुनाम्पमतिआश्चर्य श्रुथवा शूलेवकुलयप्याः सुगान्दूषसेकः
कुसुमेषुमदिरागण्डोद्गारइतिविहृ । किंकारणं किमः प्रश्नार्थकेत्वेमगजानेशतीकारणं पृच्छतीत्यर्थः । शृणा ॥ अपिकपरशलाकापि
शिलाविद्याधरमस्त्रं त्वमपितापसीतीकथंधेनिहृति ॥ वेद्रमासीदृत्तवहृनिस्पंदनइतिकोवापतीकारः । मणिकासविसामाध्यकु
सुमगणाभूत्वाकथमेतादृशदशजनकरोतिमदूनत्वंभूत्वमस्यभिकुसुममपाकृताः ॥ विहृः ॥ मोवमस्यवर्षास्मनुशर्करापुन्न
तिकेवकृतोशकीयमासपणाकेनद्रोति ॥ किंपुनस्त्रानापिमरुचके कदलीमृगनाभिविरहपरि दासीमापि अतिरमणीयाकुटरकु
कुसुममालेवस्त्राप्यमानाविमुक्तचलरक्तोचरशेयति ॥ शृणा ॥ सविअथवाकिंकिंपतनहुः छायासेमदुरीगाडोरगीकाष्टावुवाहिनी राम
३१

न्यमानः प्रवैवर्द्दुष्टाविविधैर्निस्तारकारित्वेन संतापदायित्वेन च दुष्टत्वद्रावणिकाष्ठमयी नौका । स्वखड्गारविन्दोपाङ्गेपवश्रेष्ठशोणो नौक
यास्वरूपं तां मायामद्दुर्गारीतीदृशोद्योगेनुमशक्यादुर्गाणि दोरीत्येवध्यये शेषसिद्धदुर्गाणीदं स्वरूपेत्यपिकेवित ॥ सर्वविनिरनुक्रोशः स्वत्वमः ।
सविद्याधरमदहरेवोत्तिरनुक्रोशः दयारहितः क्रूपाद्यपानुकंपास्यादनुक्रोशापीत्यमरः । विरलोवापदुःखदुःखितोजनः स्तोकास्व
ल्पाः नवपवमाः सकाः सुक्रमेकूसुमापीडविडंबिनः ॥ पिकः कूजतिपंचमरीत्यतिषामातनवाशतनाः कोकिलस्वराः पंचमरागा
विशेषश्चंकावाचा सुकेः शीर्णायः कुसुमोत्पीडः कुसुमशेखरास्तविडंबंतितादृशाः तद्धन्दुः खितापिनद्दत्यर्थः ॥ श्रीत्रिभुवनै
कपात्रुपच्छा मम थः शतकोटकोहमात्रिपरिक्लिमतीश्रात्वेः शरसहितातजनेविग्रहपेन लक्ष्यसे ॥ नानामिपरितस्मिंत्रपिजनेपवम
वारमटी वेदोमवसि ॥ आरमटीआडंबरंतत्व वंडस्यहारूल्पवाक्श्रथवा । आरपटीनाममात्रत्रिविशेषः । स्कंधं अरमटीपुनः । सा
पडंगोलसंगमकोधोद्धतादिवेष्टितेः ॥ उपलक्षणोवंतरीपातथावतदुपलक्षितातहविविशेषस्तेन वेदो भवसीत्यर्थः ॥ विहू ॥ श्री
नंगस्यांगाद्दिहितस्यापिश्रीआरमटीतिमहाहासोमाशताः ॥ सर्वविविवहृणोजनसंचारद्ध ॥ विहू ॥ तत्करनीयुग्मोतारितेजानीवः ॥ कि

वी टि
३२
३४

नुमतदितितिविहाणहिशविशावृहति ॥ अपर्यालोचितश्रविचारंतानपर्यालोचितंविचारोयथास्यादेवीमितिवाशीतांशुरितिशीतांशुः
दुमाः विभ्रमस्मेरोयः समागोदरोश्रातोवेदनेमलपज्ञेफणाभृतासपारागालीलास्पदंलीलागृहंदारा ॥ मुक्तादामाभिज्ञांयथोपमस्यसज्ञार
याः लहाणांयोषितः तस्माद्भवंतितारहशापकेरुहकमलंमास्वितत्कमाशोः प्रियसुहृत्तवपतुपेषांवाञ्छाकारामयरिभ्रमेणावायशीतलत्व
मांत्याइतिपृथ्वीकेनविषपोदरत्नमिदिनाशकारंरोपततंवेमतापजनकेवेततत्पजातितेतत्वपनस्मेतोवक्रियाः वंचनोशश्रीः ॥ पुष्पवोक
नोश्रीतांशुप्रश्नतीनांमध्येकिमिववक्तामदनस्वालाविधातापश्रस्कः ॥ नक्रिमपीतत्वथेः ॥ विवासविश्रृगांकावलिफलितंमदृतीत्वेनम
हागजोपिरतादृशमवस्थांतरमुद्धमति । यजननमहतउतिपघजननमहदादिकंकामोनीत्मापविरामोयसव्यतितेनतदीपानोश्वासश्वरापोदी
नामुपवधचदिजननामहिगुणोनेकेगुणोगतीमासमकामदनस्यान्माथस्तत्संबंधीपीडकथकेनशकारोराविरम्यविविरामेशास्यस्पति
नकथमपितीनात्पर्यार्थः ॥ विहः ॥ अहेमुद्रामनेयोल्लेखवइवानकेवलापितिास्मरस्यसदनस्यसंबंधीविग्रहमेवधः विग्रहेतत्पश्चात्दिदरहारागोमस्य
विविग्रहपामसतेहैवीमावसंग्रपरूपंकामपाकृतंलयते । तेनस्त्रीवस्थानिवेदनस्यासांकेपिजानेपर्णनसकलप्रन्नीसूचितमित्यर्थः ॥ तदेवविदग्धानाति ३२

तालीदलमिति। अत्रेति शत्पेकमपि संवत्सरतो पतत्पत्रमाहुः तोः अत्र ले वेअत्र ले वेअकठोरतरं अतिशपेन अकठोरं अकपेरं अकठोरतरं कोमल
ता मित्यर्थः। ताप्यादलः पत्रं तेन शरीरस्यातिकोमलत्वेप दस्यते। पतं अत्रत्न नपारं के क्षिप्त्वा स्मिरपता हशोपोघन शुद्धनपंकस्सरएवशूर्णिः स्व
रूपं पस्यातारशीमुद्रापत्रे हि वत्स्यपार्थमुद्राक्षिपते मेनवहेः स्पसर्वरस्मारं सेनाएवत्वेनमुएशमापवेदनलोएवत्वेत्सलवरिणाहः सूत्र स्यन्पत्तेप धि अत्र
धमलताप्यास्तनवो त्यापेन मवस्त्रेणामिरपित्वात्सपासोतततंनु पदस्पाद्विपाहि॥ वृष नेते नव सतीपनिहत्यर्थं शृगाल सैव नेशाणानाभुजाघवपताता
वविसतं मुवस्तू स्पत्वेवमन्यते॥ वकारसर्वे वा समुच्चयार्थः। ततएषःकस्याश्चित्तमलितोनिपतितोऽनेनालेवाः। विस्रातस्य एव एवः। सत्त्रिस्थिप
रिपाणकारणोमरिणितमं॥ विहरवमुष्णाचेदर्थमरपाकरशूमिरेवः॥ विहू॥ ऊभुद्यविगतमुद्राणां हक्रोचोरशमिघे। भोअरत्नेरत्नकोऽर्के अन
रूपोलेवः॥ केदलयतिकदलवत्केरोति केरवेल कुरत्नघुकेकरोति॥ केदलतेनवाकुसइतिहेमः। केडोलपद्यातिपादऽर्थविवारणीपः। विहूः।
अहोते वृक्षिविमवः॥ किवावर्तानेभूगलोछनस्पराहितावृक्ष इति। विघनेइत्यादिवरतावल्पवतुर्थाकेवतुर्थपारपावेन्नंम्यात्व्या
स्पते॥ पाणीती मिवस्पष्टवांकेस्यानंगलेवस्पाहणाणालिपीनाश्रेसापःपंक्तोपःकेत्वेभूतीःरवेडनवतुर्थवातारहितत्वादसपणेन

वी·टी
३३
33

वाक्येन विभक्त्यादि पदसमुदायेन च कर्मतया विशिष्टोऽभिरसस्त्वादिना च पञ्चमलक्षणेति श्लोकः सर्वं द्वेषा वस्तुर्थ वरत्वात् क्षितत्वाद सहर्षोऽन वाक्ये

न विभक्त्यादि पदसमुदायेन च कारानेन विशिष्टोऽभिशिरस्त्वादिना च पञ्चमलक्षणेति पञ्चमपुरुषं न पनायकः स्वात्मे पविज्ञे पंक यथंतिश कल्पयति कौ

स्तूपः प्रागोक्तं लक्षणस्यैव नातः कोऽपविशेषोऽस्ति । विशिष्टोऽभिप्रायानि वा कानि शिरसि सिद्धपदितनारवाणा सोतताः स्वद्देन श्रवनु सा श्रीः शा

मातिशयो यासां ताः । नायकस्मरणेनैकपत्नीव्रतः सात्विकभावपरेद्याता ॥ मनाक्स्वेद इत्यत्र आकृतितः । संस्थानविशेषात् ततादिति विभक्त्र

इत्यादि पद इति नोस्मात्केनत्वलोभांगमनसिकिंचित श्वसामश्वोरामश्रोमाशनी तिनिश्चपंगमा ॥ वविताभाव विरहजन्य शूश्चयहूरपत्वात्ता उनरूक्तेव

ननविभक्तितारूपः । ननतागामाद्वस्मरणोरिकेनतश्रंगसोऽलंदेवे ऽत्केशइत्वा सहितं न विधत्ते अपितु सर्वमेव विधत्ते इत्यनेनैव सर्वशरी

रस्पर्शोरपरविशेषाभिमानेन न पतुनरवितथापिलोचनपुरोकिमप निर्कांच्यवातुर्पमित्यत्रिमित्यविहितं तेन पोनरूक्त्याविवश्तीपतेनत्र

तेषा शद्दानां पुनरुपुनरनुपादानात्रशद्धपोनरूक्तं समर्वांगस्यैव वक्तृत्वो रपुव निपाते नार्थपोनरूक्त्यं सभावे नापापामपिसर्वांगे सोदर्पा

विधानेन लोकपुगोवानिर्वायवानुपाविधानेन कतरादित्यादेरेव वाक्यार्थत्वात् अपितु सर्वमेव विधत्ते इत्यस्य तु तात्पर्यार्थत्वेन

राम
३३

वनार्थयोनस्तन्त्रमपीत्याशयेन पुनरुक्तिर्वा उक्तेन शतद्वयं तु न्यूनमिति विह ॥ किंरूपेण तेनैवेत्युक्तमनेनैव तिलकस्मरारिति केंदत्यां न्यौ ओकदत्स्वं
कुरेकरश्मुडारं रावेशाः ॥ तद्देहिश्रीनृसिंहावः । विहाइतोमाधवीलताता मंडु पंगताप्रदिदानीमकरद्वजपदसारतिरिवं परिष्ठोलीपरपंक्तिर्दश
तेनतत्त्विभृतेऽयग्नतोधृत्वानिरूपयावं ॥ त्रिशविरहोतिः श्रीपितृतकपिमाशा हृतेशधृतेकं शिरोपप्लोतोताहृशेतिसंबोधनं दुःखोतिशपेन सूश्री
कारेइतिमध्ये शश्विसुमालिदानपुः माप्रितिकेवित ॥ हतकेत्याहेत्या श्रीहैपूहतकः स्मितइतिहलापुथेऽहलं हूतितंकेपुर्वं वेनेतिवाःहत
करवेत्याहिलिविंहस्यपुः खदापिनं शतेसंबुद्धेलोकिकोक्तिरितिसांश्रयाविकाः श्रीपविरहस्य [illegible] श्रीसमृतातेपुमरः कारीधाम
यस्याः सातात्र्यंगलेखां कीडया कौतुकेनापि मास्पृशाहिपतः इहमदंगोत्तुंगतः सनेयां शाखवतः इयहारस्तुगालीकोडतुंमुग्धाः सुंदरा
तेचमहत्वाः करुणाः शेषमदाहस्य पीडांमज्जेतसेवते ॥ वर्द्धमानसामीप्येचवर्त्तमानवद्धेतीमप्रि [illegible] जीत्यर्थः । श्रीतस्मारमितिः अस्याः कु
चलपात्रशोवाध्यवारं वाप्योरकानोपवध्व ॥ निर्कातलिनि [illegible] कीदृशाः क्रमेणेतिसर्वशसंबद्धते श्रीतस्मारंतारा श्रीहरिकेनीनिक
तस्याः श्रीतः इतिश्रीतस्मारंतारस्य ः श्रीतिशपेनतनोःततः हक्षौ कंस्य त्यं [illegible] पीडुषि डीमानं पजंतितारदृशाः तततः परस्पराप्रेपुत्र स्थिता ः एवतौ

वीरी
९४

३५

त्युकरणापेक्षांतेततः कीर्णधारः धाराक्रमेणानिपततंत ॥ ततः निजगृीमितः स्वगुरुत्वातिशयेन विनस्य दूरपस्यश्रांतं कंमपंचंगसंभाव
नाजयां शंकांमस्य कृतात्विकृतेपा श्रस्त्रू वपंतः स्त्रू वपंतः पद्मः विनस्य श्रांतं कं संतावं शिजगृीतमतो निजगृथु लनस्य स्यकस्त्रू
वपंतइत्यर्थः ॥ श्रांतं कोरोगसंतापशेकात्मृगुजेष्वनाविति विशुः ॥ वाध्याद्विन पनांतनस्य घक्रमेणाविडीयावाप स्याश्चकेरी
कांभावाधाविकिरणाक्रमेणानिपतंतोहृदयस्य स्मरज्वरनिःस्यूतम स्वगौरवेणापिनं गसंभावनासंनापंकस्त्रू वपंतः ॥ श्र सं
तीतिसंक्षेपार्थः मृत्स्केतिः त्रनगोमदनः पंचकुसुमविशिखानु पुष्पमया रेवाणाश्वकुंठीकृतास्तानेशुक्तास्पत्स्कामुग्धा
वाह्नानेचेद्भूणारेवत्वेनपवित्रिगास्वेनात्यथः ॥ ठातेवात्कारेगाछहातिविद्युतीलहंमचे ॥ अपराथावाहृतास्वश्वपेणभावेस्का
रेवीस्त्रीरंसंचेनेत्रतेनवशगाः स्पोगललिंगमागीतलोवंक्रामुखानहृदान्तस्केहृंशमनंवृद्धिर्निस्सारणीशप्तोवागंजलानांक्ष
रःश्वाकः स्त्रिवलिविपिनेत्रिवलिहपापामदव्याकामुकेहृस्तसंवाराधमावेनविस्तोरीत्वेनचात्रिवलिनांविपिनत्वेनरूप
णांसारणिमापांकुत्रिमसरीस्मांध्यकथंगतिशङ्कोति ॥ यस्तिहिपतोमदनाद्वेस्पेः ॥ वञ्चमाणावहननात्किपादपतिमदनस्य है राम ·
९४

तत्त्वं योऽज्यं अतएव समवं तिष्ठीत्यस्य निर्देशः । अन्यथा पादस्पर्शमात्रार्थत्वे मदनस्याखंडितशासनत्वोपसंहारोऽनुपपन्नः स्यात् । नगो मस्त्वंद्वलो
लोकः । यस्य कृते पदर्थ यस्ये तत्र जनस्यैव विशेषलक्षणी यंत्र । अन्यथा यस्याइति स्त्रीलिंगमपशितं । सामान्येन पुंसकं तस्मिन्नेन पुंसकत्वे वडन्तर्देसो
पीतितत्त्वदेनएवं पौंन्न पदोर पराहस्यपाम तेन पुंसकलिंगतापादविततत्वेन पुंलिंगतानुपपन्नास्यात् ॥ गात्रा त्रिशरीरात्रिशूदतेः परीमुक्त्या
सानतामामादिनी श्लात्मेलवमीपतेतानिमाद्दशागतिकृतिसोपिजनः त्वहेशयाः तस्य कृते अपि शहा नन्थाविधायेन कानिबद्धती स्यात्
यंतत्रत्तदामदनः अखंडितं अव्युच्छिन्नं शासनं यस्य तादृशः शासं किमेघोनभ्रोवर्षः ॥ वर्षतां वर्षः । अशुक्तिसंपुटगमनापो किंफेपरिकावय
छिविहकाद्भिपूता ॥ सुवर्गापवित्रमहापीठस्थितेत्यर्थः । कोवनो हइविशेषः तस्य प्रतिस्रहा आवहस्तदर्शमायत्रेति तारातिरीवे ।
स्तव्रलतिवरीतीः ॥ त्रिपामारकृतोमस्त्रिकामीत्यमाः ॥ कनकेतत्वमुपपन्नात्वाद्यस्यदर्शनमहाद्वितानुमेयपतिमातिापवसंरविराजाविद्या
धामहृद्यः श्रीः सारवतीमदनसुंदरीव ॥ आगएवमेवेत्यर्थः ॥ ॥ तंगपतिहेअगनेहशाः हृद्गीः ॥ जंतंगपतांगामिवाप कगतंत्वेनसंपाद
यत्यर्थः ॥ दीवंदेदावरसंवंविविवेपतत्तु अघोगवे ॥ तिरस्कातवलितत्वार्थः ॥ दशदे अन्येस्य विकुरुः ॥ विटुमः यवालः श्वेतातां अजेते

वी॰टी॰
३४
३५/२

शाप्रोह्यावधुः शरीरं ह्याम्रो ग्रपा ह्मृष्णाभरवाणाहितं कुसुण्डाद्यार्थः ॥ कालिमाख्या वत्से केशे काबंनेमु वगी कर्मीभूतं स्यू शक्तु मंबं ध्रातु
मुखे वदने मूर्त्ताणि बत्सुरं वपलल्गाद्यमाते रूपं कुरुनम आकाशं द्योर्बंडेय स्मिशताट शध्य वनुः ॥ चकारः सर्वेषां समुच्चयार्थः । त्वदं गा
नाऽऽवमानी षृतेऽप्यो पिलिलेदी वर्त्तिश्याति शत्रिनत्वे नस वैरमणी पशजितालि मवं त्वितिस्मास्याकार्थः ॥ तेन काजिमाद्वे दंवपास्य
शहस्त्राद्विनिमित्ता पावेति स्वेच्छयासंख्य कामोमहिसं षित्वे स्य छ स्व नृकाद्दोषः सव कालिमेत्यस्यामेश्राः परस्य संधा विन
त्वेनपरिहरणोपः क्रवित्स्वके कालिकामुद्वं वपतिपाठस्तत्र कोचनेक त्रै ॥ कालिकेशपामी पावेस्य शत्विति वाचेपाश्च गा
मगवति शोककमेडतेत्रि पाम शानपामा म वाविन्न शिरवंडिदाम ख्युष्र्षि पेडली विह ॥ ऊ वितसमारामरूपक्के नरं जप तिरपविद्या नीति
स्त्रुलो ल्किञ्चरूपाधायो स्तलाभितिवि श्व ॥ तथावाधर रहिता निवर्नुलामिपा नितेषोपामालाश्रधितां स्वजस्वदले कारातः श्वरीजन
वकोक्ति भूषणा श्रुमुकविवाणी वध ॥ नेपथ्या शालि हनुमुखेमालता मरुप श्राश्रूती निविलास स्थानाति दीच्चाता विधीयंता मित्यत्राप
थीः रवललिक्याद्वा ईश्वरललिक्या शिवडि कीति रे शीप्रहाराणीत्यर्थः ॥ नियतं नुश्रीताः तिष्ठनुपथाभिश्रस्थाने वाहि दोव ३४

हृः प्रदेशेऽन्नापात्रिशाखापाविवाः सोविश्लाघा ॥ ह्लापीकृताः कंचुकिन्यः एषा वा विलासिनी जनगृहीतरक्षा दीपीको द्योतताः नितान्तदिवसेवदेवी
सिद्धनेद्रो विषवेद्यागाः ह्रिकः इति शसिद्धः नरेन्द्रो वाप्ति कराहि विषवेद्यपिकथा कोद्योतः इति विश्रुः तेन रत्नोऽथ संस्थित मांशि स्त्रवकसहस्त्रवक
सहस्त्रालंकृतं माथवीलता मण्डपं द्रुष्टुमागतेति । विव ॥ मद्यो विसर्ज्य तां श्रियमरविं । विहारं वयस्यानुचरितं विसर्ज्य तां अथ यथा पारपातशकुंतद्रव पंज
रात्रिहृद्यः स्वस्थामः ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥ ॥ छ ॥ इति श्रीवेकरंगनाथदीक्षितसूनोर्नारायणस्य कृतौ तोविद्धशालभञ्जिकाविवरणे तृ
तीयोऽङ्कः ॥ ॥ छ ॥ ग्रन्थानीति ॥ ॥ ॥ छ ॥ रजनस्य प्रपस्यापि इवतपादुः । पांडुरवर्गाः शशी अपराः पश्चिमो पयोवारिधिः स्त्रं शतीव्रजेति
जलबुद्बुदापापात्युत्तिस्नस्याः सपंकस्य समानपंकयः तन्तुल्या इति यावत पाठांतरे जलबुद्बुदपतिमा तन्तुल्यापंक्तिर्पिसोऽता ताः तारकानक्षत्राणीति
मतिशकीभवंतितनोऽनुयोनिपवंति ॥ सोत्रापरागाः सुत्रारागाः प्रहेद्रस्य यसोत्रा मरागा । पूर्वादिक वकोरनपमेइ पत्राह्रागा भवति । ऊत्रामागोत्रमिद्धज्ञीत
मरः । विहू । मापुत्राणां मात ॥ उद्धृहि प्रतिष्ठसंध्यामदितुदेहि श्रुतिः कोतारमपी श्रुणुनरेदु चदिनः करुरवंदुस्य शमानपोगाविलिकुथेदृष्याग
शगोष्ठीतस्निस्नागरात्कांतसुमाजापगाश्रयापिनिद्रोन्मुखवती ॥ ततः शतिपालपातिपालेपामिः समपशतीक्षोकरोमीत्पथ्योः यतोऽनस्र

वी·टी·
३५
35

सुप्तः प्रतिबोधयितव्यः इति शास्त्राणामर्थं ति ॥ ओषधवल्लीवंदिपाद इति हारावलीकोशः ॥ ब्राह्मणी ॥ विज्ञाप्तो विश्रुतारामामुखे न देव्या मदाप्तथा ॐ
श्रांतरक्षस्म· श्रोत्ररूपेणावंधकृत्वेनागतस्य श्रुतां कर्णमर्गाः प्रियमतीनी हृगांकावलीनाम देहेन श्रांतरं इष्टमागता· सर्दिवं व शुभ्रातुलवडश्म श्री
यामात्तुल्याथ्यावहार लतयायथा श्यामाते ममनीनी शृगांकावलीदेवर्ज्ञः कथितवक्रवत्रिंगृहीरागीप्राप्तं तदेषा लब्धा विवितावरं लपितश्चेति
ततोरदेवी विज्ञापयति मनुष्यत्रोरुन्योवार एतस्यापोऽप्यइति यतः परागमणिरिकावेलीमलकरोति· तपतिरायुक्त्वा पयुत्र श्रातस्मतः श्री
न्यग्रहस्त्रकर्नेव्यामनभवति· जैतदाककुनी पंक्तिमिति देवी आत्मनः सापत्न्यवर्त्तनं इति ॥ यतो महाकुपसत्त्वानोनंभनुःप्रियानवलुल्पात्मतः
प्रियमिति ॥ किंवदुहितिरं रत्नावलीप्रियदर्शनांच· पापनइत्यर्थः एव श्री पंपुत्रोपमपा· तद्यथा· मगधाधिपस्य सुतामनेनालेखो· मालवनरे
न्द्रदुहितरत्नावलीप्रियदर्शनोवा· पांचालनाथतनयाविलासवतीमर्थीत्रीश्रसुतोकेलिवतीज्ञालंधरेशकुमारिकालीलावतीकेरलरा
जपुत्री पत्रलेखामिति ॥ तदद्य हितीपशहरविवाहलग्नमिति पुनः पुनः प्राप्ति तेन महाराजेन तथेति शति पत्रं ततमेरवलाहन्नां तं प्रति राम·
कर्पूरस्थलीकविडंब्यती मदीकृपितस्यामेपानुर्विवाहमवेत्तमवडत्रं भविष्यति ॥ विदू ॥ विहस्यादेवोधर्मावाज्ञास्पतिपोत्राविडं ३५

वर्तितव्यः। तद्द्विविधं सितव्याजीतामाजीमोमाजीवीकांशिकं दुग्धमिति केवलपमालायाः पुनर्मधाविदुवनापत्यमिति सामहिया प
रित्तितामहत्तीवेलावर्ज्ञतेविवोधपापिष्ठासरीति ॥ आसातीहित्रिहदेवीत्वापप्रसती। आसतीश्रावीशासूवर्ज्ञेतातविलोक्योन
थः। तद्धे शृगात्क्षिकाणामातः त्वेणायेछापर्श्ववज्ञीयवश्रीहं पुनर्देवीमनुसरिष्य ॥ निष्क्रान्तो· आसती विहृती विहृत्य ककाव
नेशेषः। प्रवेशकरतिविहृत्य केनतहुासती प्रवेशादारभ्यमं दर्शनीवपात्रपुपोऽप्त्वेन प्रवेशकपदेनोच्यते ॥ हिनस्य परितातिशु
तुर्थीपातस्क्व्रयो गणायोगहि उर्धमाणत्वेनेति भावः ॥ तलाङ्कितजलादीः अतेनाईहेतवसव्यअनामिनिताएवसेव्यानेकत्र
रिपाज· लाइतिजनेवासवीतिनिघं दुःप्रविशलियावचेनपोर टिसामानाधिकरण्येनाचमेवेदः अमातामि त्यादौवहुशोदष्टः।
विसामोशृगालानांकिसतपेः कोमत्वाश्रमागोः· विसानिवकिसलमानिवनैरिलिकैः· केलिवलपाः क्रीडाकेकाति शिखेषः शि
रोषः शिरोपेशः ऽत्रे सापवतेमाः शेवा· विवकिलस्यमः श्रीमेहस्य पुष्पाणि विवकि·णामित· मपीहाराणाम्मृक्तादि सङ्गोरव
नानिमीतांमलपजस्थावंदनस्पासमनघ षिताजन्यडुवमागीनाईः तनवः शरीराणि वकाराः सर्वेषां समुच्चयार्थः ॥ श्रुवीग्रीष्मे

वी·टी·
३६

एणाक्षीणां श्रमनपणानां संबंधानि एतानि तत्रं न्त्र वारविशेषो हृ तोयविविशेषादिकमेतत्काणि पमेव वाकि विल्कमं· मंत्राः शानाक्ष्या
शृविशेषप्रतिपाद्यो वीजवर्णानि मुद्राप श्रुतद्रूपं विना तत्पार्थं कोन्नमताप्यमदनस्य मृत्युंजयविधिः संज्ञीवनार्थकं कर्म ॥ विप्राएव मे
34
नता श्रामस्मादृशस्य श्रुतस्य ह्रदोत्पादकोपयोर्वन्नमे ॥ ८ ॥ तीतीत्यत्र श्रवणापोः शीतलाः संतापनि मिवन्ने कः । वेणावोवंशवाद्यानि हर
ति वशी कुर्वन्ति मनो हरंती त्यर्थः पत्र शिशिरकाशी तलेन वकरेविना पुकावा हसीमदिरा श्रद्धेति श्रद्धगतो पावनेच ॥ हृदपानिग
छत्ति हृदयंगमाभवतीत्यर्थः ॥ पत्र गादिशांशृगीदृशां स्तनभुवः अवस्थानि हिमापपा हिमतुल्यामवंतितत्रत्ति पत्ते मेंदरा ऽरूपतारश्च सा
दः पश्यत्वा गुरुवेष्टी घसव्यपरिस स्थितः संस्थ्या अवस्थानं दृतः प्राप्ता ॥ फूलानि तिवालकवीक्षवालकं कोद्रवे रतासितका नील ता
नो शूलं नातीन हुतां मृतं नमुरमप दैत्यापुक्ताः त्वचः वक्त्रालानि· वंदन शावितो नां सा ॥ अशोकस्य आडातिशन्य ग्रामाणि कि
सलपानि पः गवाः शितिपस्य पंशेरीको कुमुमानं हृतिः ऽन्नमनं परिणामं नीवकृपश्चैती व सोमोवा परिणाम· मोवा· सोपड़
व्याणं हरात्ति समाहे शरणाः श्रोषधीनां सप्तः कपी भूतः श्री घ्याणश्री घ्नानामकेन श्मातृना कर्तृभूते नटगणा पाः प्राप्तसा· टा·
३६

वी॰टी॰ ॥ ३१

37

नि:कुंचनेनस्तु निकयानपनेनोपलक्षितान् समलाः अनुष्ठमारितापाद्यंत्रुत्यः विरीर्ह्वांतचराणांचरणपाकाकांकांतेपतकरपुषेते
नश्रीविमेह्रतेपतनेपुराणपादपूर्वणांतक हिन्नाइति दंशी निष्ठाशपतेह्र धिधामोर्वा पंह्वःकदृइति निपतमाते ॥ स्याह्न्यते ॥
करणुश्चलेतिकागुगलनिविइपीडितपर्वतविष्णोतांकुलुप ॥ ऽन्मोच्यते मामसमवीअतीछितानकनककिणिकादोलाकारिका
रिरितिमर्वगाथामसंवद्यते ॥ दोलाकेलिकाविगाणि:कनकस्पगुवर्णस्पाकिकिरणःदेदुंघरिकापस्यांतादृशीसुवर्णानिमि
ताकरिमवलाछोदिताइ ऽन्मोच्यते॥ पूर्वपरिहिताआपमार्पते॥ कीदृशीकासगुगलेनहृत्स्नहृयेनविविइंपीतितोपर्पतोताप्यां
सकाशानवविनिर्गतेश्रीकुरुस्यकुंदुपुष्पविधिनमस्तपनननतोवेधकः कीलकपत्रविशेषःकुलुकइत्यनपध्यदेशनावपाद
सिद्धस्यपस्याः तादृशी ॥ पुनःकीदृशी मामसमासंवेणासहर्वाणपासवीतपाअतीशाग्रगाक्तेतितपावतासरायसंसवे
गंमहषवायथास्यादेवमितिक्रियाविशेषणमिति वासव्याअतीशितानिरीह्विता ॥ पीवीनाः पीह्विताससमीवीना

राम॰
३१

समीचीनविवोचेतेतिव ॥ तुल्योश्रोत्तामिश्रितोदरे पश्चिमस्थिता ली
मवाकेवुकस्थानीतस्तनमरात्त श्रपनीपतेऽर्द्धकामकं पुत्तोदे
लमुपरितनेवस ॥ दोलाकारिकारिकामिउपरितनेवस्थेसंस्थानः पश्रितरीपाडुपरितनपरिधानेवस्थेसेव वा कमवुल्यपाश्वपार्श्वोलंतवश्रो
कारस्य तुल्यपाठककारः पठितः निश्रीहकाणपुदुरातेनघत्ताम्रिठिलतेशिस्थितलशिस्थितलीमवद्दिस्यर्थः नाहृशेपर्के वुके हूपर्ये स
कातेनस्थाणितश्राछादितोपः स्वनमरत्तस्मात्तपंचमर्थः द्वितोऽतित्रातपंचमर्थः हितोऽतिनिर्दिष्ट ॥ श्रपनीपतेहूनिकपतोकीदशोऽर्धशूद्वे
शमापिंतकाणनेनकात्यापत्कर्षणांतेतनऽदेवापर्यादाश्रवस्थानस्थोलमतिक्रांतेंगुहेत्वदितिवा ॥ ऽहएतिापमयरवस्थितामुखिपरिग्रहोमुकुंकेटसंस्थानःऽत्रार्थानेत्तनमं
डलाकदरोलनशीलोहाः ॥ हाःस्तनमंडलातऽनार्थतेश्रपनीपतेकीदृशः दारुहपतदोलनेकपनेतेछीलः पुनःकीदृशः मुखेवतोकरोवतपोवंलपिताःपाश्रगुलपलासांपः
तिमाहृपदानंतस्मात्ऽमुकुंकेटसंस्थानवस्थितिपॅन ॥ श्रथवाकेऽस्यसंस्थानमाकृतिर्यस्मतादृशः पदिपाद्याङ्कस्वानुपारिपाडिसमुत्रामितपुत्रलतंपरस्यरकेरयेऽः कं
पतेकमशस्थमिकसंकटःकंकणाविष्कंभः परिपाद्याङ्कस्वानुत्पादकानितिविशेषणासमुत्रामितिकंकणानिष्काशनार्थाभूद्दवितसीक्रत्तेमुत्रलतपश्यास्यारेचश्रे
थवापरिवारीसमुत्रामितमुत्रतंपरिवालस्त्रिपःनामिस्समाभितेमुत्रलतेथास्यादेवंपद्मपरीवारिवापीसमुत्रामिश्रेतिपाठस्तनश्वपरिवारिमिः परिवारमिःशेषस्वेतोः
वणेयरःपस्यरकेरणेः कंपोकंकणाकुदुष्पोकंकणापोकंकणापोः सवारिरहनदिनिमितकरवेलपविशेषणोः कोकरणापेवशसिद्धयोः कुदुष्णोविष्कंभः नत्तौ

विटी
३८
38

नन्वशक्तित्वं चकः कीलकयंत्रविशेष इति पावतं कुत्रफडक्तेव्यशसिद्धः केडिन्नः इत्यप्यते निष्काशयतइति पाचत ॥ कंकणाः शेखरो वाकुःस्तद्वे चेत्नपयोरपी
ति विष्णुः । कीदृशः ॥ कपश्चाद्भिन्नसंकडोऽत्र मेणणा शाथमिके प्रथमे पजातं संकटइति पावश्च वषानभिर्दशेनसंकरत्वेपम्पसः अथवा पीङ्कतेपोर्णपपेमदो
षायेति शाथमिकक्रमसंकरः शाथमिकोपः क्रमो भूत नवघटनसंकटः सकीर्णाः इत्यमपसारयितुमशक्य इति भावः ॥ अयोध्यां नापिका निस्त्रकराग्रैः कंक
णपोर्यत्रविशेषाः सकीत्वकोतिष्काशयते सवत्तूतनघटनेयाने दृशापामतिसंकटोद्विन्निकाद्विष्काशने कि विच्छिन्नो भवतीती तात्पर्यार्थः कमसोइति
क्रमशोपसत्त्वं पत्रकुटिलिमा सूतचुंवितनितविभ्रमतेन वेपरीपाटीता लितश्रिकुरशप्राः ॥ क्रमशः अमशः अग्रमात अपाणङरसपमनस्य कुटिलिमा संम
मनस्यं कुटिलिमासंपमनत्यं कुटिलत्वेपस्पमतादृशः ॥ मुलेवुतेनितंबोपेन वंवितासितंवमूलइत्यर्थः । नवोनं पीपापाद्यनो विरोधमानरलितं नवैः केत्वी
परिपाद्यावीत्यनुसारेणानुलितइति वा ॥ एतादृशश्चिकुराणांशीरोऽत्रणाणाशपाराः एकदेशः विकृतिजइति श्रिपते विहृतः क्रमेनेविचुरितइति देशीवा कंक
लिकपाश्रमाद्यते विचुरितोइति महाराष्ट्रभाषा ॥ अथवा नवोनवेपरीपाटीता लनमेव कंकतिकपाश्रमाधुनानिविक्तं स्नानांतमसमपेरविधीयतइति तात्पर्य राम ३८
र्थः । सपलिपेतिसस्तितसकनेवेपरिगुलितविवंसानामुक्तकुटिलविनिवेशः ॥ नायते कमुखवामवक्षणके चानानिकुरुवः सरलिताः सरलोजीताः एके नोः पाकणा

यपक्ष्मासंविद्वातीयं ष्ठमा गायथास्यादेवं अमृतवीप्रवंतीनपनानिपथास्यादेवं कचा नांके शानां निकुरुं वं संस्कृहास्त्रिपातु संमति
स्वं ट निकुरुवं कदेव कमित्यमरः ॥ तातिस्त्रदशमार्यते सालिक्षः इति पाठे तात्पर्यतो कीदृशः अत्रोनमुक्ता कुटिलविनिवेशो वक्रीहापो
यनमः । विवातत्पुष्कृत कुटिलविनिवेशो इति पाठे मालितसकलकांगुलिविरपंत्रत्वमुक्तः कुटिलविनिवेशः ॥ सइलितसकलकरा
गुलिविवरैर्यपंत्रत्वांनिविडपीडनेन तेन मुक्ताः कुटिलविनिवेशाः कुटिलाभावो येन सः ॥ अत्रत्वमपक्ष्मकृतौ कपद्यविवृतपाठ्याः दिव्यो
ममुपत्यकराग्रजनदपयवो शपोलोपपवांशालोप इति सूत्रेण पकारलोपविधानपक्षे व लोपविशेषावरूपपितिसूत्रेण आकारा
पविवृत्ततोनिसिद्धपितिव्याख्येयं । अथ वा विवरजन्त्रातोनिस्या आकरकमलकमिष्ठांगुलिनलविशिखोमिसितलविवलितस व
लितां शस्फार्यते पुनरुक्तमं गमुद्वर्तनोल्कत्रुषा उद्वर्तनेन समुनीविडव्याप्तिस्पर्शनसाधनविशेषाः स्फोल्पतरूता मालिन्यं अंगस
तीरं पुनरुक्तं पथास्यादेवं शस्फार्यते · समस्फुरितमेव शमुरितं क्रिपातत्पर्थः ॥ कीदृशं आकरकमलस्पकमिष्ठांगुलेर्यो नखलखस्प
शिखा मयंते नोक्षिवितापाम्लिवत्पस्त्रानि ॥ संवलितपुरुके । परमेति । प्रथमातीतोक्षिपपाताति संपरोस्पोडोत्ता मुखाना सु।। दवे

वी·टी·
१३९
39

कमुखवपाशूलहस्तं मवस्थीयतेद्धरा ६ ॥ अथमंत्रवतीरात्रिजन्मप्रआशक्तिष्टापेविधाः तैः पातितासंपुटितंपातितापुरगेनेत्यर्थः ॥ ६ स्था ॥ ७
ता ७ रस्वापाधारास्त्रामुविशपस्त्रमीसत्तिमत्रमीवादे ११ ७ इत्येतद् ८ यदरोव्यतंसंप्रंशेवक्रमितिपावत ॥ मुवेपथास्पादेवतत्रवापहृ स्यै
पावर्तितत्तोयस्तौ पथास्पादेवपराशूलोपरामवपुकौगाहस्तौ पथास्पादेवत्रतात्र्द्र श्रप्रिजिह्वाद्रेश्रवस्थीयते ॥ स्वपंनापिकापिविपिजलम
ध्येवतीर्थनामपितथावस्थामंपादनातरूपात् ६ प्रथमावतीर्णोतिवोक्ते ॥ इहत्रिता इत्तवनारवक्तीतेवा इवनितानाअपितमहितानां
श्रीष्मापराहुस्तौमापशास्तिनोमजनामाः ॥ हेनावादहास्थितामयदेशविशेषतावबारवनितानामारात्रिकानांस्त्रानादिगात्रमार्जन
रूपारणांत्रियात्तमारंएविनैतेवसंतापगमेनश्रीक्षमपोवर्तते स्युक्तेसर्वसंदर्भेता ॥ सुप्रकानामश्रृद्धश्रमश्चदापामधीतितः ॥ यथा
कथंविद्यामातापतागाथ्यामथापथामति ॥ इहत्रिता इत्श्रीष्मविचकितस्यमहीमदस्यविवक्तितपुमात्रविवक्ति ... श्रीमदेदम
नकेपिवेतिविश्रूः ॥ तदेववापाधनुस्तामिन्नपारत्नापापुष्पपारत्ना ॥ लातदेवश्रमस्वश्रशक्तोमंत्राप्रपुक्त शस्तमात्रमग्यात ... संशरोवा
पेइतिविशुक्कोशेदशनातत्कर्मः संदधतसंधानेकुवेरा ॥ मशतावत्रमात्रमहः ॥ पत्नितिमावः ॥ कौतुकेनश्रत्यंतमवहेलपात्रिभुवनत्रप १२९
स्पजपलोतापालातमः ॥ प्रमवात्रमनो ॥ भूः ॥ मदनः ॥ दिवसस्पर्वंवरमभागेकेत्यर्थंस्वानुशीलमासोनाहशीनाश्रापमानसानविस्म

णानधो पवमी अखिवसति॥ विहू सुखेनतावत्तं अंतरितासिकथपत्वं अतिक्रांतशादोषवानापतः स्वप्नदर्शनरिपुसात्य इति देवीपु
नः कुप्यति पुनः पुनः प्रसीदति। तदनुवचनविगालिकापि मेत्रासरिनेरिनेरूप्यति दिनेशत्रुप्यति। अरिशप्रहिसिवतनपष्टि॥ यरिशः फेन
नेति वेलसुनेकाककंकपारितिविखः। विह॥ एते वलुकामितऽमात्राद्दवशतिमासते। अस्थेऽः तावत्सुख पः तामानिपीडातामनादितिपि
पीध्यतेतत्कथयन्ति किमेतत्॥ गमनादिलितित्य अरिपदेन संतुविलोकनामगवतावितामपरिहासकेलिपरिमाः। स्मरतामपिकामिनीनाम
लमिहमनसोविकारस्येतिसूचितं॥ पत्यशंपतीतिगामप्रुवः संदराश्रुवः समितिशीघ्रं स्याकुरु गितिपत्नसाक्ष्यपतपरिहारायस्त्रुचवरूपमरः
अपांगोनेत्रप्रांतो तावसमरणिडोरागमार्गी सवेष्विनीकाष्टमप्यत्यनोकाः अथकोअपांगोमरतिति इव अनिदीर्घत्वात्मास्तिसाम्यं तपो
वीसास्मिः सवेडोगी तानुवतिसवधातितत्रेनथा अपांगोनेत्रपोरनाविस्यमरः॥ स्मरातिः प्रहृतिः पृथ्वावृत्तौ कपट्टीतिचेत्स्यमरः। डोरागीको
ष्टांबुकाष्टिनीत्यमरः॥ ताहशोनवस्तुषापत्रयपशंतितिपगवलोकयंतीत्यर्थः। पदच्छ्रमसापोर्धवर्पला रितिविशेषणानावाबाड्डोलितोऽभो
पुतोपथास्यादेवगाढतिपद्मसवकितनमतपयथास्यादेवं गुरुजनमपतदृशितमित्यर्थः॥ वैराध्या मुद्रात्मचितः वेदव्यास्यचावतर्पविशेष

वी·टी
८०
५०

स्य मुद्राख्यनात तदात्मनि। तत्र [illegible] प्रतिस्थितिरर्थो वद्धवैर्मोषतेन तस्य सर्वमनो जन्मनो दस्य रसायनं ज्ञानानाशकौषधं इति मध्ये ॥ यन्त्रनाव्यावि
शमनं पथ्यं जन्म दुसायनमिति वेधकौ विधानात ॥ कीदृशस्य [illegible] मा: शृंगारादौ विषधीर्यगुणोनागेद्र्वारस्य प्रयमाः। अथवा नायिकानां त्रिप
णवनोकनं लसितानां विदग्धवर्णं वरसानापारादि साक्षितानां [illegible] विशेषाणां निषेवं बहुतरसंग्रहवतः कामदेवस्य सर्वाङ्ग [illegible] रसायनत्व
मेव नेनहृद्या अपितिरस्ता पतेतादृशमिति धीपः रसार्णवरसोत्क षेधः स्यादेव की त्रितइति विश्रुः कामदेवस्य सर्वविनोरसस्य हर्षस्यापनेस्य
नमिति वा व्याख्येया विहू ओतस्याः पुनरायथोवाः स्त्रिकापिथ्यस्य स्याद्वि [illegible] कजरं रङ्गे रेः। दोलेति। षमिति तमरुतः श्वासमानि लोः दोलाद
वतोलाः। दीर्घी श्रुवतो श्वेतत्वर्थः ॥ बद्धपीः निर्धर्य जेगाउधूमिः मुष्यति पानिततारेस्य समना सितरन्ध्रो दुराम स्यात्सेषा वागात्रागांत्र
विरहदुर्वलत्वेकमक्रिपरञ्चमहेवधागाग्रागाणा प्रयुत्रति परिप्रति पद्यते गागा सा प्रति परिवृत्यस्य प्रयुक्त्वोपलक्षितत्वेन वाढ्ति
पातस्यारिणावंडलेत्वात्विस्तत्ीमहेती ॥ नामितिश्रप्राक्विनवर्केरदवकं योवस्याः सा: [illegible] भजनसेवनां तत्त्वानतः कार्मुककेपु
सुशल्केषनुःजैव समवनुरुद्र·भवद्विजपकापिठनषनुषोद्धृतत्वापि तिमाव। विद्यु [illegible] गावबनातज्ञापतेपातिपीडनहर्वतेनु ८०

ध्यं यपितत्र्यात्मा ॥ प्राभृतीकृतः उपयापनीकृतः शाभृतं तु प्रदेशनेऽपायन मुपग्राह्यमित्यमरः विद्यातत्त्वप्रसादं कृत्वा पदनुध्रिव

यस्य सोऽसौ कोविधन्नेद इति द्वंद्वात्मक एकमेव तद्वस्त्ववगतं नेतस्यामुष्यत्वेन तत्समवीकारितमित्यर्थः ॥ यद्यपि तस्य सिद्धान्ता तामे

कर्तृदृष्ट्वे दृष्टकत्तरतत्र्यात्मरूपादाहेवपनरूपसोऽहं त्वं त्वहं इति निर्वाणविः विनाविः सहितेन विषतेऽपि तु सर्वं प्रविविधन्ने न

ध्यापिकावलपुगतेत्रद्वैदृकिमपेऽनिर्वाच्यं वस्तु वा तु प्रपुञ्जे पापाध्यं कुतोपि पगाणापि त्वे वपरमनो हारित्वेसतिविक्षिता त्वं ॥ यत्तद्गस्मात्का

रणात्तत्तदृश्यात ऽपि विषयात्पदार्थता ताश्रितिवलमपिना वस्यानि प्राप्यपदार्थस्य व्यतिकोसंबंधसमूहवाश्रारद्वैगृह्णाति ॥ अतोप

नोहत्रिः दृश्यपियत्वेन दर्शनपोऽपवृत्तिपत्वेन दर्शनयोऽपवृत्तिजनं हेतित्वं जनं अथवा जनं प्रतिहेतुं दर्शनं कर्तुमुखे रयतिवा बाललासं पादयति

मेवदृश्येनमेकदर्शनमेकुद्धानवत्प्रार्थनाकारयतीति भावः ॥ अथवा मनोहवत्रीति नपुंसकलिङ्गः पाठः पत्रोऽवचनयुगेदृश्यात दृश्यविषया

तेऽत्र रितवलमपि भावव्यतिकरं आरत्नेदेवमनोहत्रिमानप्रतिजनं जनो रजनातजनापशीतिपतिजनं सर्वं नानामित्यर्थः दृश्यं दुहुं पाप

नतिपापमनागायं मासामा च्यं नपुंसकत्वात् नपुंसक मिति नपुंसकवद्भावः दुहुं स्वस्वरूपं दृष्टिकर्मतां नेतुमपरत्वावयति वा चालयति शोके ॥

वी.री.
८१

पाणीन्करशोभां निपीड्य प्रतीति भावः ॥ त्वञ्चामदक्षिदर्शनेन दृशोश्च साफल्यं भविष्यति च सर्वथा मन्मथ मतिं कृत्त्सिहित्य वार्थसंक्षेपः ॥ विदू॥
मो किमपि दृष्टसंपन्नो ॥ विट॥ शशांकावलीकुवलयमालानां किं पदं तेन ॥ विदू॥ शरंपाट्ठि चानां मध्ये मारेण निर्जित्योक्तं न पदं पुनः शरणलब्ध्वा पश्चा
त्कि धृतमर ॥ अथ एतं भावपति भावानां ॥ तत्रकथ्य प्रशशांकावलीकुवलयमालयोः किं पदं त्वं ॥ अत्र बहु रिपुरस्कारो मा विदूषक पश्य शिपोत गुरस्का
रेण वशतस्तु चक्रं ॥ विदू॥ तदेव पुनर्विभागात् किं भवान्तं मवति ॥ धेनसाः केसरः ॥ विदू॥ सुष्ठु तरं न ज्ञायते ॥ लायीति ॥ लायि॥ माद्दं शृंववमोंस्पा
दिना निर्दिष्टा लायावित्रिपते श्रृङ्गवर्षमाणः सुतां प्रशशांकावलीं च पकापितरे ॥ तिमौरवषवेरूपलक्षिता ॥ कुंतली कुंतली कुंतली विपते वीरपा
लेख्यसुतां कुवलयमालां ॥ हूर्वीनिमैः हूर्वीं प्रपेरुपलक्षिता ॥ निमसंकाशनीकाशशतीकाशेत्युपमादयः इति कोशः ॥ पूर्वीं लाटी ॥ विमपीर
त्रपुत्तु शात्नत्स्वधानां वारवनो विनोर्द्धि ॥ अत्या कुत्तामुक्ता मपीरवेनां विमत्रिश्छतेरुर्वीं केह श्रपिवेतो देवस्य मदनस्य विलासानां सहेने निवा
सभूते किं तु न त्वापीत्यर्थः ॥ अस्याः सर्वस्या लावण्योः वेपुः शहीति तितां न मति शपनी क्लिन्नजानो विश्वस्यला वण्यरूपं पतांपेन ॥ अथवा मित्रानि राम.
र्जितं तत्र गर्वेन मनाहृशवपुः त्वां वरूपमेवरूपं विक्रेपत्रपतीति पुवः शसार्थं नेत्त दृश्यमावपुषो लावण्यमपि नात्वं तत्र निभामालनेपश्येपा ८१

मपिशृहाकृत्यात्तमाञ्चश्रुमकवमदपसंवेद्यामितिधनितं ॥ विप्रकृतोरहेऽनुपपन्ननामासंवधिनीवेद्यः आगाढत्पोदृश्यन्ते । एकाहलात्तरं
गिकेकृत्पुनमहाराजः प्रेक्षितवा ॥ द्वितीया । सर्विकुरागिकेपत्रासन्नविवाहकौतूहलप्रस्फुरितोन्नतोदृश्यन्ते । अथ आ अपि विवहृकगो
किमितं गिकामंत्रितं ॥ पः सृह्रलालांमहिपीणांपालीग्राहीतस्यकिलकिमिवकीहृहलोत्सुकांहलफलाइति श्रौत्सुक्येवापलेवदे
शी । अपणाध्यसविविवह्वगोकिन्तुरवनु अनविज्ञासिकं दर्पधरितानां ॥ यदि दानोनवल्लपूर्वकतन्त्रकौतूहलोकामिजनः । तत्र एषमदो
पाहुरपरिज्ञामः । प्रभातहूर्त्तिमाचंद्रइवशनैश्रान्तनुगतश्रीः यंवारपाणाहितीयस्त्रियं शालाद्वारोदेशूशेदृश्यन्ते ॥ सर्वाः । जपहुस्मदामदा
देवीविज्ञापयति आसन्नेलग्नेतदेतन्नेपथ्यमलंकृत्याधिशीघ्रतां विधाहवेदिका ॥ विहू हृमवन्त्यः । संवेष्टिनः जन्मवासमोज्यः जन्यानोवरालिङ्गा
नापोवासोनिवासमत्तैर्मोज्यः जन्याः स्त्रियावास्पदेइत्यमरः ॥ जातिवासेतिवासिनिवासदेशीवासत्रमोज्येकिमुतंवेद्यः इदंदासनामः । विहू
किमिवतत्रावेद्य ॥ पत्रांकेलितालोदर्हदपायानमित्यर्थः । पत्र मणावृत्तित्रिलोचनः शोषमुद्भूतिश्चत्रैवइंगलहरमित्यर्थः । विहू आः दास्पो
महाराजाधिपवयस्याणिकाबालातिवल्लंशिश्रुते पठितसिद्धपादिका सिद्धपादिका सिद्धोवर्णसमाम्नायः त्यादिः कौमारव्याकरणासूत्र ११

वी·टी·
५२

मवास्तेः। वाराणस्यां महाश्मशानमध्ये दिव्यपदं तदेतेन पुष्पादंशस्य टीकान्वितं हन्त्रिकुटीवेनदंष्ट्रकाले नहुं सोऽं ज्ञानानां रविगजनाभां गुरुगुणीपानि·नी

मिकाः हित्वा नीतीभावः वदना विवेः केशिष्यातं तं शम्भु यतुरः आर्पः सं वदिथ्यं इतित्वयामदेवी वीला सिथ्यो वक्रं कुर्वन्ति। अन्यथा। अलं वक्रे गानु वीस

आर्पवाराणसः। तं वां सुवासमायविष्णुतिसां पतेमेव तद्दिवा हमहात्स्मयो विनं कुमेः। मुलद्रुणाह्यरपद्दिकलकं रिवसंनलतमां लिङ्गांकलेविव

कुलावलिपाश्रुतिके विवकृतो कल्पवतेशमोः सविषद्धतास्यं कणां वंधनेन शिवयतविवाहदीश्रेतां॥ क्रियाभवतः श्रीरमवरीपानि

शकरतनिभवेतिततश्वनागायतशन्यः। विद्यमोण ... सांमध्येश्रद्धमयियागाणि छेवा॥ नेपथ्ये। भोविवक्रुणा मुख्यः। किविलंवतआननपमालेश्वनम

नोमर्त्तुः सुखित्रिषमाद्विलावेद॥ दिवसस्यवं वदनेनसदु ... श्रेतोरात्रिवत·आवृपारतंदमध्येरविततिद्वृक्रोशुकमपि· अतः पठत्वेन प्रसीदं संध्याप

वोद्दैप्रमाद्वैप्रमाद्वपः·दवन्नपकं। नलक्षणानिविवविन्नरतामयाश्वेथंविताभि॥ देवी। आर्यपुत्र हा धनी मुखवमध्याः। दयसमवनानामेवदानं

पनेति। कुलस्य इंदीवं चनीलेऽस्मिन्शमितेकुमुदके रवेइत्यादि विनामित समदापरूपस्य त्वं वंशस्य विभोविकत्वेननापकेशाशिनुसुतनोः स्वनेन

त्रिमेमतिनवनपनच्छलेवकृत्वाइदीवं त्वासेचनाचेततत्रनिवद्धमतदेवास्फुटितमिवेत्युपेक्षा॥ देवी। वत्सेमृगांकावतिकुरुत्तीरपाश्रद्धयत्पादर्शी

राम·
५२

नाविल्काराय कुवलयसंस्तरं मानेति ॥ एवंविधं तत्संबंधिनीं पुष्पिमोताहारावलीमम्लानहारावलीं अवतारितापथ्यवतारितात्मा अस्ट्रजतः इति प्रीतः दिशि दि
शि प्रतिदिशकेतकानां केतकीपुष्पाणां कुटुंबं कुलं समुदायमिति एवं तत् ॥ किं किंतः पुष्पवतांचिपतिः अकाशे दुग्धवर्ण मुग्धां सुंदरां वंदिकोऽप्यो
त्कं विवेचयंतः उत्पादयंतः सुगंधः प्रतिनयनानि पातःप्रत्येकं दृष्टिविशेतेति विलसंति ॥ अत्रस्ट्रजतः इत्यादीनां त्रयाणां रूपकालंकारानां ऋस्वेन्नाप्य
जकेत्वतपावरदहेदुः तिमिततंवच्छत्रते ॥ अथवासट्रजंतः इत्यादि अर्थाना मगौपेन्नाव्यंजकत्वं ॥ विद्यादीर्वस्य कुवलयमालात्वात् तिरश्चोनेद्रदृष्टिच्छटा
कटाक्षैः पिवती वा प्रमालीति ॥ प्रासीवत्राजलनिर्गममार्गविवतादीर्घस्य विनीतस्य अपांगस्य नेत्रप्रांतस्य प्रतीपरुंः प्रतिवमितपदं तं पवासि
तत्राणस्थानलेदांगाद्विवक्षितकोणः सुद्धूजं नत्रैवविश्रांताः शिशवो वालापेशफरामत्स्यविशेषाः स्वपाफालानां उत्फालानां परवर्त्त
नानामितियावत् प्रतिनुवंः समर्थमानाः ॥ कुसुमधनुषो मदनस्य सर्वस्वसमकंधनद्रव्यं जातं कामिन्द्रस्य विक्षेपकारित्वादिकसुवानाः प्रसवंतः कु
वलयदशरूपलाद्याः अस्मात् प्रतिकटाक्षाणां व्याक्षेपाः प्रतिक्षेपाः ॥ समवेवाणपाणाः नवं अत्र श्रोत्रानरुद्धतं नेत्रायो रद्धातवमन्स्वतरोतदभेदंस
विरुद्धातिरचयंतिविरु लोकगदाए स्वेहनात्सालेहागदाएइतिपाटेसेवाइतिगणनाविवारदेशीनत्यातत्कमेणाननैवणपादेवीपेक्षपेक्षा

वीरी
४५
५३

त्मनो मन्त्रीशं आर्यपुत्रेणापरित्यागेन ॥ आर्यपुत्र माश्रितं ग्राममपरीदीयंतां प्रापयोदीयंतां ग्राममपरी विवाहाभिषट् शिताः पंडरि फेराइति पे
राइति विमध्यदेशोपसिद्धः कृतं वहे हृपं तां लांत्राः पृष्ठ धानाः ॥ पृतो हारी हारापणी पतो हारो हारापण हाः स्थाहाः स्थितदर्शिकाइत्यमात्त
स्यपीतंतत्रातीयोगलावा । देवेतिरात्रः संबोधनेदेवी मातुलस्य प्रधानहृत्तेन सह आर्यमागुरापतोहारेति पतिदेवी । अविलंवितप्रवेशया
देवी । कुशलं पेमातुला त्याहारलाताया: कृक्का: स्यावाक्यस्य पश्नयरत्वे मातुलुकुशल प्रश्नस्य राज्ञाकृतत्वात मातुलानी मात्र कुशलप्र
श्नो दयाकृत्तउतिभावः । देवी । अपिस्मारविमांगुरुजनं । निःस्पृहनेतिपाकपुत्रजेम्मकालापूर्वंस्नहनुः पुत्रस्तद्धितेनमपाः शांगकावलि
रेवपुत्रः परिकल्पितात्सर्गांकावमामिषपुत्रत्वेपरीतः स्वदेशे पादेशेवकाप्यितोकस्यनां नी तापकाशितेतिपावत ॥ सपंवोपथ्याकं सवि
वो त्रमेन अनादि हृत्वा सिहितकाशित्वेनात्रमेनमागुरापतानपुत्रे अवकेत्यनेसंपवतितव्याहृ शतेन ह्योन आनापितो हृतादिहाराणीतो ज्ञा
तइतिासंपतितत्रपनोत्रेरमामिकाशैकेतिलकः पुत्रो मेमज्ञातस्तत्र स्माहेतोरे वाट शांगकावलीत्वपामाड्रागिने प्याइदुसुंदरायथाश्वा
सोपुत्र श्वश्रयथवाइदुसुंदरायशाश्वसोपशः पुत्रश्चा तादृशस्याति ममोहरपवित्रकीर्तेः कस्यवितस्थिताविपपीपुत्रमप्रथ्मीपेतराज्ञः दे

राम
४५

यादानुपोष्णाचस्मासर्वा कारमणिपणः कांतिमतीनिरंतशोभाशालिनी ॥ कलासु चतुःषष्टिकलासु वैदग्ध्यविशेषेण कुशला कौशलव
वती केलिषु पणकौलिषु कंदुकक्रीडनदोलाप्रेंखलाप्रेंखणादिषु प्रीतिमती ॥ नीतेः आत्मोदयपरज्यानिमूढमंत्रात्वादिरूपमनोज्ञपाविशे
षस्पष्टः ऽज्ञत्रिस्थाने ॥ देवज्ञेऽपीति विदुषः । इतो निर्दिष्टचक्रवर्त्तिमोरहिताभावः कुतूविनीतत्वंप्रस्याः सात्ताहशीलपतीनिपुणांकावली विशेष
णाह्यनेनतस्योदशीनेनमवृत्तिविद्याधरमहादेवीस्थामनुणगवामविष्यते वकलासुकुशलत्वादिविशेषणत्रयोत्तरवेद्यमपितस्मिन्नुणुकौप
गुणगमोणापनकरिष्यते वेति ध्वनितं ॥ तत एवकस्पविनृप्यविपतेरितिषशीनहवतु थीस्थानमेवतपादानातस्यवमेवचनेनापिप्रतिग्रहातर
नुकस्यवस्नातापिपछतीतिवहस्वैरानानाभाचातत्र्यस्यरानस्यवाह्यप्रतिनिकर्मत्वेनषष्ठ्याएवसाधुत्वात ॥ देवज्ञत्वादिविशेषणत्रयं वलोन
प्रदर्शनाचस्मपत्याश्चक्रवर्त्तिशहितात्वेततापिवक्रवर्त्तिश्रीतीतत्वमनापत्तिसिद्धमेवेतिव्यनक्ति ॥ विद्याधरमहस्यदातव्येति विशिष्याभिप्राय
विशेषितावैवसकोचेनकस्यविदितिसामाथ्यनिर्देशेनतत्रापव्ययस्याविनीदशाभावेनवयमस्याहमिवश्रयवसातिस्वत्त्वोहविशेषश्चव्या
स्यतेः इंदुसुंदरेतिवाजाविशेषणेनवसापत्यभीतात्वमात्मप्रियायापणानदात्यवितदास्यसिवेदावंदवर्गेनिर्दिष्टवरविशेषणस्ये

वी·टी·
४४

वशायशोभावादेव्या महात्मितां नश्यतिपादितेतिराजन्तोऽसंभावनाविपक्षेवलवद्वाधकमितिपथा॥ विदुत्रेयं॥ विद्व॥ भो देवनापरिशीम
वणघात्किनप्रेक्षसेप्रकोष्ठरक्तं स्वकं करतो ध्रिपवपस्य हृगोकावल्या क्षः॥ मेरितं वक्रतंवरापिरिकं। देवी। प्रेक्षदोवदुर्वलितामिप न्म
पकेलिकीर्त्तिनेनक्रामकिलिन्नरतोतिपादके त्यादिहू। वक्रतमेवला विंडवमन्दपपान्का तत्वेन दुःखितत्वेन दुःखितत्वेनार्थः अत एवा
स्मिन्नेवाकेशवेशकमध्येमहला बुन्नंतं पडिकाईं अविलवी अमदेत्सुकं॥ अवीकं पीकल्पितं तत्मत्वेन परिणतं। भवतु एवं तावत। आपम
त्वसंदेशमंतरात्तापिमयापरित्ताषितेवेघा। विद्व॥ भो हेव्याः पहल जोपर्दलत्नापर्दलत्नापतितापदलजइति लोके। अनमिमतमपि पत्स्वेक
नत्वेनेकस्विसामिमतिश्चकाशनेनमिवीधतेतत्र पदलजइति मध्यदेशशमिद्धिः इदवाश्रीवधिविदूषकोत्कोगुणः॥ देवी। हला वर्षकार्यवद्धि
र्दूनाधामितमाः। एतेषापुनःसानुवधानामपश्चवेषः मेरविलापथेवदेव्यामहानुभावत्वमाशिकततथेवनिर्वाप्ततां। किंततेसहिलेसंभुवंसे
नकिंतनेविवाहेनवृत्रपरीक्षपा। विद्व॥ भो अमात्य स्पहृडमतोऽनिर्दिष्टाः सकला आपिते। पत्नेसमक्षिणंजिपस्पतेतस्मतदूनकतोनवैवाहिकं
हस्तस्तूत्रेणकेकराः शखेहस्तसूत्रेनलपयोरपीति क्षिप्ता॥ देवी। एषा समर्थपते महामान्या॥ विद्व॥ भो· जनपदेशा लमापो श्रेद्दभार्यतिवृत्या

राम
४४

१२२०